

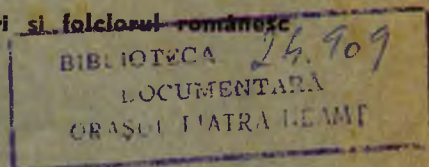
Cetatea Moldovei

Revistă lunară de probleme actuale, literatură și critică

Director: GH. A. CUZA

S U M A R

A. C. CUZA	Problema iudaismului în România
VIRGIL CARIANOPOL	Ana
G. A. CUZA	Amintiri despre N. Iorga, II. Profesorul
G. TUTOVEANU	Și nu gândești
RADU VULPE	Toponimia antică a pământului moldovenesc
ION BUZDUGAN	Spre Ierusalim
TH. SIMENSCHY	Morala hindusă
CONST. GORAN	Elegia noastră
ENE STANCIU	Meleki
MAGDA ISANOS	Mi-i fraged sufletul
G. BEZVICONI	Chișinăul romantic
G. URSU	Sonetul nopții
G. TUDORANU	Primii pași în laborator
D. IOV	Târziu, în noaptea albă de iarnă...
PETRE STATI	Din lirica latină
EUSEBIU CAMILAR	Fuga Rozolinei
VIRGIL ȘOTROPA	Serenada
IOAN MITRU	Educații de odinioară
RONSARDA CASTRO	Violoncelul
DOMINTE TIMONU	Teatrul românesc în Transnistria
B. FRUNTE	Freacă Moldav
AL. BARDIERU	Cum am cunoscut Folticeni
GEORGE FLORAN	Poem
TANA MUGUREL	Cel mai frumos trandafir
SEBASTIAN POPOVIȚI	Tristețe
CLAUDIUS T. GIURCĂNEANU	Prof. Dr. Theodor C. Nicolau (1863-1913)
VLADIMIR FOCȘA	Inserare
I. FR. BOTEZ	Vasile Alecsandri și folclorul românesc
DANIEL CONSTANTINESCU	Pământ
MARIOARA TUHOVICEANU	Reîntoarcere
G. A. C.	Viața la Iași
CONST. VÂRTEJ	Cronica literară
DIMITRIE GHERASIM	Cronica externă
G. A. C.	Cronica iudaică

INSEMĂRI: A patra aniversare a războiului. — Moartea Mareșalului Prezan. Moartea lui Eugen Lovinescu. — Timeleone Pisani nu mai este. — Comemorarea a doi ani de la semnarea Chărții Atlanticului. — Toată pasărea pe limba ei pierce. — Jidanii bombardează Roma Papilor. — O aniversare: Cazanăa lui Varlaam (1643). — Un răspuns. — Cezar Petrescu și Societatea Scriitorilor Moldoveni. — George Voevidca. — A 7-a șezătoare a revistei noastre la Câmpulung-Moldovenesc. — „Cetatea Moldovei” la Vatra Dornei.

POȘTA REDACȚIEI. — RECENZII. — BIBLIOGRAFIE.

I A Ș I

CETATEA MOLDOVEI

REVISTĂ LUNARĂ DE PROBLEME ACTUALE, LITERATURĂ ȘI CRITICĂ

Inscrisă sub Nr. 1108 din 7 Martie 1941, la Tribunalul Iași, Secția III-a

A P A R E L U N A R

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA : SECRETARIATUL DE REDACȚIE :

Profesor univ. *Gh. A. Cuza*

Eusebiu Camilar

Iași, str. Codrescu, 5

I a ș i

Telefon 1664

Str. Săulescu, 19

DELEGAT CU CONTROLUL :

Dr. Jean I. Ghiulea

București, str. Răspântiilor, 9

Telefon 2.73.07 și 1.13.77

ABONAMENTE

IN ȚARĂ :

Pe un an	lei 1000
Pe 6 luni	lei 600
Pe 3 luni	lei 350
Pentru instituții	lei 2000
Abonament de sprijin	lei 5000
Un număr vechi	lei 200

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an	lei 3000
--------------------	----------

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

CETATEA MOLDOVEI

REVISTĂ LUNARĂ DE PROBLEME ACTUALE, LITERATURĂ ȘI CRITICĂ

Director: GH. A. CUZA

PROBLEMA IUDAISMULUI ÎN ROMÂNIA

Congresul de pace, al actualului război — ca să asigure pacea — va trebui să rezolve numai decît: *Problema iudaismului în România*.

Dar ce este această problemă și cum poate fi rezolvată? Răspunsul la aceste întrebări îl găsim în următoarele cuvinte ale unuia din cei mai iluștri jidani, *Adolphe Crémieux*, conducător al lor și fost ministru al Franței, care dă pe față ceea ce urmăresc jidanii față de celelalte nații, zicând:

„Toate națiunile vor dispărea, toate religiunile vor apune! Noi singuri, iudaismul, în care naționalitatea se confundă cu religia, vom rămânea, și vom domina întregul univers“.

Aceste cuvinte, spuse de unul din cei mai iluștri jidani și conducător al lor, nu sunt numai cuvintele lui, ci sunt *credința religioasă a întregii jidănitimi*: care luptă pentru a o realiza.

Această credință de bază a religiei jidănești, se află în toate cărțile lor sfinte, în „Vechiul Testament“, al lui Moise, în Talmud, în Șulhan Aruch, și toate celelalte, care li sunt propovăduite în școli de pe la vârsta de trei ani: ca îndrumare a întregii lor vieți, și de care nu se pot despărți decît odată cu moartea. De aceea, zise un alt cărturar jidan, încrezător și el în învățătura lui jidănească, *Artur Levis*:

„Dacă un evreu se botează, puțini vor fi aceia care vor crede că el a încetat cu aceasta să mai fie jidan“.

„Cărțile religioase“, ale jidanilor, sunt „cărți sfinte“, de care ei nu se pot lepăda, ci caută să le urmeze învățăturile: mai ales când aceste învățături sunt de folos pentru dânșii și în paguba celor de altă credință. Astfel, iată care este „*învățătura religioasă, de bază, a iudaismului*, așa precum e scrisă în „Vechiul Testament“, stabilind *raporturile obligatorii* dintre Jidani și cei de altă credință, la ocuparea pământului lor:

„Deuteronomul 7: 1. Când Domnul, Dumnezeuul tău, te va aduce în țara în care vei intra și o vei lua în stăpânire, și va izgoni dinaintea ta multe neamuri: pe Hetiți, pe Ghirgasiți, pe Amoriți, pe Cananiți, pe Fereziți, pe Heviți și pe Iebusiți, șapte neamuri mai mari la număr și mai puternice decât tine.

2. „Când Domnul, Dumnezeuul tău, ți le va da în mâni și le vei bate, să le nimicești cu desăvârșire, să nu închei legământ cu ele, și să n'ai milă de ele.

3. „Să nu te încuscrești cu popoarele acestea, să nu măriți pe fetele tale după fiii lor, și să nu iei pe fetele lor de neveste pentru fiii tăi.

3. „Dimpotrivă, iată cum să vă purtați cu ele: să le surpați altarele; să le sfărâmați stâlpii idolești, să le tăiați pomii închinați Dumnezeilor lor, și să ardeți în foc chipurile lor cioplite.

6. „*Căci tu ești un popor sfânt pentru Domnul, Dumnezeuul tău*; Domnul, Dumnezeuul tău te-a ales ca să fii un popor al Lui dintre toate popoarele de pe fața pământului.

16. „*Să nimicești toate popoarele pe care ți le va da în mână Domnul, Dumnezeuul tău*; să n'arunci nici o privire de milă spre ele...

22. „Și Domnul, Dumnezeuul tău, va izgoni încetul cu încetul aceste neamuri dinaintea ta; nu le vei putea nimici îndată, ca să nu se înmulțească fiarele câmpului împotriva ta“.

Aceasta este baza „*învățăturii religioase*“ a iudaismului pe care ei o aplică celor de altă credință, cu deosebire creștini, căutând să-i nimicească, cum se poate constata lămurit din datele statistice.

Mișcarea populației Moldovei, ne arată, în adevăr, în ce fel se înmulțeau creștinii, pe la 1839, pe când jidanii abia veniseră în țară:

Județul	O r t o d o x i			J i d a n i		
	Născuți	Morți	Diferența	Diferența	Morți	Născuți
Dorohoi	1300	619	681 +	+ 178	55	233
Botoșani	2343	1175	1168 +	+ 272	62	334
Suceava	1315	628	687 +	+ 27	70	97
P. Neamț	1284	868	416 +	+ 52	42	95
Roman	1733	1183	550 +	+ 39	11	50
Bacău	2317	1387	930 +	+ 19	25	44
Putna	2040	1828	212 +	+ 8	20	28
Tecuci	1165	959	206 +	+ 2	2	4
Galați	888	540	348 +	— 8	22	14
Tutova	1789	1108	681 +	+ 6	12	18
Vaslui	1806	869	937 +	+ 5	9	14
Fălciu	1429	645	784 +	+ 12	4	16
Iași	2121	998	1123 +	— 5	52	47
Orașul Iași	674	665	9 +	+ 14	287	301
Total . .	22204	13472	8893 +	+ 622	673	1295

La 1839, vedem dar că se nașteau în toată Moldova 1295 jidani, iar la 1871, numai în Iași, s'au născut 1947. Rezultă dar că pe la 1839 populația românească era în plină creștere, dând pretutindeni excedente însemnate și *nicăeri niciun deficit*. Pe când jidanii, puțini ca număr — afară de județele limitrofe Dorohoi și Botoșani — îi găsim chiar cu două deficite: la Galați, la o populație de 14 nașteri, cu 8 deficite, și la Iași, cu 47 nașteri și 52 decese, un deficit de 5. Fără îndoială că năvala jidanilor era la început și că populația creștină era încă în plină dezvoltare, cum fusese până atunci și cum nu a mai fost de atunci încolo, *dela năvălirea jidanilor*. „Spiculatorul moldo-român (Iași 1841), de unde am luat aceste date — și care a fost desigur cunoscutul statistician și economist *Prințul Nicolae Suțu* — observă:

„Extractul acestui tablou adeverează că între 25.374 născuți creștini s'au întâmplat 15.035 morți adică, că numărul morților trece peste jumătate pe al celor născuți.

„La jidovi însă locuitori de poliii între 1295 născuți sunt 673 morți adică numărul celor născuți întrece jumătatea sumei celor morți, încât, urmând pururea asemenea analogie împopo-

rarea jidănească a polițiilor va întrece în viitorime pe acea a creștinilor“.

De fapt, jidanii lucrau la înlăturarea populației creștinilor, comercianți și meseriași, care se plâng neconținut contra lor, după cum ni se arată în *Anafora Sfatului administrativ al Moldovei, din 31 Maiu 1838*, care zice :

„Departamentul de Finanțe, prin Nr. 8621, a referat Sfatului că *cu neconținere primește jalobe, atât din partea breslelor, cât și raporturi dela mai marele staroste, urmate tot după jăluirile lor, cu arătarea asupririlor ce sufăr dela sudiiți și jidovi*, pentru că aceștia, întinzându-se cu uneltirea meseriilor și a neguștorilor în toate breslele, *au cuprins cea mai mare parte a folosurilor lor*, încât, după slobozenia ce au intru acestea, fără să fie îndatorați a împlini datoriile prescrise de așezământ către dânsle, au început a li face împotrivire la chiar drepturile lor, propuind spre pildă pe *isnaful croitorilor creștini*, care, după schimbarea portului în forma europienească, meșteșugul lui fiind scăzut cu totul, *au voit a se deprinde în meșteșugul lucrării straielor europene, dar jidovii nici îi îngăduie, nici îi primesc în lucrul lor*, precum și alte de asemenea, adăogând visteria, că, dacă acest abuz de rea deprindere se vă lăsa în această slobozenie, negreșit că breslele, care poartă toate greutățile, și dela care haznaua se folosește mai mult decât dela sudiiți și jidovi, trebuie să vie în desăvârșită decădere, după cum și mai marele staroste prin raporturile sale ar fi încredințând. Asupra acestei împrejurări, Sfatul au încheiat socotință că încât se atinge de vreo dare către Vistierie, fiindcă jidovii își au regulate toate dările prin tacsie, nu pot fi supuși la altele, iar, în cea ce privește cheltuecele breslei, care, avându-și cutia ei, nici cum nu are amestec cu darea către Vistierie, apoi jidovii ce se vor folosi de dreptățile breslei, nu pot a se apăra și de cheltuecele ei, ci să fie supuși la plată de o potrivă cu breslele, pe care cu toată supunerea o aduce la cunoștința Înălțimii Voastre spre cea mai desăvârșită hotărîre“.

Pe această plângere, dreaptă și prevăzătoare, a breslelor românești — care putea să salveze această clasă de o însemnată covârșitoare — Domnul deatunci, *Mihalache Sturdza*, fără nici o cercetare a cazului, a pus următoarea rezoluție, în aceeași zi de 31 Mai 1838 :

„Fiindcă Evreii, peste taxie către Stăpânire, adună dela

nația lor și altă dare spre ținerea de spital și pentru acei ne-voeși dintre ei, nu pot fi îndatoriți a mai plăti și deosebită ze-ciuială în trebuința breslelor, care nu sînt de neamul lor“.

Vrea să zică : *de neamul lor !*

Această rezoluție, putem zice că este :

Sentința de moarte a clasei de mijloc românești și desna-ționalizarea orașelor.

Astfel, în orașele Moldovei :

Dela 1866 la 1875, creștinii pierd 6003, jidanii câștigă 2940 suflete

„ 1876 „ 1903 „ „ 6461 „ „ 13331 „

„ 1904 „ 1908 „ „ 685 „ „ 1393 „

Dela 1866 la 1908 : Creștinii pierd 13149, jidanii câștigă 17664 suflete.

Mai lămurit se poate vedea peirea populației urbane creș-tine din Moldova, și înlocuirea ei cu jidani, din următoarele statistici :

Pe anii 1870—1879, după datele publicate în „*Revista de-mografică*“ pe Septembrie și Octombrie 1903, a doctorului I. G. Apostoleanu, găsim următoarele deficite ale creștinilor și excedente ale jidanilor, în toate orașele Moldovei :

J u d e ț u l	Ortodoxi		J i d a n i	
	Exce- dent	Deficit	Excedent	Deficit
1. Dorohoi	—	316 —	+ 491	—
2. Suceava	—	414 —	+ 434	—
3. Botoșani	—	1961 —	+ 952	—
4. P. Neamț	—	879 —	+ 1506	—
5. Iași	—	6325 —	+ 6073	—
6. Roman	—	876 —	+ 476	—
7. Bacău	—	1194 —	+ 648	—
8. Vaslui	—	155 —	+ 1770	—
9. Tecuci	—	383 —	+ 15	—
10. Fălciu	—	221 —	+ 373	—
11. Tutova	—	641 —	+ 361	—
12. Putna	—	2164 —	+ 578	—
13. Covurlui	—	4148 —	+ 40	—
Total . .	—	19677 —	+ 13717	—

Poporația noastră ortodoxă, din toate județele Moldovei, în anii 1870—1879, se prezintă dar cu deficite constante, care se ridică la 19687, pe când, în același timp, jidanii dau excedente de 14153. Rămâne să vedem *în ce proporție se prezintă creștinii și jidanii*, pe provincii, în unele din orașele noastre principale, după statistica dela 1937 :

Moldova

Iași	52.827 români ;	50.605 jidani (46%)
Piatra Neamț	17.127 „	15.500 „ (47%)
Bârlad	16.211 „	14.224 „ (45%)
Vaslui	10.121 „	9.594 „ (47%)
Buhuși	9.200 „	5.720 „ (62%)

Ne mărginim să reproducem, din Moldova, numai aceste cinci orașe, observând că celelalte sunt la fel cu proporții diferite. Tot așa vom proceda și cu celelalte provincii :

Bucovina

Cernăuți	26.980 români ;	66.715 jidani (57%)
Rădăuți	5.321 „	10.715 „ (53%)
Siret	2.631 „	8.450 „ (70%)
Storojineț	4.195 „	5.827 „ (47%)
Suceava	6.209 „	10.100 „ (49%)

Basarabia

Chișinău	38.471 români ;	73.215 jidani (58%)
Hotin	5.612 „	12.306 „ (61%)
Bălți	16.819 „	14.520 „ (40%)
Soroca	4.629 „	12.921 „ (60%)
Tighina	12.514 „	17.971 „ (51%)

Ardeal

Oradea Mare	20.174 români ;	46.111 jidani (51%)
Cluj	41.037 „	26.893 „ (25%)
Satu Mare	11.321 „	39.914 „ (69%)
Arad	28.779 „	24.605 „ (30%)
Sighet	6.708 „	18.524 „ (61%)

Oltenia

Craiova	46.921	români ;	13.129	jidani (20%)
Tg. Jiu	9.378	„	1.951	„ (14%)
R. Vâlcea	12.686	„	4.152	„ (20%)
Caracal	12.858	„	2.796	„ (15%)
Turnu Severin	20.564	„	1.976	„ (8%)

Muntenia

București	493.457	români ;	179.204	jidani (25%)
Ploești	58.198	„	20.304	„ (24%)
Buzău	26.311	„	8.409	„ (26%)
Brăila	44.655	„	23.101	„ (30%)
Târgoviște	16.125	„	5.611	„ (23%)

Se înțelege că aceasta a fost, pe scurt, situația demografică a României atunci, pe la 1937, și nu acum, fiind cu totul zdruncinată din cauza războiului. Dar marea întrebare este aceasta : **Ce va fi mâne?**

+ + +

Problema iudaismului în România — așa precum se vede din aceste date — nu poate fi rezolvată decât prin :

Eliminarea jidanilor.

În prefața, dela 1893, a studiului meu „Meseriașul român“, publicat atunci în volum, ziceam :

„Pentru a aprecia la adevărata sa valoare acest studiu, care a apărut în ziarul «Era Nouă», din Iași, încă prin anii 1890 și 1891, trebuie să avem în vedere și scopul ce l-a urmărit autorul...

„Acea ce ne-a preocupat însă, în primul rând, a fost de a atrage încă odată privirile asupra primejdiei ce ne amenință din cauza năvălirei evreilor în țările române...

„Misiunea poporului nostru, în faza sa actuală de cultură, este de a elimina din sinul său pe evrei, cari amenință să devie clasă stăpânitoare și de a înlocui treptat, prin munca sa neobosită și la adăpostul unor legi de excepțiune : *aceste elemente ce nu se pot asimila*“.

Sunt acum cincizeci de ani încheiați, de când am formulat

și am luptat să susțin această *singură soluție posibilă a problemei jidănești: eliminarea jidanilor.*

Am luptat: fără a parveni să o realizez. Dar iată că *timpul* a venit să mă răzbune.

Propun să se aleagă un *Comitet Național*, care să lupte— intervenind și la congresul de pace când va fi — pentru a rezolva, hotărît, prin evacuarea totală a jidanilor :

Problema iudaismului în România.

A. C. CUZA

A N A

Ana, femeia care și-a slujit toți stăpânii
Și cu dragostea și cu vrednicia mâinii...
După ce a colindat orașe, după ce s'a săturat de umblat,
A venit obosită să moară în sat.

Câteodată, povestește femeilor strânse la poartă
Despre viața ei, ca despre o moartă.
Își aduce aminte de o fată bălană, bălană
Care ajunsese undeva, departe, cocoană.

Atunci, ochii i se fac ca niște gămlii de ace...
Își acopere fața cu palmele și tace, tace.
Privirile i se înfig peste ani, undeva, departe,
Poate în tinerețe, poate în moarte...

A servit și la cocoane și la boeri
N'a prins însă rădăcini nicăeri.
S'a îndrăgostit de toți cei pe care i-a slujit
Dar pe nici unul nu l-a iubit.

Gândul ei, a rămas la un scamator,
Care omora tristețile tuturor,
Care se dădea peste cap de o mie de ori într'un ceas
Și care rupea lanțuri, doar cu o strâmbătură de nas.

— Tare mi-ar fi fost drag, spunea ea,
Să-l fi avut lângă mine ca pe o stea.
Să-mi ajute la treer, la secerat, la cules...
A fost singurul om din viață pe care mi l-am ales !

Mi-a spus că se duce în America și vine.
Venea în fiecare noapte la mine.
Dar de atunci, anii au trecut, s'au depărtat
Și porumbul de atâtea ori s'a uscat !

Yorak, n'a mai venit. Ana nu are dela el
Decât un afiș învechit și un lanț de oțel.
Acuma nu mai crede să vie, e târziu.
Sufletul i s'a făcut pustiu, pustiu !

Ca să uite, se închide singură 'n casă,
Își îmbracă rochiile de demult, de mătăasă,
Își roșește obrazii, își pune frumos barișul,
Așează lângă ea lanțul de oțel și afișul,
Se uită în oglindă, se așează, și potrivește
Și vorbește cu Yorak, vorbește... vorbește !

VIRGIL CARIANOPOL

AMINTIRI DESPRE N. IORGA

II. PROFESORUL

Nu cred să fi fost învățăcel mai înamorat de viață decât a fost semnatul acestor rânduri la începutul leatului dascălesc 1915-1916.

O soartă prielnică făcuse ca în cursul răposatului an școlar să-mi dau cu succes bacalaureatul în particular iar, în toamnă, să-mi trec primele examene la drept, pe temeiul frecvenței ce-mi fusese admisă de decanatul Facultății Juridice din Iași, ca student audiant. Recăștigasem astfel anul pierdut în clasa II-a de liceu din cauza unor tainice determinante a căror deslușire nu-și află locul aici.

Acuma eram student cu adevărat și nu pe jumătate. Aveam chiar vechime de un an. Puteam să privesc și eu peste umăr la „bobocii” care deabia se înscriau în Universitate. Dispuneam mai ales de timp suficient pentru a-mi lărgi sfera cunoștințelor. Mă avântasem în lecturi de tot felul și mă grăbisem să mă înscriu la secția istorică a Facultății de Litere și Filosofie.

Această înscriere era un vechi vis al meu. Căci arătasem foarte de timpuriu o pătimașă atracție către geografie și istorie. Încă din frageda copilărie, nu mă pasionau atâta lecturile „bibliotecii rose” sau năzdrăvăniile cavalerului de Münchhausen, cât aventurile lui Robinson Crusoe, povestirile cu Indieni ale lui Fenimore Cooper și Gustave Aimard sau călătoriile dealungul lumii ale lui Jules Verne. Fantazia copilăriei căuta chiar să

trăiască aeve minunatele pagini de epopee ale aventurierilor de tot felul,— quaqueri, outlawi, vânători de fiare și Piei Roșii din îndepărtatul Far-West. Așa după cum alți copii se joacă „de-a hoții și poterașii“, noi, adică frații și vecinii de vârstă mea, declarăm deschisă poteca războiului sau aprindeam din frunze uscate de stejar luleaua sacramentală a păcii. Teatrul zburdelor noastre era grădina părintească, mare cât o vie și acoperită de umbra deasă a pomilor cu roade de tot felul.

Pe măsură ce înaintam în vârstă, am trecut dela cercetarea spațiilor geografice la cele ale istoriei; dela Boussenard, la Michel Zévaco și dela Mayne-Reid, la Alexandru Dumas. Asta s'a întâmplat cam pela vârstă de 12 ani. Repetenția la limba română s'a datorat poate și orgiilor de lectură din acea vreme, ele neavând nicio înrudire cu școala. Căci romanele istorice îmbinau armonic fantazia cu viața diferitelor epoce și popoare și-mi răscoleau gustul pentru cercetarea trecutului sau, mai degrabă, mi-au descoperit de timpuriu predilecții temperamentale în această direcție. Ficțiunea dădea hrană imaginației veșnic însetată de noutăți și glorie, faptele îmi îmbogățeau cunoștințele și mă îndemnau către o cercetare din ce în ce mai critică a unor evenimente de mult apuse. Așa am pășit pe nesimțite, odată cu anii, dela legendă la anecdota trăită, poposind în cele din urmă în țarcurile Istoriei.

Prin ultimele clase de liceu mă familiarizasem nu numai cu istoricii noștri vechi sau contemporani, dar pătrunsesem, pe alocuri, în istoriografia franceză. Cunoșteam chiar pe Geoffroi de Villehardouin, pe Joinville, pe Jean Froissart și Philippe de Commines. În ceea ce privește cronicarii băștinași, dela Ureche, Costinești și Niculcea înainte, mi-i pusese tata în mână încă depe pragul adolescenței. A. C. Cuza era de părere, și pe drept cuvânt, că nicăiri nu se învață mai bine limba țării decât din slova îndepărtată a veacului apus. Făcuse personal experiența. La înapoierea din străinătate, după o lipsă de aproape două decenii, izbutise să-și purifice graiul în scaldătoarea veșnic proaspătă a slovelor strămoșești.

Din cronică am învățat pe lângă arcanele limbii noastre, o nemărginită dragoste pentru trecutul țării și pentru felul atâta de original al răbojirilor sale, — când duioase, când aspre, dar întotdeauna cucernice. Cronicile au fost ca niște ferestre

larg deschise înspre noaptea vremii, lăsând să pătrundă prin ele mireasma generațiilor pologite de veacuri. Efluviile spirituale stau și astăzi risipite în toată ființa mea. Ele m'au făcut să ocolesc, pe cât cu puțință, neologismele și să îmbrățișez cu fierbinte inamorare glosarul popular. Rostirea cuvântului bătrânesc nu a aparținut, în ce mă privește, manierismului, ci unei profunde necesități spirituale. A fost un fenomen de ordin intim, sentimental, determinat de îndepărtatele lecturi ale copilăriei.

Evident că moștenirea moldovenească a avut și ea un cuvânt hotărîtor în hălăduirile mele prin spații și timp. Căci specificul nostru provincial are o însușire esențială care se numește contemplativitatea. Ea ne duce pe nesimțite dela cercetarea amănunțită la interpretarea celor văzute. Pentru a reda bine aspectele lumii înconjurătoare nu sunt însă suficiente numai răgazurile visării. Se mai presupune și o însușire specială, o rețină mai sensibilă scrutând altfel desfășurarea priveliștilor și devenirile omenești.

În sufletul Moldoveanului, natura trăește ca o entitate vie. El vorbește cu ea. Pentru el, mumurul izvoarelor e o șoaptă existențială; freamătul codrilor, glas omenesc. Inertul, chiar, e îmboldit de un suflu pe care numai el îl deslușește.

Dar contemplativitatea nu are înclinații numai spre observația naturei. Ea tinde și la adâncirea vieții de altă dată. Mistica ei năzuiește către cele mai îndepărtate taine trôienite de veacuri, ca și cum ele ar face legătura dintre noi și creația divină.

Numai cine poartă tezaurul contemplativității, simte o atracție organică către lucrul inutil în aparență, lăsându-se prins de firul nevăzut al sentimentului și nu de necesitățile vieții cotidiene. E greșit de a socoti această însușire a Moldoveanului, ca un defect. După cum staticul nu e inerție, tot așa adâncimile visării, nu exclud energia și inițiativa. În ce ne privește, credem cu toată tăria că tocmai lipsurile aparente constituiesc cel mai scump tezaur al sufletului nostru. Dacă n'am avea visarea, n'am avea nici vizionarea specială a vieții cu vibrândă ei interpretare. Indrăznim chiar a spune că numai datorită contemplativității, Moldovenii s'au făcut remarcați ca niște puternici descriptivi, fie că au zugrăvit spațiul în cadrele literaturii, fie că au izvodit timpul pe făgașurile Istoriei.

Câteodată unii au povestit natura dar în aceeași măsură au răbojit și evenimentele, cum e cazul spatarului Milescu și al lui Dimitrie Cantemir. Alții au fost numai descriptivi ai timpului, adică istorici, cum s'a întâmplat cu vechii cronicari și mai recent cu B. P. Hașdeu, D. Onciul, A. D. Xenopol, Vasile Pârvan și N. Iorga. Nu e o întâmplare faptul că dela Mihail Kogălniceanu înainte, majoritatea istoricilor noștri moderni au fost Moldoveni. Ei au fost înamorați de trecut tocmai fiindcă s'au născut în Moldova.

Cronicarii vechi s'au sbătut să descopere, dincolo de zările știutului, sâmburele de abia bănuir al zămislirilor etnice și au strigat înminunați „noi dela Râm de tragem” după cum Galileu enunța revelațiile lumii în strigătul „*e pur si move*”. Cei noi au îngemănat frumusețile naturii cu însăși viața neamului, pentru a-i explica înaintarea prodigioasă și a îndrăgi mai mult baștinele sale. Fie că au aplicat rigorie criticismului științific, fie că au clădit vaste arhitectonice de sinteză, ei au căutat să pătrundă deopotrivă în beznele obârșiilor neamului, aducând acolo opaițul misticei lor provinciale. Preocupațiile istorice au trădat neclintita dragoste a Moldoveanului pentru tot ce a trăit cândva. El s'a adâncit în acest trecut, — indiferent dacă a fost al faptei ostășești sau al slovei cărturarului, al bisericii sau al politicei, al obștiei sau al familiei, — cu voluptatea îndurerată ce ți-o dă conștiința lucrurilor fără de întoarcere. Ca și Narcis, el a căutat să deslușească în clipocitul inaccesibil al fântânei începuturilor, oglindirea înfrumusețată a prezentului.

În acele vremuri ale tinereții dintâi, nu cutezam să formulez păreri ca cele de mai sus. Dar nu-i mai puțin adevărat că încă de pe atunci îndemnurile moștenite trăiau în adâncimea subconștientului. Le purtam ascunse în tainițile inimii de unde lucrau asupra mea cu nebănuite dar sârguitoare îndemnuri. Și alături de mine erau atâția alții care sufereau aceleași înrâuri ancestrale. Nu mai știu care sunt aptitudinile spirituale ale generației de astăzi, dar cea de acum treizeci de ani îmbrățișa cu pasiune avântată studiul Istoriei.

Pe atunci nu pornise încă năvala înspre Universitate. La Iași nu eram decât trei sute de studenți.

Din cauza numărului restrâns, ne cunoșteam înde noi. Aveam legături chiar cu studenții mediciniști, deși aceștia studiau

într'un imobil aparte ; în clădirea Universității Vechi din str. Rece, unde se află și astăzi Facultatea de Medicină.

Celelalte trei Facultăți, de Drept, Litere și Științe, erau instalate în palatul din str. Carol, redus astăzi la modesta proporție de aripă a noului edificiu. Catul de jos era ocupat în toată întregimea de Facultatea de Științe. Dreptul stăpânea pe cel din stânga, urcând scările de marmoră care duc la Biblioteca Centrală. Literile își aveau salașul peste drum, fiind legate cu Dreptul printr'un coridor în care dădeau sălile de curs ale celor două facultăți și unde studenții fraternizau în orele de recreație.

Obişnuit deci cu locurile și camarazii, am fost scutit de emoția încercată anul trecut, la prima înscriere. Pășind spre decanatul Facultății de Litere, nu m'au speriat din cale afară nici apucăturile hursuze și nici vorba răstită a marelui filolog Alexandru Philippide. În calitate de decan, el și-a așternut semnătura pe cererea mea, fără de alte comentarii decât câteva mârâituri.

Cuvântul de bun venit mi l-a rostit însă, în camera de alături, cu voioșie comunicativă, secretarul Costică Vuza, repausat astăzi întru Domnul și pomenit cu dragoste pentru minunatele sale daruri sufletești.

— Ai să vezi că la noi e tot atât de bine ca și la Drept... Avem și noi profesori, — unul și unul !

Faima profesorilor dela Litere depășise de mult porțile Universității. Numele lor, trecând din gură'n gură, pătrunsese în cele patru colțuri ale românismului. Cine nu auzise vorbindu-se de un A. D. Xenopol, de I. Caraiani sau Al. Philippide ? Chiar unii dintre cei mai tineri ca Ion Ursu, Oreste Tâfrali, Garabet Ibrăileanu, Dimitrie Gusti, și Ion Petrovici, aveau o reputație bine stabilită, lecțiunile lor fiind mult gustate nu numai de studenți dar și de marele public.

Cunoșteam deci majoritatea profesorilor. Totuși nu îndrăzneau să-l întreb pe Vuza pe care anume îi voi avea ca dascăli. N'ași fi vrut să par „recrut“ la primii pași făcuți în Facultate. La vârsta aceea îngâmfată preferi să rămâi decât să pari prost. Din fericire m'a scos din încurcătură intrarea în cancelarie a unui student mai vechi întâmpinat cu prietenie de secretar :

— Hei! Uite-l pe Grigorescu!... Vino să-ți prezint pe unul nou, înscris la voi, la Istorie.

Pe Grigorescu, — Petrache cum am învățat a-i spune curând după aceea, — îl cunoșteam mai dinainte dar numai din bună-ziua. Aparținea categoriei studenților necăjiți dela țară care ziua dădeau preparații pentru a se întreține iar noaptea își măcinau sănătatea pe slovele mărunte culese în trudnicele ore de curs. Grigorescu venea de prin părțile Fălciului. Înalt, slab, din cale afară de slab, își ascundea subțimea trupului în haine negre, de gata, roase la coate și cu genunchii scoși. Dar sărăcia vestimentară căta să se ascundă sub o curățenie meticuloasă, aproape pedantă. Dunga pantalonului era pastrată cu deosebită luare aminte iar haina neagră bătea în verde de atâtea perii câte primise.

Haina nu-l face pe om, dar adesea ea îi trădează firea și viața. La Grigorescu ponoseala curată a îmbrăcămînții trăda unghi ochi mai atent, nu numai lipsurile fizice, dar și calitățile-i sufletești. Căci ros de nevoi nenumărate, el avea un suflet de o curățenie și o naivitate aproape candidă, iar viața îi era ordonată și dreaptă ca și linia pantalonului, improspătată în fiecare seară între mîndir și saltea. Sărăcia istovise trupul șubred al colegului meu mai vîrstnic. Admirabilii săi ochi albaștri erau măriți din cale afară sub arcada cearcănelor adânci. Obrajii subțiați pe oase purtau creștături adânci și timpurii, ca un pămînt ars de secetă în care înfloreau numai mușcatele roșii ale suferinții.

Grigorescu îmi întinse prietenește mîna, apoi spuse zămbind:

— Ne cunoaștem doar mai demult!... Și, cum dădeam să ies, adause:

— Dacă n'ai altă treabă și vrei să aștepți o clipă, ieșim împreună.

Invitația, spusă cu glasul blajin, parcă de scuză, mi-a mers deadreptul la inimă. Să-l aștept o clipă?! Dar l-ași fi așteptat oricât și nu mi s'ar fi urît. Ghicisem în el un devotament desinteresat și acel nu știu ce care naște în Moldova eroi și martiri cu atîta mai sublimi pe cît de anonimă li rămîne fapta.

Cînd am coborît alături scările Universității, vorbeam ca doi vechi prieteni... Fericită vîrstă ale cărei sentimente izbucnesc tot așa de ușor ca și mugurii în primăvară! Vorbeam de una

și de alta, de soare și de stele, dar și de lucrurile de pe pământ. Și, printre ele, bine înțeles, de școală și de cursurile noastre care urmau să înceapă curând. Cu vorbe așezate și blânde, Grigorescu îmi dădea sfaturi și îndrumări, iar eu le primeam cu recunoștința unui mai tânăr față de un camarad mai vechi.

— Ai deabia vreme să-ți cumperi caietele și te sfătuiesc să-ți iai cât mai multe; să ai pentru fiecare materie unul. Totul depinde de felul cum pășești la studii și cum te judecă profesorul pentru întâia oară.

— Dar cine sunt profesorii noștri? — întrebarea țâșnise spontană ca o zvârlugă.

— Ce vrei să urmezi, — Istoria Universală sau Istoria Românilor?

— Istoria Românilor, mă grăbesc a-i răspunde.

— Atunci, în loc de Latină, vei studia Slavistica și Paleoslava cu Ilie Bărbulescu. Celelalte materii sunt făcute în comun de amândouă secțiile, — Geografia cu Ion Borcea, Istoria Antică și Arheologia cu Oreste Tafrali, Istoria Medie și Modernă cu Ion Ursu și Istoria Românilor cu A. D. Xenopol. Cum însă Xenopol e bolnav la pat, e vorba să-l suplinească Iorga.

— Cine, Neculai Iorga?

— Da, chiar el. Va veni de mai multe ori în cursul anului și ne va preda materia în întregime... Dar ce-ai rămas așa? — adăugă Grigorescu — par'că ți-a căzut o cărămidă în cap!

Adevărul e că mă simțeam profund tulburat. A-l revedea pe Iorga însemna pentru mine re trăirea unor clipe sfinte din anii copilăriei care veneau până aproape, aproape de tot. E adevărat că de un an încoace, se lăsase o anumită răceală între el și A. C. Cuza, din cauza atitudinii diferite față de reforma agrară propusă de Ionel Brătianu. A fost umbra celei dintâi neînțelegeri dintre cei doi șefi naționaliști. Iorga fusese câștigat pentru înfăptuirile legislative ale partidului liberal în timp ce A. C. Cuza, reales în Cameră după douăzeci de ani de opoziție, denunța opiniei publice, încă de pe atunci, aceea „reformă” drept „o simplă formă care să servească de platformă politică”. Diferența punctului de vedere destrămase oarecum firul prieteniei. Incepând dela 1914 înainte,

Iorga nu mai trăgea în gazdă la noi în scurtele și tot mai rarele sale vizite.

Eclipsa de un an și mai bine făcuse ca personalitatea profesorului să ia proporții tot mai vaste în fantazia mea admirativă. Figura lui, înveșmântată în entuziasmele copilăriei, căpătase acum aureolă de legendă, îndepărtându-se până în lumea inaccesibilului.

Aiureala observată de Grigorescu venea poate și dela temerea ca nu cumva să fiu privit de idolul generației noastre cu alți ochi decât cei de odinioară. Imi era teamă să nu-i întâmpin asprimitile. Căci văzusem în clipele de revoltă sau numai de nemulțumire, cum i se abătea mânia în sprincene și cum îi scăpărau ochii cât o lume de mari. N'ași fi vrut în ruptul capului să primesc în inimă trăsnetul privirilor și tăiușul izvodit de fruntea încruntată. Știam că supărările profesorului, deși trecătoare, erau înspăimântătoare. Pustiau ca și cutremurările firii, fără de știință și fără de cruțare. Și țineam cu tot dinadinsul să nu mă văd copleșit de un eventual resentiment, pentru care nu aveam nici o vină.

Iată ce mă frământa în acea zi de sfârșit de Octombrie când funigei întârziați în razele de soare, tremurau ca o fluturare de rămas bun înspre ultimile îmbrățișări ale astrului.

Iorga își anunțase deschiderea cursului pentru ziua de 8 Noembrie.

Țin minte ca acum. Profesorul urma să sosească dela București cu acceleratul de 8 dimineața, iar la ora 10 să-și desvolte prima prelegere.

În ziua hotărâtă veniseră să-l întâmpine la gară studenți dela toate facultățile, apoi câțiva prieteni și admiratori. A. C. Cuza lipsea. În schimb erau prezenți dr. Corneliu Șumuleanu, profesor de chimie la Medicină și unul din fruntașii Partidului Naționalist-Democrat. La dânsul trăgea în gazdă N. Iorga. Apoi, Vasilică Bogrea a cărui memorie prodigioasă, cultură vastă și elocință înaripată, aminteau de marele nostru dascăl. Bogrea își terminase deabia doctoratul în filologia clasică și, în așteptarea unei catedre universitare, funcționa ca profesor la Liceul Internat unde era și sub-director. Mic de statură, aproape un pitic și extrem de ager în mișcări, el se învârtea printre noi ca titirezul, sfredelindu-ne cu privirea, cu vorba și cu zâmbetul care-i

făcea gropițe în obraji și-i ascuțea demonic colțul sprincenelor. Vasilică Bogrea era puntea de legătură între generația mai veche de cărturari și tineretul studențesc. Deși străin de cercetările istorice ca preocupăție de specialitate, el îl admira pe Iorga fără de rezervă, iar entuziasmele sale erau răsplătite cu o afecțiune caldă, arar aratăată de profesor cuiva.

Grupul cel mai numeros îl alcătuiau însă studenții. Printre ei, firește, se făceau remarcați cei dela Istorie. Erau acolo chiar licențiați, ca Hristache Dăscălescu și Victor Iamandi. Amândoi fuseseră președinți ai Centrului Studențesc din Iași, iar cel din urmă colabora încă la ziarul „Unirea” condus de A. C. Cuza și la „Neamul Românesc”. Nci, ceilalți mai mititei, — „caracuda”, cum ne-ar fi zis Junimea, — ne pierdeam printre cei mulți și anonimi. Dar, indiferent de importanța fiecăruia, eram stăpâniți de același fior emotiv. Singura deosebire era că cei mai vechi împrumutaseră o ținută stăpânită, de circumstanță, pe care începătorii o nesocoteau, purtați fiind de sburdele temperamentale ale vârstei.

Când a intrat trenul în gară, oprindu-se găfâind în fața peronului, își făcu apariția, prin îngustimea unei uși de vagon, întâi un umăr și o pălărie cu marginile largi; apoi, într'o mișcare sinuoasă, silueta nesfârșită a profesorului.

Explozii admirative și calde cuvinte de bun-venit, întâmpinară pe magistrul.

Iorga era foarte bine dispus. Lui Șumuleanu îi dădu o acoladă. Pe Bogrea îl luă pur și simplu, de după gât, îmbrățișându-l strâns, pe șold, adică la înălțimea la care putea ajunge statura minusculă a discipolului. Rotind apoi o privire circulară:

— Ei ! ce mai faceți pe la Iași ?... Ce spuneți de evenimente ?

— Suntem alături de Domnia-Voastră și vă așteptăm cu-vântul, domnule profesor, — izbucni nu știu cine.

— Păi eu l-am spus, încă de anul trecut... Intr'un articol din „Universul” mi-am arătat punctul de vedere : Nici într'un caz cu Austro-Ungaria... Ar fi curată nebunie... Sinucidere națională !...

Și discuția continuă pe tema războiului mondial, care împărțise opinia publică în două. Iorga se declarase din primul moment partizan al Franței latine. Alături de Nicolae Fili-

pescu, Tache Ionescu, Ionel Brătianu, Barbu Delavrancea, A. C. Cuza, Octavian Goga, Vasile Lucaciu și alții, profesorul era pentru o imediată intervenție armată împotriva puterilor centrale. Verbul său inflăcărat risipit în conferințe și întruniri publice, contribuise în bună parte la determinarea curentului de simpatie pentru Aliați. Bine înțeles că școlile și universitățile aderaseră cele dintâi, cu spontaneitate și entuziasm, la acțiunea de atunci, indicată de bunul simț politic și de necesitățile clipei. Eu însumi debutasem în presă chiar în vara aceea cu o serie de articole, publicate în „Gazeta Moldovei”, îndrumată în sensul alianței cu Rusia și cu Franța, de bătrânul publicist Eustrat Calognomu.

Se vede treaba că și ideile au recunoștința lor. Căci cele pentru care militam și care se întâmplau să fie împărtășite și de marele nostru profesor, i-au îndepărtat pentru moment atenția, făcând deocamdată să mă strecor neobservat.

Ne îndreptam acum spre ieșire,—Iorga în frunte, bulucul după el. Cum ținea să nu se despartă de noi, trimisese bagajul înainte, la locuința doctorului pentru ca să rămână în mijlocul nostru. Jertfa nu era prea mare căci regretatul Șumuleanu locuia nu departe de Piața Unirii, în vechile case Miclescu, din strada Săulescu, ocupate în urmă de Prefectura de Județ și apoi de C. A. M.

Grupul înainta prin mijlocul străzii, atrăgând atenția drumeților care se opreau la marginea trotuarelor privind lung în urmă. Iorga pășea agale, avându-l în dreapta pe Șumuleanu și în stânga pe Bogrea, pe care continua să-l ție de după gât, ocrotitor și prietenește, ca un părinte pe copilul său. Noi, co-dașii, ne străduiam să urmărim conversația. Dar respectul și admirația ne țineau departe. Interceptam doar câteva crâmpoie de frază, dintre cele rostite mai tare. În ce mă privește, mă simteam ușor căci mi se risipise îngrijorarea.

Toate ar fi mers bine dacă Iorga nu s'ar fi întors printr'o bruscă mișcare familiară. Scrutând grupul, privirile i se opriră asupra mea.

— Ei, și d-ta aici ?!... Imi pare bine că te văd !... Ce face tata ?

— Vă mulțumesc domnule profesor. E bine... Vă dorește mult, așa cum v'am dorit cu toții pe aici, — am îngăimat eu, roș gotcă.

— Tânărul Cuza s'a înscris la Istorie. Va fi deci studentul d-voastră, — adăugă Șumuleanu.

— Imi pare bine, foarte bine !... Arată-i tatei prietenia mea !... Cursul, îl începem chiar azi de dimineață și cred că vom face treabă foarte bună, — îmi spuse Iorga, zâmbind.

Era o atenție cuprinsă într'un îndemn. Accentul cald mărturisea potolirea neînțelegerilor dintre cei doi fruntași naționaliști. Spulberând înnegurările trecute, căldura vorbelor risipise îngrijorările mele. Grigorescu îmi șopti strângându-mi brațul :

— Vezi, n'aveai de ce te teme.

Foarte adevărat. Dar primejdia nu trecuse încă. Acuma trebuia să facem totul ca nu cumva să stărnim supărarea profesorului. De aceea, dela Râpa-Galbenă, m'am desprins de grup și, dimpreună cu Grigorescu, am sbughit-o spre Universitate unde aveam de luat ultimele măsuri pentru pregătirea orelor de curs... Era aula în ordine ? Masa și paharul cu apă la locul lor ?... Da, foarte bine !... Dar mai trebuia încă o masă pentru noi doi, căci ne înțelesesem să scoatem note cât mai complete. Cum nu cunoșteam stenografia și pentru a evita erorile, hotărâsem să facem fiecare însemnările noastre și să le confruntăm apoi într'o copie unitară. Nu trebuia deci să pierdem nici un cuvânt din expunere și deaceia cerusem o masă a noastră, așezată pe estradă, alături de masa profesorului.

Omul de serviciu însă nu înțelegea rostul unei inovații, care tulbura tradiția locului. De când îi aula-aulă, estrada a avut o singură masă. Dacă vroiam încă una, n'aveam decât să o cerem domnului rector Stere. După îndelungi ciorovăeli, am biruit în cele din urmă, fără alte proptește decât numai „propria noastră răspundere”. Așa că am adus masa buclucasă la locul dorit, orânduind pe ea tot calabalâcul scrisului,— caiete, creioane și radier.

Intre timp, sala își umpluse băncile. Pe lângă studenți, venise foarte multă lume din afară, înștălințată printr'o largă publicitate. Căci Iorga avea în capitala Moldovei nenumărați admiratori,—nu numai în tineretul școlar, dar și în toate clasele societății. Așa se explică prima sa alegere ca deputat, în 1907, la Colegiul al doilea de Cameră din Iași. În deosebi intelectualitatea ținea să asculte și de astădată fraza înaripată a marelui animator naționalist.

La ora 10, aula gemea. Atât băncile, cât și locurile mărginașe dela parter și dela galerie, erau înțețite de o lume fremătătoare. Grigorescu și cu mine ne ocupasem, sfioși, locurile, nesimțindu-ne tocmai la îndemână subțirile concentrice ale sălii. Pentru a-și da o atitudine, camaradul își ascuțea creioanele, dealtfel foarte bine ascuțite. Eu mă uitam în vag peste capete, oarecum covârșit de această punere în valoare a umilei mele persoane. Era prima mea apariție pe scenă. Adevărat, — o apariție de umplutură, dar nu mai puțin efectivă.

De atunci sunt 27 de ani încheiați. În decursul vremii am pășit tot mai adesea în public, — la catedră, la tribuna Camerei sau în cadrul nenumăratelor conferințe și întruniri realizate în toate provinciile României întregite. Contactul tot mai des cu auditorul m'a făcut să-mi pierd sfânta timiditate a începuturilor. De uitat, însă, n'am uitat-o nici până astăzi, așa după cum nu poți uita din noianul aventurilor sentimentale, primele declarații băguate între un suspin și abureala unei lacrimi.

Poate că Iorga a trăit scumpe și vechi amintiri când a pășit, de astă dată ca profesor, pragul Universității al cărei student fusese. Coincidența a vrut ca evenimentul să se fi petrecut exact după același număr de ani, după câți scriu aceste amintiri ale studenției mele. Și poate că marele cărturar a cunoscut și el același negrăit fior al regretului. Căci oricât de adânci ar fi deosebiriile dintre oameni, unele accente sufletești aparțin tuturor, deopotrivă. Iar printre ele trăiește în primul rând, amintirea. Cu cât e mai depărtată în timp, cu atâta-i mai duiosă și vibrândă pentru fiecare din noi.

Probabil că Iorga își va fi adus aminte de anul 1888 când, proaspăt bacalaureat în litere, depunea, în vârstă numai de 17 ani, cererea sa de înscriere ca student. Și își va fi amintit desigur de marele istoric A. D. Xenopol, neprețuitul dascăl și ocrotitor din vremea studenției sale care, pe atunci, ca și dânsul astăzi, suplinea catedra de istorie a Românilor. Și nu va fi uitat nici lupta dată împotriva unei bune părți a Consiliului de Facultate, pentru a obține scutirile de frecvență și diploma de licență „magna cum laude”, numai după un an de studii.

Aceasta se întâmpla în Decembrie 1889. Examenul de diplomă al studentului Iorga căpătase un caracter aproape epocal, în orice caz cum nu l-a mai avut alt examen la Uni-

versitatea ieșană. O sală arhiplină își împărțea, pătimașă, curiozitatea în două tabere, ascultând strălucita expunere a candidatului socotit încă de pe atunci un fenomen. Deci exact după douăzeci și șapte de ani, Iorga pășea din nou în sanctuarul științei moldovenești și în fața unui public tot atât de numeros. Dar de astădată pozițiile respective erau altele. Atunci, lumea venise să-l judece; acum, — să-l asculte, să-i capete îndemnul, și să se supuie, umilă sau entuziasă, fierbintei sale elocinți. Atunci Iorga era încă pe pragul vieții, acum urca culmi biruitoare.

Când a apărut în aulă cunoscuta lui redingotă, și zâmbetele familiare semănate în barbă, și privirile-i iscoditoare parcă veșnic minunate de o revelație numai de dânsul întrezărită, sala a izbucnit în lungi și clocotitoare aplauze. În băncile dintâi, partizanii și admiratorii reluau la răstimpuri aclamațiile, biciuind lăncezala oboselilor. Iar Iorga, cu o mână infiptă în buzunarul vestei și cu cealaltă răzîmată de masă, aștepta potolirea talazului, dominând sala și trepădul ei. Nu știai dacă fumul de tămâie îl atîngea sau nu. Fără vreun semn de mulțumire, dar și fără de impaciențe, lăsa să hohotească peste el sbuciumul. Numai ochii fugeau neastâmpărați dela un capăt de sală la altul; scrutau băncile, scormoneau ungherele. O clipă scurtă, cât o fulgerare, ei au poposit la masa noastră. Am crezut că se prăbușește cerul. Un gest ar fi putut să ne evacueze de la tribuna care era a lui și numai a lui. De unde atîta cutezare? Și care era rostul nostru acolo?... Dar nu. N'a fost nimic. Dimpotrivă. Schițarea unui zâmbet aprobativ ne-a ratificat prezența. Nu aveam dece ne mai sfii, cel puțin din partea profesorului. El ne înțelesese intențiunea. Ne aproba chiar, mulțumindu-ne cu un semn discret, aproape complice.

După ce larma s'a liniștit ca puhoaietele care se potolesc după rumperea stăvilărilor, profesorul a prins a vorbi.

Am căutat zadarnic în caietele mele de note această lecție preambulară. Ea lipsește. Prins de iurășul involburat al frazelor, orbit de imaginile vii și sugestive, abundente și clocotitoare, uitasem pentru ce eram acolo. Bunele intențiuni școlare se topiseră ca prin farmec. Nici Grigorescu nu a fost mai vrednic. Ne lăsasem furați amândoi de verbul incandescent al profesorului. Lecția nu avea nimica de comun cu expunerile calme și me-

toalice ale celorlalte cursuri. Fraza împletită și abruptă se ridica, tumultuoasă câteodată până la haotic, ca o mare băntuită de furtună. La Iorga incidentul căpăta adesea valoarea esențialului. Accesoriul svârlea în penumbră firul expunerii principale. Perioadele, mai lungi sau mai scurte, învălmășeau ideile, le alungau apoi, pentru ca să revină asupra temei câteodată numai la final, strecurând-o, capricioasă și deabia schițată, ca un *leit-motiv* dealungul firului expunerii.

Deși cu mult mai experimentat ca mine, nici Grigorescu nu putea găsi firul Arianei în labirintul frazelor. Părăsise și el încercarea, chiar dela început. Pusese creionul jos, căutând să surprindă cel puțin nota personală, atâta de originală, a enunțării și dezvoltării subiectului.

De fapt lecțiunea dintâi nu a fost decât o largă privire asupra materiei întregului an. Profesorul jalona numai drumul ce și-l propusese. Grupase toată materia în patru cicluri de câte o săptămână fiecare. Primul ciclu cuprindea două ore dimineața și două seara. Însă celor de după sărbătorile Crăciunului, urma să li se adauge și două ore de seminar, adică în total șase ore de curs pe zi și aceasta în decurs de o săptămână. În lecțiile de dimineață Iorga avea să expună Istoria Românilor. Cele de după amiază erau închinete seminarului, iar cele de seară, — legăturilor dintre Voievodate și statele europene, — Franța, Rusia, Polonia, etc.

Deși se mărginea să schițeze numai planul, lecțiunea nu a avut nimica din rigiditatea aproape geometrică a prelegerilor similare. Vastitatea cunoștințelor și varietatea verbului, care mergea dela zeflemea până la revoltă, izbuteau la o rară desăvârșire artistică urmărită de auditor cu încordată, aproape pătimasă, luare-aminte.

Când a terminat de vorbit, acele ceasornicelor se îmbinau deasupra amiezei. Dar nimeni n'a simțit scurgerea celor două ore. A fost ca o vrajă, ca un basm al trecutului povestit cu toate accentele epicului. Frazele mlădiau la infinit. În ele palpită focul sacru al râvnelor naționale, sau se rostogoleau detunările adversității. Pe drumul lor de aur alergau sirepii vremii în tropotele nebune ale destinului; săltau peste prăpăstii; își încovoiau grumajii în splendide eforturi. Niciodată însă lunecările nu ajungeau la prăbușire; niciodată durerile nu deveneau catastrofe.

Neamul biruia veşnic clipele de impresurare, ca soarele nourii. Voivodatele treceau dela un Domnitor la altul, dela un veac la celălalt, adâncind făgaşul datinei, cu fruntea înălţată spre Dumnezeuul strămoşilor.

Până şi detaliile, până şi popasurile în lumea de toate zilele, erau transfigurate de imaginaţia generoasă a profesorului care făcea dintr'o linie sinuoasă o şerpuire de balaur şi dintr'o izbucnire socială, o cutremurare cosmică... Aplauzele? Dar ce mai puteau însemna aplauzele, după o asemenea înaripare către înaltele piscuri ale veşniciei? Nu era goana unei cadrige într'o arenă ci însuşi carul de foc al lui Jupiter. Vorba cu rezonanţe profetice, alerga prin văzduhul baştinelor noastre, cu huruiala tunetului.

Iar el, creatorul formidabilului spasm, el Dumnezeuul care coborîse harurile sale peste frunţile înclinate, plămădi şi aruncă risipelor ultimul cuvânt patetic, ca şi cum nimica deosebit nu s'ar fi întâmplat. Profesorul şi-a încheiat redingota şi a părăsit estrada zâmbind pentru a strânge mâinile entuziasmului întinse spre el.

Când s'a putut strecura de subt impresurarea omagiilor, şi-a reamintit şi de noi, umilii scribi :

— Foarte bine, dar nu v'am prea văzut luând note ?!!

Ca şi cum ar fi bănuit însă neputinţa răbojirilor de a surprinde izbucnirile-i titanice, tot dânsul s'a grăbit să dea o scuză tăcerii noastre de oameni foarte incurcaţi!

— Dealtfel nu prea aveţi ce însemna. A fost o lecţie de introducere. Li lipsea materialul.

Am rămas uluiţi. Sau noi eram din cale afară de simpli în nepregătirea noastră, sau profesorul voia să-şi bată joc de noi. Poate că amândouă. Căci tocmai ceea ce ne impresionase mai mult era nesecata bogăţie a materialului dăruită cu o mână largă şi nepăsătoare, de sămănător al brazdelor. Nu era deducţie oricât de incidentală pe care să n'o întemeieze pe un noian de argumente. Făcea citatul cu o facilităţea prodigioasă. Analogiile îl smulgeau adesea de pe linia expunerii principale. Evada din spaţiul românesc ca să colinde imensitatea Istoriei Universale. Uita de veacul în care se afla pentru a păşi peste secole şi peste epoce, acolo unde putea descoperi un reazim mai mult teoriilor sale.

Am urmat cu exactitate de licean primul ciclu, atât la orele de dimineață cât și la cele de seară. Și cu aceeași punctualitate am stăruit a scoate notele alături de Grigorescu, la mesușa cea mică de lângă catedra profesorului. Din când în când și din fugă numai, strecuram câte-o privire către conferențiar. Statura-i, deși atâta de impunătoare, dispărea sub fraza tot mai avântată, mai cuceritoare, mai uriașă.

Nu mi-a trebuit mult și m'am obișnuit cu modul său de a vorbi. Știam să desprind dintr'o perioadă, esențialul. Învățasem când începe și când sfârșește incidența. O puneam chiar în paranteză pentru a relua apoi firul expunerii, dacă se întâmpla cumva ca el să fie reluat. La rândul lui, profesorul ne încuraja aplicațiunile și strădaniile. După una din orele de seară, ne-a spus, întinzându-ne o mână prietenească:

— Faceți foarte bine. Ar fi de dorit să-mi aduceți după Sărbători notele pe care le luați, căci am trebuință de ele, în lipsa stenogramelor.

Intr'adevăr, Iorga venise de astă dată neîntovărașit de Henric Sthal, prietenul și stenograful care îl urmărea ca o umbră, pretutindeni. Profesorul suferea din pricina aceasta. Ca întotdeauna, aducea în expunere o serie întreagă de informații cu totul noi, pe care înțelegea să le folosească în lucrările sale ulterioare și care s'ar fi prăpădit pentru totdeauna dacă nu ar fi fost fixate pe hârtie.

Nu intra în obiceiul lui Iorga să facă lecții banale, cu o înșirare meticuloasă a datelor și anilor. Mai degrabă se străduia să desprindă, de pe marginea cronologiei, caracteristicile sufletești ale diferitelor epoci. Exemplifica simbolic veacurile prin descrierea categoriilor politice, sociale și economice, ale timpului. Își intitulase chiar prelegerile de dimineață, „Figuri reprezentative din Istoria Românilor“.

De fapt, cursul de Istorie Națională a fost o vastă frescă a vieții românești din începuturi și până în actualitate. O măiastră zugrăveală a ocupațiilor, caracterului, psihologiei și năzuințelor băștinașe. Rând pe rând, el lăsa să se perinde, în puternice proiecțiuni evocatoare, voievozi și boeri, clerici și cărturari, războinici și țărani, bresle de negustori și meșteșugari. Diversele tipuri sociale se înfruntau câteodată, se înțelegeau cel mai adesea,

chezășluind acea tainică deavălmășie care a slujit apoi drept temelie Unirii lui Vodă-Cuza.

Cursurile de dimineață ca și cele de seară aveau loc în aulă, sălile facultății fiind neîncăpătoare pentru numărul mare al ascultătorilor. Din luminătoarele plafonului se strecurau în rotundă șuvoaiele de foc ale cerului, pentru a se îmbina cu frazele profesorului, răscolitoare de pățimașe încleștări ca țesătura unei tragedii antice.

Chiar din prima oră, Iorga a abordat, odată cu tipul Voivodului din veacul al XIV-lea, problema înființării Principatelor. Și, ca de obicei, a debutat cu o polemică, lăsând-o să sburde pasional, pentru a sfârși cu o largă răsuflare de avânt creator.

Profesorul ne-a apărut din început ca un răsturnător iconoclast. Deoarece depărtarea epocii nu îngăduia deducții decât din înlanțuirea faptelor și verosimilul ipotezelor, el utiliza artificii logice și discernămintele erudiției, izbutind la concluzii cu desăvârșire altele decât cele îndeobște cunoscute. Pășea la înlăturarea unei teorii învățate în școli subț unghiul imutabil al axiomei, cu ușurătatea cu care ar fi înlăturat o găză de pe haină. Argumentele scăpărau ca niște sfârle gigantice.

E o greșală de a se atribui originea Țării Românești dincolo de munți, de unde a venit numai descălicatoarea Moldovei. Persecuțiile religioase? Dar în veacul al XIII-lea dinastia Arpadiană, în declinul ei, deabia își mai putea menține prestigiul, urmărind cu temere înfrigurată influența Cumanilor, în plină creștere la curtea maghiară. Nu în epoca sa de agonie se va gândi o dinastie la reforme religioase de un interes dubios față de problemele vitale ale Statului. Și apoi, de ce anume o descălecarea din țara Făgărașului? În vremea aceea, regiunea de dincolo de Carpați nu avea nici macar o individualitate a ei proprie. Deabia pe la 1360 ținutul a fost cedat de Regele Ungariei, ca feudă, lui Vlaicu-Vodă. Cât despre țaran, dogmatica religioasă nu ajungea până la strâmta lui înțelegere. Puțin îi păsa dacă Sfântul Spirit emană dela singur Dumnezeu sau dacă pornește și dela Hristos. Dăjdiile el le plătea popii care era dintr'ai lui, indiferent dacă era reformat sau nu. În schimb, dacă acest țaran ar fi trecut dincoace, el ar fi întâmpinat o stare cu mult mai grea, porțiunea dintre Dunăre și Carpați fiind subț stăpânirea

Nohaizilor, căci dominația iătărească știa să ridice altfel de dări, cu mult mai împovărătoare, dela popoarele subjugate.

De fapt, Iorga nu polemiza numai cu A. D. Xenopol care acceptase teoria descălecătoarei ardelenesti. El refuza orice fel de extindere venită din afară teritoriului ocupat mai târziu de Țara Românească. Așa de pildă, nici nu vroia să audă de enunțările lui Dimitrie Onciul, presupunând o Muntenie desprinsă din statul unitar Valaho-Bulgar al Asăneștilor ce s'ar fi întins nu numai în stânga dar și în dreapta Dunării. Părerea lui Iorga se apropia însă de cea a lui Hașdău. Țara Românească își avea o origine locală, și anume oltenească. Numai cât, după dânsul ea urca mai sus de Alexandru Basarab, socotit drept „întemeietorul țării” de către Hașdău.

Adevărul originii Țării Românești este altul. După ce Litovoi a fost răpus cu frații săi de către Unguri, găsim pe la 1270, în Mehedinți, o grupare administrativă aflată sub stăpânirea judeului Ion Farcaș. În ceea ce privește Mehedințul, ținutul avusese probabil un jude anterior care i-a lăsat numele.

Și deodată, pe neașteptate, profesorul părăsește tema principală, făcând o largă incursiune în nomenclatura vechilor familii boierești; „Vâlcea” și „Vâlcan” își trag numele dela „Vâlc”, nume slav care înseamnă „lup”, tot așa după cum Romanaii își trage numele dela slavonescul Roman. „Locurile au împrumutat numele stăpânitorilor”. Ascultându-l ne reaminteam că Moldova se mai chema Bogdania, după întemeietorul ei, așa cum partea de jos a ținutului dintre Prut și Nistru a fost botezată Basarabia, datorită unei îndepărtate stăpâniri a Basarabilor munteni.

În schimb, boierii în Țara Românească — continuă profesorul — și-au luat numele după localități, — „Craioveștii”, „Buzzeștii”, etc. Dimpotrivă, în Moldova găsim diferite origini numelor de familie. Ele aparțin fie poreclelor venite din „datina patriarhală” cum e „Cireș”, „Covată”, „Ursu”. Altele sunt nume curat românești ca acel de „Bârlea”, toate denumirile terminate în *a* fiind băștinașe dar grecizate mai târziu, în epoca fanariotă.

Căutând să întărească practic teoria formulată, Iorga se întoarce spre masa noastră și, desemnându-mă cu degetul:

— Iată, e cazul numelui dumnealui! „Cuza” pornește de-

sigur din „Cozul“. Dar pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, el apare „Cozea“.

Și după o serie de alte exemple, profesorul își încheie îndelungata paranteză cu constatarea că denumirea familiei după localitate avea importanța unei „mărturii și chiar a unei garanții autohtone“.

Dar aceasta îl readuce la tema principală. După Farcaș apare rivalitatea dintre Basarab, nume curat românesc, Domnul Țării de Sus, din Argeș, cu Voevodul Țării dela Jiul de Jos. Cu precizarea că „nu Jiul a anexat Argeșul, ci dimpotrivă Argeșul, Jiul“. Și încheie perioada, cu concluzia că „originea Țării Românești a pornit dinlăuntru și nu de peste granițe“.

Teoria este recunoscută astăzi de către mai toți istoricii noștri. Dar pentru vremea aceea și mai ales pentru cunoștințele noastre limitate culese depe băncile școlii, ea apărea în deadreptul revoluționară, menită în consecință să ne aducă impresiune descumpăniri.

În Moldova, — adăugă profesorul — a fost altceva. Acolo, într'adevăr, amândoi ctitorii de țară au fost descălicători și amândoi au venit din aceleași locuri maramureșene. Că Dragoș a fost suzeran al regelui Ungariei, aceasta o știam. Nu știam însă că el a întemeiat țara în două părți; în Moldova propriu zisă și în ținutul Bacăului, cu Târgul-Ocna și Fântâna Sasului (Sascut).

După enunțarea ctitoriei lui Dragoș, Iorga ne-a descris, din fugă și într'un vălmășag de fapte, înlăturarea primei dinastii maramureșene de către Bogdan. Apoi se lăsă furat de o a doua mare paranteză, referitoare la existența cronicelor.

Dacă nu se pot aduce precizări științifice timpurilor dintâi ale Voivodatelor, ele rămânând pe mai departe împresurate de cețuri grele, e datorită faptului că nu au existat cronici contemporane. Fiindcă Moldova a avut o dezvoltare lăuntrică mai timpurie, ea a cunoscut cea dintâi fenomenul anelelor. Dar în Muntenia el a apărut deabia după ce Mircea Ciobanul se căsătorește cu fiica lui Petru Rareș. Prin legăturile mai strânse cu noi, Muntenii ajung să aibe și ei cronicile lor pela 1530, atunci când în Moldova ele luaseră „proporții de lucrare largă, aproape științifică“.

Profesorul însă nu-și oprește paranteza aici. Dus de fiorul

cunoaşterii cât mai afunde, el face o largă incursiune în lumea istoriografiei, uitând de subiectul principal.

Cronicile noastre, de oarece au fost scrise mai târziu, povestesc fapte anterioare, din auzite, şi se opresc la un moment dat, din lipsă de informaţii. Alcătuind numai o amintire şi nu o răbojire a contemporanului, ele nesocotesc adesea Domniile, în special pe acele care n'au lăsat nici o urmă mai însemnată. De aceea, cronica moldovenească urcă numai până la Ştefan cel Mare, cititor a nu mai puţin de 42 de biserici şi în Muntenia se opreşte la Radu Negru, deasemeni întemeietor al mai multor mănăstiri, ca şi Vlaicu Vodă. Iar pe Alexandru, fiul lui Basarab, cronicile-l uită deşi clădise şi el vechea Curte Domnească.

O intercalare aduce dela sine o alta, după cum, în unda povestirilor, un fapt izvodeşte un altul. Profesorul prinse din zbor numele lui Radu Vodă pentru a-i contesta calificativul de „Negru”. Cum să fie cineva *negru* „într'o vreme când oamenii n'aveau cu ce se înălbi”? Nu e vorba deci de o poreclă ci de un nume, cum ar fi Neagoe. Căci cei de peste munţi pronunţă pe *e* ca *ea*. Aşa că vom avea în loc de „Negru”, „Neagru”, formă care se apropie mult de Neagu şi Neagoe.

Cu aceeaşi uşurinţă şi strecurând altă paranteză în cea dintâi, Iorga trece la numele de botez al familiilor dinastice aşa după cum adineaori, se ocupase în altă incidenţă de denumirea familiilor boiereşti.

În deobşte, numele Domnitorilor sunt împrumutate dela vecini. Băstinaşe sunt acele de „Dan” şi „Radu” sau „Litovoi” şi „Basarab”, utilizate şi astăzi de Țigani care au păstrat amintirea datinilor noastre străvechi. „Voivozii” lăteşilor amintesc de cea dintâi organizaţie administrativă şi statală românească. Dar majoritatea numelor princiare sunt introduse din afară şi cel mai adesea din Balcani. „Vlaicu” e desigur un împrumut maghiar. „Alexandru” însă vine dela numele celebru în tot Orientul, al lui Alexandru Machedon. Deasemeni „Mircea” e probabil bulgar sau sârb căci îl întâlnim la un principe din Avlona, pe la 1380. În Moldova, „Bogdan”, „Laţcu”, „Roman”, sunt de origine rusească, mărturisind orientările politice din veacul al XIV-lea spre statul Ruso-Lituan. „Iuga” e maramureşan, iar numele lui Alexandru cel Bun „calcă pe drumuri glorioase imperiale”.

Apoi, printr'o întorsătură bruscă, profesorul se reîntoarce la tipul Domnitorului din veacul al XIV-lea. În afară de nume, Voivozii acestui veac au împrumutat prea puțin dela vecini. Cultura și-o făceau acasă la ei, în biserică, care era o „adevărată enciclopedie“. Găseai acolo poezie lirică, filosofie, morală, pictură și muzică, iar mai târziu chiar și sculptură, ca în Apus. Scrisul nu se cunoștea. În loc de semnătură, Domnitorii munteni utilizau monograma, după moda bizantină. Tot în Muntenia se făceau legături de familie între casele domnitoare, din interese politice, cum a fost pe la 1300 înrudirea dintre dinastia de Argeș și dinastia bulgară a Cișmanizilor. În Moldova nu a fost nici măcar atât. Lațcu, deși catolic și sub ascultarea poruncilor Papei, n'a putut face pe fiică-sa să treacă la catolicism și nici să facă o legătură mai de seamă peste graniță. Ea rămâne ortodoxă și se mărită în țară cu un boierănaș de mâna a doua, așa precum Roman-Vodă se căsătorise cu Anastasia, cea îngropată la Roman.

Voivozii noștri luau câteodată titlul de „Despot“, pentru a desemna înrudirea cu familia domnitoare din Bizanț, a Paleologilor. Dar s'au ferit să-l ia pe acel de „Țar“. Totuși l-ar fi putut adopta cu ușurință din cauza înrăurilor balcanice și pentru faptul că în acea vreme Bulgarii slăbiseră, ne mai fiind conduși decât de mărunți șefi locali. Voivozii nu au făcut-o însă din prudență. Dacă s'ar fi intitulat „Țari“ ar fi dat indicația unei politici de „avânt imperialist“ în Balcani. Domnitorii români din veacul al XIV-lea nu au fost numai războinici, așa cum se învăța în manualele din liceu, chiar într'acele de curs superior. Ei au fost și profunzi oameni politici. Mircea cel Bătrân a avut precauția necesară să nu se lase distrus la Nicopole, cum au făcut-o străluciții cavaleri apuseni. Domnii noștri erau făcuți pentru domnie. O domnie modestă dar efectivă care nu-și juca existența la zarul norocului și păstra moșia nevătămată dealungul tuturor greutăților. Ei au preferat titulatura prescurtată de „Domn“ sub care se ascundea tradiția rămasă dela Romani a lui „*Dominus noster Imperator*“.

„Voivozii au apărut cu doctrina politicii imperiale dar cu un caracter de suveranitate teritorială în marginile națiunii“. Și încheia profesorul această privire de sinteză asupra veacului

al XIV-lea, cu observația că „a trece dela națiune la teritoriu, înseamnă a trece dela evul mediu la epoca modernă”...

Iată dar rezumatul unei lecții de a lui Iorga. Un rezumat dar nu o oglindire. Căci nu redă nici duhul și nici atmosfera generală care făceau din expunere un tot unit și nu o fragmentare rece și aproape neînțeleasă. Nimeni nu ar fi în stare să tălmăcească minunea răsărită spontan din asemenea izbucniri de elocință. Cum s'ar lăsa interpretate efectul magnific și pur momentan al sugestiei cuvântătorului, ritmul larg al frazei, nuanțele fine ale intenției, ironia tăioasă sau pur și simplu anecdotică; apoi, privirea, gestul, rostogolirea impetuoasă a cuvintelor și molcuma revenire a accentului înduioșat de amintiri? Sunt lucruri fără de contur ale căror vibrații nu pot fi retransmise de pașișele palide ale reconstituirii. Ele nu mai trăiesc decât în sufletul celor câțiva care s'au împărtășit din imensitatea acestor daruri. Fără să vrem am rămas vistiernicii neprețuitului tezaur. Din nefericire, comoara-i îngropată pe veci în sufletele noastre, iar noi, păstrătorii ei, ne împușinăm pe fiecare zi și mâne nu va mai fi nimeni care să mărturisească măcar atât.

Dar dacă nu am putut reține elementul estetic și sufletesc care constituia adevărata podoabă a lecțiilor lui Neculai Iorga, privirea noastră retrospectivă va fi având cel puțin meritul să deslușească metoda expunerii sale. Indrumate de temperament către irosirile în detaliu și înlănțuirea incidentelor, mijloacele sale izbuteau totuși intuitiv, la un ansamblu echivalând cu perfecția zugrăvelilor în mozaic.

Cu aceeași virtuozitate în mânuirea spontaneităților, profesorul și-a continuat în tot cursul săptămânii ciclul figurilor reprezentative, trecând la cercetarea veacului al XV-lea unde contururile deveneau mai precise și în consecință, descrierile mai bogate.

Voivodul din noul veac va avea un „caracter religios biblic”. Ca Radu cel Mare sau Ștefan cel Mare, el va fi evlavios, darnic și ctitor de biserici. „Mare”, în înțelesul curent al epocii, presupunea trei elemente,—sau „bătrânețea”, sau „luxul”, sau „evlavia”. Dar mai ales evlavia. *Voivodul* din veacul al XV-lea e de concepție divină. Orice stăpânitor al timpului se credea un David. La îmbrăcăminte se asemana cu plenipoten-

țării bizantini, iar la înfățișare aducea cu figura lui Hristos. Căci a existat o puternică influență bizantină mai ales în Muntenia, ceea ce a determinat o scădere din punct de vedere politic, însă nu mai puțin o ridicare a nivelului cultural. Scăderile s'au datorit fără îndoială și domniilor prea scurte; nu ca în Moldova unde Ștefan cel Mare cărmuiește aproape jumătate de veac. Dar e greșită părerea cum că desbinările care au tulburat domniile veacului al XV-lea în Muntenia, s'ar datori rivalităților dintre Dănești și Drăculești.

Aici profesorul deschide altă paranteză în care, spre surprinderea noastră, îl combătea cu înverșunare pe A. D. Xenopol, deși îi era suplinitor. Argumentele lui Xenopol trebuie să cadă, căci în acele vremuri nu exista recunoașterea, nici măcar cea naturală. Din nenumărații copii naturali pe cari îi avea dela femeile neoficiale, Domnul îl însemna pe unul pentru domnie. Apoi, dacă murea fără urmași, el arăta prin actul de ultimă voință, semnul după care va fi recunoscut cel ales de dânsul. Un astfel de copil natural a fost Mihai Viteazul.

În ce privește *boierimea*, ca denumire, ea este de origine turaniană, iar ca instituție politică aparține influențelor bulgărești care au pătruns în Țara Românească în timpul celui de-al treilea Țarat bulgar. De acolo ea a trecut și în Moldova, pe vremea lui Petru al Mușatei, dar nu direct ci ocolind pela Ruși. Aici se opresc însă elementele de importanță străină. De fapt boierimea noastră a crescut ca o plantă a solului românesc. Ea a fost națională. În Muntenia, prima ei formă a fost aceea a unui consiliu neregulat, ca pe vremea lui Alexandru Basarab care-și avea sfatul alcătuit din fruntașii cei mai apropiați. Pe acest cheag dintâi, au crescut în urmă diferitele demnități. Până la Mircea cel Mare apare „Banul“, „Logofătul“, „Vornicul“ și „Stratornicul“. Boieria muntenească a fost mai aristocratică decât cea din Moldova care s'a alimentat din clasa țărănească. Drept răsplătire a faptelor vitejești, Ștefan cel Mare dădea răzeșilor săi titlul de „viteaz“, apoi o dregătorie în stat și proprietăți în pustie. Prin „pustie“ se înțelegea pământul nestăpânit. În Moldova statul nu se baza pe puterea teritorială, ci pe nație și într'un asemenea stat, boierii trebuiau să aibă moșii. Așa s'a trecut dela sfatul intim la dregătorii și la erarhizarea lor, apoi la stăpânitorii de

dregătorii din care se alegea însuși Domnul. Șeful statului era deci un vrednic reprezentant al poporului său, așa că „dacă cercetăm conștiința șefului o găsim pe aceea a întregului popor“. Această boierie moldovenească a căpătat o primă organizare în timpul lui Alexandru cel Bun și desăvârșirea ei sub Ștefan cel Mare care înființează pe „Pârcălab“.

Biserica însă prin deosebire de instituțiile laice, nu cunoaște în acest veac nici schimbări locale și nici spontane. După o serie întreagă de îndepărtate transformări, ea se fixează definitiv, fără să mai sufere ulterior vreo altă strămutare. Biserica de „sfântă poezie“ a lui Hristos, a Sfântului Pavel, a lui Tertulian, precum și sistemele Sfântului Augustin, reprezintă faze deosebite care au ajuns la forma imutabilă a bisericii de astăzi.

La noi, biserica are rădăcini foarte adânci, începuturile ei fiind străvechi. După o scrisoare a lui Pliniu se poate vedea că în Dacia lui Traian au existat creștini. Mai târziu am avut influențe venite din Asia Minoră. Existând acolo creștinismul, el a trebuit să fie cunoscut și la noi, căci amândouă regiunile aparțineau aceleași lumi ale unității tracice. Primele centre religioase au fost cetățile de pe malul drept al Dunării, care au înrăurit și pe cel stâng. Dar pe lângă influențele Asiei Mici și cele romane, a mai fost una venită din lumea grecească a Scîției-Minor, din Dobrogea de astăzi. Astfel e cazul cetății Istria. Ea se dezvoltă nu numai în ordinea economică dar și în cea spirituală, creștină, suferind o influență apuseană. A existat chiar un arhiepiscop catolic în aceste locuri.

După 270, creștinătatea din Dacia a lăncezit însă în sfioase încercări de legătură cu malul drept al Dunării. A lăncezit tocmai din cauză că n'a existat un episcop deținător al forței imperiale care să creeze o formă nouă, înlăuntrul lumii barbare. A fost desigur și un bine pentru noi căci astfel nu s'a produs o organizație politică, care să fi rezultat din amestecul elementului slav cu cel roman. Totuși după retragerea legiunilor, creștinismul s'a menținut fiindcă Romanii nu au părăsit niciodată contactul cu malul stâng al Dunării. Apoi au fost episcopiile învecinate care, din Vidin în Crimeia, își exercitau drepturile asupra creștinilor din ținuturile noastre.

Dependeța de aceste episcopii mersese atât de departe,

încât unii preoți mergeau să se hirotonisească acolo. Cum însă nu oricine putea să călătorească așa de departe, se stabilește un „intermediar local care este mănăstirea făcută din lemn“, caracteristică veacului al XIII-lea. Unul dintre Dragoșăști, Balc, dobândește dela Constantinopol exarhatul, adică dreptul de a nu depinde de nici un episcopat ci direct de Patriarhie. Biserica noastră a avut încă depe atunci în mănăstirile sale egumeni care erau în acelaș timp și vlădici și care erau în legătură cu creștinismul catolic din Ungaria. Dealtfel existența unui curent catolic este mărturisit după anul 1200 de Episcopia Cumanilor.

Noi însă am rămas ortodoxi printr'o împrejurare neprevăzută. Când năvălitorii slavi s'au așezat la Adriatica, comunicațiile cu biserica din Roma au fost suprimate. Astfel ne-am legat de cea bizantină, din Constantinople. „Deci nu dogma ne-a adus nouă limba, ci limba ne-a fixat într'o anumită dogmă“. Iar primele forme bisericești ale noastre au fost păgâne, ca o reacțiune față de tendințele catolicizante depe la 1220. Incercările bisericii papale de a ne alipi ne-a întărit în credința noastră ortodoxă. „Căci după cum într'un val de desnaționalizare poporul oropsit își centuplează puterile pentru a se menține în nația lui, tot așa o confesiune ce tinde să asimileze o alta nu face decât să o trezească la o viață nouă“.

Domnii noștri și-au dat seamă din început de importanța episcopilor, și au început a-și întemeia propriile lor episcopii, cum a fost aceea a Siretului în Moldova. „Imensul interes ce-l prezenta înființarea unor astfel de episcopii, cu drepturi în afară de cele ale Domnului, stă într'aceea că organizația ortodoxă a înlăturat prezența bisericii catolice, care, în Muntenia, însemna o redută ungurească după cum în Moldova era o redută a Poloniei“.

Deși statul s'a făcut slavon mai curând decât biserica, aceasta s'a slavonit și ea din aceleași considerente politice. Popa Nicodem se ridică pe vremea lui Vlaicu-Vodă contra episcopilor de Râmnic și de Argeș care erau Greci. La rândul său Alexandru cel Bun caută să se lepede de dependența Patriarhiei de Constantinopol socotind-o umilitoare. Protopopul Petru din Moldova era un băștinaș, totuși el era șef al bisericii. Datorită acestui fapt sunt alungați cei doi vlădici trimiși de Constantinopol. S'a procedat la fel cu alți doi episcopi din Betleem, până

ce Patriarhia s'a lăsat păgubașă de a se mai amesteca în treburile spirituale ale Moldovei. De aici înainte, adică dela începutul veacului al XV-lea, Moldova își are biserica ei canonică. Biserica celor două Voievodate ajunge la o deosebită înflorire în vremea lui Ștefan cel Mare cu o episcopie a Rădăuțului în Moldova și una a Buzăului în Muntenia, fondată de Radu cel Mare, pentru a ține piept fundațiunii catolice a Cumanilor. Cu singura deosebire numai că biserica muntenească n'a cunoscut nici puterea, nici autoritatea în stat ca cea din Moldova. Ea n'a avut Mitropoliți ca Teoctist, care să joace rol de prim sfetnic al Domnului, iar mănăstirile care la început înfloreau dincolo, sunt eclipsate curând de strălucirea Mănăstirii Neamțului...

Și lecțiunile își continuau ritmul lor larg, evocator. Iorga se arăta tot mai aprig apărător al principiului băștinei afirmat în diferitele noastre instituțiuni laice sau bisericești. Influențele din afară, atâtea câte au fost, au lăsat numai o urmă superficială și nu au pătruns până la fenomenul creației, care este de esență pur autohtonă. Numai câteodată și când nu s'a putut altfel, formulele străine au năvălit înlăuntrul țării,—adaugă profesorul având de astădată, în glas inflexiunile minore ale regretului.

Așa de pildă despre figura unui războinic propriu zis, cum l-a avut Franța pe Duguesclîn, nu se poate vorbi în Voievodatele veacului al XIV-lea și al XV-lea, și nici mai târziu. Prin deosebire de noi, în Polonia dar mai ales în Ungaria se introdusese acel spirit de aventură romantică a Apusului, concretizat în „Marile Companii”. Aceste țări mai cunoșteau și o clasă războinică băștinașă. În Ungaria găsim încă de prin veacul al XIII-lea pe „viteji” care sunt foarte adesea Români. Pentru fapte glorioase de arme ei erau răsplătiți de regii Ungariei cu „domenii în pustiu”, alcătuind adevărate avantposturi de apărare a granițelor ungurești. Datorită acestui obicei a luat ființă Voivodatul Moldovei care totodată a moștenit dela Unguri titulatura de „viteaz”, necunoscută în Muntenia.

După dispariția dinastiei Arpadiene și înscăunarea celei Angevine, la 1301, pătrunde în Ungaria și spiritul nou feudal. În disprețul concepției bizantine, se introduce cavalerismul apusean cu toate rosturile sale. Lui i se datorește Ducatul Făgă-

rașului, creat pentru Vlaicu-Vodă printr'un decret regal. Subt noile influențe, se naște în Ungaria o clasă a oamenilor de arme, al cărei tipic reprezentant este lăncu Hunyadi de Corvin. Fără de un ideal sau o țință personală, el luptă deopotrivă pentru Ducele de Milan și pentru Regele Ungariei, adică pentru oricine și contra oricui. Pe acești viteji din Ungaria se sprijineau Domnișorii râvnitori de tron care pentru scopuri și ambiții personale, au introdus adesea străinul în țară.

Obiceiul „oștilor palatine“ a existat și în Moldova, dar o clasă propriu zisă militară, nu. Titlul de „viteaz“ adus de descălăcătoarea maramureșeană, a fost păstrat cu demnitate dar nu ca organizație. Pentru un fapt de arme mai important, oșteanul devenea viteaz. El se apropie astfel de boierie fără de dreptul de a ocupa dregătoria. Însă lui Alexandru cel Bun și lui Ștefan cel Mare, care a fost de fapt „intemeietorul de regalitate modernă în Moldova“, nu le-a mai plăcut vechiul tip al viteazului. Aici profesorul, în curba unei paranteze, ține să precizeze că rolul de regenerare jucat în Anglia de războiul „celor două roze“, iar în Franța de războiul „de o sută de ani“, l-a avut în Moldova luptele fiilor lui Alexandru cel Bun. Cu toate primenirile concepției de stat, vitejii nu dispar cu desăvârșire. Ei se găsesc chiar în timpul lui Ștefan cel Mare sub forma „pârcălabului“. În pârcălăbie Ștefan a cuprins pe vechiul viteaz din veacul al XIII-lea, care fusese atât de bogat în reprezentarea tipului războinic al Moldovei. Prin veacul al XVII-lea dregătoria pârcălabului se transformă din militară în civilă, aducând astfel stingerea „viteazului“ la noi. Așa dar, în Voivodate a fost un războinic fără să fie, în sensul că oamenii de arme propriu ziși erau de esență sau influență străină și au dispărut foarte devreme. Când era vorba de războaie, țărănimea punea mâna pe ghioagă și pe coasă pentru a-și apăra moșia și, prin ea, glia. Dar acest țaran care a doua zi se reîntorcea la rosturile sale, nu a avut nimica de comun cu tipul războinicului socotit ca o clasă socială aparte.

Cu aceeași umbră de regret a abordat profesorul lecțiunea hărăzită *negustorului*. Căci și de astădată nu se poate vorbi de un tip băștinaș al comerciantului din veacul al XIV-lea și numa, într'o măsură redusă pentru veacul următor. Totuși părțile noastre au cunoscut un comerț străvechi și înfloritor.

Și iarăși, cu o tresărire de bucurie smultă avid păclelor tre-tului, profesorul deschide încă una din parantezele sale atât de dragi. Referindu-se la studiul publicat de d. Constantin Moisil în „Buletinul Numismatic“, asupra monedelor ce circulau în Dacia veacului al IV-lea, profesorul Iorga constată că, asemănătoare celor ale Diadochilor, aceste monezi au trebuit să fie pur comerciale, mărturisind un viguros negoț localnic încă din acele îndepărtate timpuri. Intr'adevăr,—zicea el,—monezile Daciei nu se aseamănă, ca îngrijire în execuție, cu cele de „vanitate și prestigiu“ bătute de dogele Veneției pentru Brâncoveanu. Deasemeni ele nu sunt rudimentare cum au fost „monezile militare“, emise de Dabija-Vodă pentru plata mercenarilor. Metalul lor nu e nici prețios nici vulgar și contrafacerea lor după monezile grecești dovedește în Dacia reale necesități economice încă din veacul al IV-lea.

Profesorul revine la subiect pentru a arăta mai departe că Evul Mediu a întrerupt brusc aceste înfloritoare tradițiuni. De ce? Fiindcă la întemeierea Principatelor, nu se făcea simțită necesitatea unei vieți comerciale. Țăranul își îndestula singur măruntele sale nevoi economice iar Domnitorul nu avea trebuință de bani, căci își lua veniturile din dijmă. Deasemeni timpurile nesigure ale năvălirilor și inexistența drumurilor împiedecau circulația bunurilor. Cu timpul s'au creat pe linia Dunărei, la anumite epoce din an, târgurile. Cele mai vechi au fost târgurile de fete, *nedelle*, de origine veche slavă, din care se trage târgul de astăzi. Au urma apoi *iarmaroacele* cu denumire germană din veacul al XIV-lea și bălciurile, de proveniență ungurească, dintr'al XV-lea.

Dar despre negustorii de țară nu se poate vorbi încă decât numai de pescari. Factorul esențial al întemeerii negoțului băștinaș, a fost năvălirea Tatarilor. E greșit a se crede că Tatarul era un barbar și că nu am avut de pe urma lui decât rele. El cunoștea străvechea și bogata civilizație chineză. „Turcomanul chinezificat“ a făcut desigur mai mult pentru negoțul românesc, decât oricare alt străin. Căci întotdeauna numai un popor unit, cu granițe puternice și vaste, a putut să asigure înflorirea comerțului. Fenomenul s'a făcut remarcat în deosebi la țările cu monedă, unde un singur ban circulă dela un capăt la altul al țării ca unul și același sânge într'un organism. Apoi, vămile

fiind foarte rare, ușurează importarea mărfurilor, iar drumurile, bine păzite, asigură libera lor circulație. Dominația urmașilor lui Gengis-Khan se întindea dela Karakorum până în China și dincoace până în Europa, sub o singură stăpânire păstrătoare de granițe și de ordine internă. Deasemeni tributul pe care-l lua Tatarul dela popoarele stăpânite de el era numai în bani, în aur sau argint, lesne de transportat în căruța nomadului. Și banul a fost ori unde și ori când un element de înlesnire și dezvoltare a vieții comerciale.

Pentru crearea negoșului băștinaș, mai trebuie să se ție seamă și de înscăunarea dinastiei Angevine în Ungaria. Ea deschide trei drumuri mari de comerț prin trecătorile Carpaților, spre Țara Românească. Aceste căi au fost determinate pe deoparte de federația postavurilor flamande, leșești și sileziene care își căuta, odată cu noi debușeuri, emanciparea de puternica Veneție. Dar nu mai puțin și de politica expansionistă din ce în ce mai accentuată a catolicilor în părțile noastre.

O tendință asemănătoare, a avut-o și regele Poloniei, Cazimir. Luând Galiția, el crează centre comerciale la Kracovia și Lemberg. Spre aceste centre se îndreaptă negustorii Răsăritului veniți prin Moldova a cărei propășire este ajutată în deosebi de starea ei intermediară pe căile comerțului. Pela 1370 Voivodatul Mușatinilor își întinde legăturile dela Nistru înspre Răsărit și astfel ajunge la o mare înflorire căci „pentru ca un stat să se întărească, îi trebuie să treacă printr'o revoluție economică”.

Drumul comercial al Moldovei venea din părțile Poloniei spre Cetatea Albă sau Chilia, de unde se îndrepta spre orașul Kaffa din Crimeia, centrul cel mai însemnat al comerțului genovez. Negoșul moldovenesc ajunge acum până în stepele Ucrainei. Dar cu toate ambițiile expansioniste ale regelui Cazimir, el nu a fost creat de Poloni, și cu atâtă mai puțin de Unguri, ci de un fel de emigrație către Răsărit a Germanilor. Această cruciadă economică a creat în Voievodate mai multe orașe,—în Muntenia, Târgoviștea, iar în Moldova, Baia. Deasemeni părțile Sucevei, ale Siretului și, mai târziu, chiar Iașul, „au fost supuse dreptului magdeburgic”.

Așezarea la noi a Ungurului agricultor și a Neamțului neguțător, a avut însă și o altă importanță. Amândoi fiind catolici, deci mari „mâncători de pește” în posturi și „consumatori

de lumânări" la numeroasele sărbători religioase, ei au încurajat o negustorie mijlocie de țară, — a pescarilor și vânzătorilor de ceară. Breasla lor era însă prea unilaterală pentru ca să îndeplinească cerințele tot mai largi ale Voivodatelor. În lipsa elementului românesc, se introduc la noi Grecii și Turcii care aduc de peste graniță cele trebuincioase unei vieți mai încăpătoare. Ei aduc cele dintâi condimente, cum a fost piperul care vine dela *épîs*-ul francez.

În încheiere, profesorul, se bucură să constate că atâta vreme cât a existat marele drum comercial Lemberg-Kaffa, Moldova s'a îmbogățit, atingând o nemaicunoscută stare de belșug. S'a înavușit în primul rând Domnitorul, care introduce protecția vamală pentru mărfurile care se găseau și în țară. În afară de asta comerciantul străin trebuia să facă speculații și în interesul Voivodului, altfel i se refuza trecerea. De aceea, cu drept cuvânt s'a spus că cel mai mare negustor al timpului său a fost însuși Ștefan-Vodă.

Iată câteva din elementele cursului de Istorie a Românilor făcut de profesor în acest dintâi ciclu dinaintea sărbătorilor Crăciunului. Se poate lesne vedea că titulatura de „figuri reprezentative din Istoria Românilor" își găsea o deplină justificare. Erau evident și date, foarte multe chiar, dar nu numai ele. Datele serveau expunerii pentru a încheia argumentarea, așa precum nasturii încopcesc o haină. De multeori însă ele erau lăsate la o parte în folosul unei caracterizări sau a unei definiții. Și totuși prelegerea păstra o ținută riguroasă și o bogăție de informații care la Iorga era totdeauna prodigioasă.

Cu totul altfel erau prezentate cursurile de seară. La ele nu veneau numai studenții, dar și multă lume străină de Universitate. Un public numeros și ales ocupa până la ultimul loc aula care, sub strălucitoarea ghirlandă a lampadelor, căpăta un aspect sărbătoresc și solemn. De astă dată expunerea pierdea caracterul de specialitate pentru a îmbrățișa probleme înrudite cu actualitatea politică.

Intr'adevăr, România se găsea în acel moment la o răspântie hotărâtoare a istoriei sale. Războiul care aprinsese o bună parte a lumii, nu putea să ne lase indiferenți. În neutralitate nu mai puteam sta multă vreme. Se puneă numai întrebarea, încotro mergem.

Am văzut că Iorga aparținea celui mai însemnat curent de opinie din țară, care cerea o cât mai grabnică intervenție armată alături de Franța. De aceea, probabil, el a socotit necesar să înceapă cercetarea legăturilor dintre România și celelalte state cu raporturile dintre noi și Franța. Era un element de propagandă mai mult, caracterul istoric al expunerii având de scop să aducă o mai completă justificare năzuințelor politice ale prezentului.

Legăturile dintre Franța și noi, Iorga le făcea să pornească încă de pe vremea Cruciadelor și le formula sub două aspecte diferite. Pe deoparte, pătrunderea oamenilor de arme, a clericilor, a aventurierilor sau a călătorilor franceji în Voivodate. Pe de alta, vizitele făcute la diferite epoce de către Români în Franța și câteodată regelui Franței, cum a fost cazul fermecătorului și elegantului Petru Cercel, tovarăș al celuiilalt ambițios râvnitor de Domnie, polonezul Albert Lațchi, la curtea lui Henric al III-lea. Petru Cercel ajunge chiar Domn al Țării Românești prin intervenția suveranului din Apus. După Iorga, această neîntreruptă întrepătrundere izvodită dealungul vremii, a pregătit influențele culturale din veacul al XIX-lea și justifica o colaborare actuală care, dealtfel, se întemeia și pe afinitățile de rasă. Similitudinea originilor etnice, legăturile trecutului îndepărtat și interesele comune ale actualității, — iată argumentele esențiale ale pășirii noastre alături de Franța în momentul în care se pregătea modificarea hărții continentale, deci și a fruntăriilor românești.

Așa dar, prelegerile serale trebuiau să aibă un alt ritm decât acel al cursurilor propriu zise. În timp ce, la prelegeri, expunerea se mărginea să desbată problemele științifice ale Istoriei Românilor, în excursul de seară tema adăuga împrejurărilor trecutului, foarte multe considerente de actualitate. Aici vorbea nu numai istoricul și omul de știință dar și omul politic și patriotul. Erau adevărate conferințe în care Iorga își desfășura toate posibilitățile ample de mare cuvântător. Jucându-se cu noțiunile, împerechindu-le magistral, el izbutea la efecte neașteptate, la metafore și imagini epice, răscolind auditorul și smulgându-i ropotul entuziasmelor.

Grigorescu și cu mine ne mențineam poziția de pe estradă și asudam pe foile de caiet pentru a prinde din zbor

câte o părticică din bulucirea frazelor trepidante de sentiment și năzuință românească.

Odată cu sfârșitul săptămânii, s'a încheiat și primul ciclu al neuitatelor cursuri. Iorga a părăsit orașul, dus la gară, precum venise, de admiratorii și învățăceii săi. Când trenul s'a pus în mișcare, fumul dela locomotivă și-a lăsat parcă apăsările peste noi pentru a nu ne mai părăsi. A fost ca o întunecare. Am plecat de acolo ducând sentimentul unei imense izolări; senzația despărțirii dela capătul unui drum pe care îl socotisem fără de sfârșit.

În zilele următoare, câte mai rămăseseră până la vacanță, am reluat firul normal al celorlalte cursuri. Dar ce liniște pe culoare și în săli! Facultatea căpătase iarăși aspectul ei banal de toate zilele. Prelegerile se succedau într'un ritm amorțit și lănced. Păreau un biet murmur în comparație cu izbucnirile vaste cât arpegiile de orgă ale frazelor lui Iorga. Nu știu de ce, dar trăiam suferința vagă a credinciosului care, în serile lungi de denii, așteaptă în penumbra mohorită ivirea luminoasei minuni a învierii. Acuma se succedau discret numai îngânările stranei. Altarul era stins. Umbrele stăpâneau peste tot. Știam însă că în curând vor răsună iarăși glasurile biruitoare; că lumina va pătrunde iarăși dela altar și până 'n cafas, aducând vestea dătătoare de viață.

În păcelele dese ce se abătuseră peste Facultate, numai doi studenți aveau să se bucure de o rază mângâietoare.

Grigorescu și cu mine ne apucasem să transcriem notele culese în orele de curs. Dar operația era mai complicată decât părea la început. Înainte de a da o formă definitivă copiei, trebuia să completăm prescurtările, să reconstruim logica expunerii, notând parantezele sau accentuând intențiunile, apoi să confruntăm datele, ca nu cumva să se strecoare vreo eroare cronologică sau de nume. Și numai după corectarea scăpăturilor de condei și înlăturarea amănuntelor prisoselnice, după încadrarea armonică a parantezelor,—ne apucam de redactat textul definitiv, căutând, atâta pe cât ne era cu putință, să redăm o înmănunchere cât mai credincioasă. Țin minte și astăzi câtă tristețe nu ne-a dat sentimentul neputințelor noastre față de vibrânde rezonanțe ale prelegerilor. Dușul lor aprins tălăzuia ca o flacără în umbra sufletului nostru, și totuși nu-l puteam smulge de acolo,

nu-l puteam preschimba în torță care să lumineze peste capete, așa cum se revărsase în adâncul inimii.

Cam înainte de vacanța Crăciunului, terminasem, cu chiu cu vai, redactarea. Era sfârșitul unei trude, așa că puteam să ne bucurăm pe deantregul de repausul sărbătorilor Nașterii Domnului.

Chiar în prima zi după vacanță, pe la 10 ale lunii lui Ianuar, profesorul Neculai Iorga și-a reluat șirul prelegerilor în cel de-al doilea ciclu.

De astădată, programul căpătase amplificarea anunțată. La cele patru ore de mai înainte, profesorul adăugase alte două ore de seminar. Ele urmau să aibă loc după amiază, dela ora 3 înainte. Pentru cine cunoștea activitatea prodigioasă și facilitatea creației lui Iorga, cele șase ore zilnice, în decurs de o săptămână nu păreau un lucru extraordinar. Pe studenți însă, programul i-a copleșit. Ei nu știau de vor avea vreme să urmeze și aceste ore suplimentare, de oarece timpul era hărăzit altor profesori. Intr'adevăr cursurile mult regretaților Ion Ursu, Oreste Tafrali, Ion Borcea precum și cele ale d-lui Ilie Bărbulescu, la care ne străduiam să învățăm primele elemente ale gramaticei slave, le fixasem de comun acord cu profesorii în orele de după amiază, tocmai pentru a nu stânjeni prelegerile lui Iorga. Acuma rămânea ca ele să fie în cel mai bun caz neglijate dacă nu chiar părăsite.

Am arătat deci nedumeririle noastre profesorului, singurul în măsură să ne dea o deslegare. Dar el nici nu vru să audă de vreo modificare :

— Veți face cum veți crede. Eu alte ore n'am !

Din fericire, am găsit o mai largă înțelegere la ceilalți profesori. Fie că și-au strămutat cursurile, fie că au renunțat pur și simplu la ele, am izbutit în cele din urmă să împăcăm toate exigențele dimpreună cu conștiința noastră de învățăcei „model“.

Rămânea însă o altă dificultate de ordin pur intim. Cei care scoteau note, păstrau o teamă justificată ca în orele de seminar, să nu fie pridiți de abundența datelor și să nu parvină să-și răbojească însemnările. Grijile s'au risipit însă dela prima oră de lucrări practice. Temperamentul năvalnic al maestrului nu avea timp să bătătorească mai îndelung cercetarea critică a izvoarelor, așa cum o făcea regretatul Tafrali la Ar-

heologie și Epigrafie, sau d. Ilie Bărbulescu la Paleoslavă. De fapt seminarul profesorului era tot un curs *ex catedra*. El vorbea și noi ascultam. Scoteam chiar note din abundență, având răgazuri suficiente, cel puțin tot atâtea cât și la celelalte ore.

Primul seminar a fost consacrat izvoarelor și anume cronicilor. Fiind însă de strictă specialitate, aceste ore nu atrăgeau decât numai pe studenții dela secția respectivă. De oarece eram puțini la număr, țineam lucrările practice într'una din sălile de curs ale Facultății de Litere.

Înainte de a trece la cronica băștinașă, Iorga a svârlit o privire fugară asupra celor mai îndepărtate influențe bizantino-slave din dreapta Dunării. Între altele ne-a vorbit de cronica bulgărească tradusă de Ion Bogdan, unde se găsesc date privitoare la Români și la legăturile noastre cu Turcii pe vremea lui Baiazid. De acolo, a trecut ușor peste veacurile XV și XVI, constatând că în Muntenia nu a existat nici un scris indigen în această epocă. Dar în Moldova, probabil chiar dela Bogdan înainte, încep, la Rădăuți, pomelnicile cu adausuri de nume și de ani. Obiceiul se desvoltă în timpul lui Alexandru cel Bun. Răbojirile dela Bistrița sunt mai mult decât un pomelnic, cuprinzând însemnări mai întinse. După Bistrița, Putna, unde se strămută lăcașul de veșnică odihnă al Domnitorilor, cunoaște anale mai perfecționate; ele pregătesc și izbutesc la cronica lui Macarie din vremea lui Petru Rareș.

Odată terminat studiul croniceii slavone de până la jumătatea veacului al XVI-lea în Moldova, expunerea din orele de seminar a luat ample deosebite. Neculai Iorga aducea în scrutările sale de largă sinteză, multe observații fine și caracterizări sugestive. Nu uita însă indicațiile de tipărire precum și explicațiile edițiilor. Printre ele revenea foarte adesea numele lui Ion Bogdan, profesor de slavistică la Universitatea din București și cumnat al profesorului.

Pe măsură ce ieșeam din faza obscură și săracă a începuturilor, detaliile deveneau mai abundente, descrierea edițiilor mai atentă și bagajul denumirilor mai bogat, pomenindu-ne nu numai de figuri bine cunoscute ca cea a lui Mihail Kogălniceanu, dar și de altele mai mărunte, depe planul al doilea și chiar al treilea al istoriografiei noastre.

Părăseam orele de după amiază cu buzunarele doldura de note și cu sufletul îmbogățit. Uitam de oboseala orelor petrecute în bancă. Ne grăbiam doar să îmbucăm ceva, din fugă, să ne ascuțim plaivele și să ne pornim iarăși la excursurile de seară, din aulă.

„Legăturile Românilor cu Francezii“ fuseseră încheiate în ciclul trecut. Acuma urmau „raporturile noastre cu Rusia“, pe care profesorul înțelegea să le expuie, ca și pe cele anterioare, în cadrul preocupărilor politice ale momentului. Ceea ce nu l-a făcut să ocolească dureroase adevăruri pe care le-a subliniat așa cum poate nimeni nu cutezase să le facă până la dânsul.

Ne arătase din început că ar fi fost poate normal să continue cu legăturile dintre noi și Italia, căci și dânsa era o soră a noastră și o aliată *in spe*. Dar din nefericire, despre asemenea raporturi nu se putea vorbi nimic, deoarece Italia nu a avut caracterul unui stat unitar în trecut. Și adăuga: „Una sunt raporturile noastre cu Veneția și cu totul altceva cele cu Italia. Republica Veneției a avut o viață a ei în afară de restul Italiei în care se contopește foarte târziu, deabia în veacul al XIX-lea“.

În schimb, de Rusia avea ce să spuie, — slavă Domnului ! Dar înțelegea să se rezume la legăturile interstatice. Aceste începeau deabia cu domnia lui Ivan cel Mare, cuscruul lui Ștefan cel Mare, care, zdrobind puterea Tătarilor, a dat prima unitate politică Rusiei, fiind și primul ei Țar.

Totuși profesorul nu a neglijat influențele slave exercitate încă înainte de raporturile statale. După cum în lecțiunile următoare s'a răzimat pe legăturile dintre Ruși și Turci, pentru a le explica pe cele dintre noi și vecinul moscovit, tot așa a căutat să fixeze din început valoarea și calitatea influențelor slavonești dela noi. El nu le contestă. Dimpotrivă. Încă cu mult înainte de Hristos, Herodot ne vorbește de o convețuire prin veacul al IV-lea a Agatirșilor, de rasă tracică, cu Sciții și Sarmații cărora li se poate admite o parte însemnată de sânge slav. Au existat mai târziu influențe sârbești în sudul țării și așezări rutenești în Apus și la Nord. Așa se și explică cuvintele și sufixele slavonești din limba noastră de toate zilele, fie în vorbirea curentă fie în numele proprii. Slavii s'au retras, dar cuvintele slavone au rămas ca o amintire a trecerii lor pe la noi.

Nici într'un caz, însă, — răbufnește cu neașteptată violență,

profesorul,—aceste îndepărtate și îndelungi influențe nu pot justifica anumite pretenții asupra noastră, cum ar fi cele ucrainiene. Noi am avut legături întinse cu partea rusească ce se întinde dela Nipru către noi. Dar Ucraina, ca stat, nu are nici o însemnătate. Ea rămâne un „colț“ de lume, precum o arată și numele. E o creație căzăcească și nici decum rusească.

Accentele de nestăpânită revoltă dădeau la iveală pe temutul polemist. El se arăta agresiv, necruțător. Cum a cutezat profesorul Hrușevskij dela Lemberg să susțină că totul la noi a fost slav, până și Decebal?! Trebuie să fii iredentist ucrainean pentru ca să pășești până dincolo de ultimile limite ale bunului simț!... Doar Kievul, această primă înjghebare de stat înainte de Moscova, „a fost întemeiat de conducători scandinavi și de o cultură bizantină apăsând peste un popor stupid de Slavi care tăcea“. Kievul a fost făcut în veacul al IX-lea de Germani aventurieri. Scandinavii erau clasa dominantă și Slavii clasa robită după cum s'a întâmplat și în Bulgaria unde Slavii au avut o clasă conducătoare de Turcomani. Căci cugetarea slavă care a produs opere nemuritoare, stând alături de cea latină și germană, nu a putut să dea viață și consistență politică unui stat slav. Rusia exemplifică în mod splendid această incapacitate a rasei. „Făcută de străini, condusă de străini, vândută și cumpărată de străini,— ea a fost orișice numai slavă nu, dela Ruric până la Rennenkampf“. După Svietoslav care nu izbutise să se strămute în Bulgaria așa cum ar fi dorit-o, dând loc chiar la conflicte cu Constantinopolul, Kievul decade, nefiind nici măcar fixat pe un teritoriu. Mai târziu el se împarte și este supus de Tătari precum au fost și Voivodatele și Cnezatele noastre.

Și profesorul a deschis iarăși porțile parantezei pentru a reveni la efectele binefăcătoare ale invaziei tătărești în părțile Orientului Europei. În special pentru Ruși, cutropirea Tătarilor a avut un rol fericit căci subț ea și-au dobândit ei unitatea politică. „După cum Egiptul este un dar al Nilului, tot așa Rusia este un dar al Hanului“. În ce ne privește, subț ocupația seculară tătărăscă, am răbojit o a doua comunitate a noastră cu Rușii, dar nu cu un stat rusesc care nu putea exista după cum nu am existat nici noi subț stăpânirea străină a urmașilor lui Gengis Hanul...

Nu am văzut mai aprigă pasiune ca la Iorga cel de atunci

în stabilirea unei distincțiuni între rasă și stat. El refuza cu îndărătnicie o altfel de influență asupra noastră. A existat o înrâurire care a decurs din coabitare, dar nici într'un caz din interdependență statală, de oarece statul vecin n'a avut o temelie slavă. Kievul a fost de esență germană, iar Moscova de influență tătarască, asiatică. Cu rasa slavă a fost altceva. Cu ea am crescut alături, în cadrul acelorași condițiuni istorice din același spațiu al lumii europene. Iar raporturile dela stat la stat cunoscute ulterior, au lăsat urme neuitate dimpreună cu amintirea silniciilor de tot felul exercitate de cel mai puternic asupra celui mai slab.

Prelegerile lui Iorga de acum 27 de ani, au fost ca un fel de prevedere a deslănțuirii ucigașei agresiuni de astăzi, dar nu mai puțin și o judecată a Istoriei. După cum Hindenburg a zdrobit în trecutul război puterea ofensivă a Rusiei la lacurile Mazuriene, tot așa Germanii de astăzi ai căror strămoși au fost cîitorii uneia dintre vechile înjghebări rusești, au ridicat stăvilarul ocrotitor al civilizației europene împotriva puhoiului moscovit. Căci acesta, asiatic în esența lui, luneca de astădată pe alte făgașuri străine, cu mult mai periculoase. Imperativele mesianismului iudaic îl îndemnau să desființeze tot ceea ce Tătarul crușase odinioară. Germania lui Adolf Hitler a salvat, dimpreună cu patrimoniul civilizației Europene existența noastră nu numai ca stat dar și ca popor, care, altfel, s'ar fi văzut spulberat prin imensele pustietăți ale îndepărtatului Răsărit. Nimeni nu mai este astăzi într'atâta de naiv să creadă că Rușii ar fi respectat această mică insulă traco-latină și că nu și-ar fi întins puhoaietele cutropitoare dincolo de Dunăre, alcătuiind o singură mare slavă, din Urali și până 'n Adriatică.

Dar, pe vremea aceea, cine putea să bănuiască temeinicia unui punct de vedere care deabia astăzi, după aproape trei decenii, își găsește întreaga ratificare? Enunțările de atunci ale lui Iorga le socoteam simple răbufniri temperamentale și ne surprindeau întrucât veneau dela un fervent partizan al Alianței în care era interesată și Rusia. Astăzi însă, după zilele de grea cumpănă și după imensa jertfă săvârșită, cât de adevărate ne apar profețiile de atunci! Ele ridică deget de acuzare și de prevestire pentru viitor, reactualizând calificarea dată de

profesor raporturilor noastre cu statul rusesc, ca fiind „legături pline de durere“!

Ieșeam dela excursurile de seară înfrigurați, cu o sfâșiere în cuget. Simțeam peste capetele noastre pericolul care ne amenința stăruitor ca și fatidica spadă a lui Damocles. Deși trudiți de munca zilei, nopțile fără de somn ni erau bânuite de gânduri apăsătoare. Stăteam până târziu să revedem notele proaspăt culese, descifrându-le ca pe un răboj al tuturor umilinților, al tuturor nedreptăților și încălcărilor care au dus la desmembrarea trupului Moldovei, în 1812, și apoi la ocupația rusască dintre 1829 și 1834.

Pe vremea studenției mele, întâmplările trecutului erau doar prilej de suferință românească. Acum însă ele trebuiesc interpretate ca tot atâtea avertismente ale destinului, experiența de astăzi adăugând o dovadă mai mult îngrijorărilor noastre. Căci statul sovietic și-a trădat pe deplin scopul urmărit. Prin îndobitocirea sistematică a poporului slav, el și-a creat o formidabilă armă pentru realizarea unor vechi ambițiuni imperiale, așa cum le denunțase Neculai Iorga în prelegerile sale dela Iași.

Dimineața ne reîntorceam la școală ca să răbojim mai departe figurile reprezentative din istoria Românilor. Se pare însă că soarta acestui ciclu a fost vitregă căci nici aici nu ne găseam liniștea sufletească. Dispăruse și dela aceste ore raza de soare a bucuriilor, profesorul arătându-se tot mai rău dispus și câteodată chiar irascibil.

Trecuse acuma la veacul al XVI-lea. Pe lângă figurile schițate încă din ciclul anterior pentru veacul al XIV-lea și al XV-lea, el adăugase altele noi. Cărturarul, necunoscut până atunci; meșteșugarul a cărui tagmă era deabia în formație și apoi țăranul, categorie socială deosebit de interesantă de vreme ce ea trăia încă liberă pe pământul țării. Dar izvodirile purtau peste tot aceeași întunecare. Era în ele o amărăciune polemică care se revărsa când cu focul revoltei și când cu durerea unei muștrări. Biciuirea exagerărilor sau falsificărilor aduse adevărului istoric, se făcea din ce în ce mai aprigă și necruțătoare.

Cărturarul veacului al XVI-lea nu reprezintă încă un tip autohton cum se 'ntâmplă cu vecinii noștri din acea vreme. Noi n'am cunoscut o generalizare și o caracteristică a intelectualului

aşa cum desigur s'ar fi întâmplat dacă am fi avut o viaţă a noastră orăşanească, capabilă de o dezvoltare proprie. Fără îndoială că exista de pe acuma „cărturarul călugăr“, deprins să împodobească cu o caligrafie bogată pergamente îmbrăcate în argint. Deasemeni mai erau şi *diacii*, aceşti cărturari ai statului, cum a fost Cristea Mihailescul pe vremea lui Petru Şchiopul. Originea lor e din Serbia, dar ei s'au încetăţenit foarte curând datorită faptului că Domnitorii, necunoscători de limbi străine, aveau nevoie de ajutorul lor. De aceea unii ajung chiar la boierie. Ştefan cel Mare l-a avut pe Grigore Ţamblac, iar Despot-Vodă pe Georges Revelles. Un diac venit în ţară forma alţii, dar cu multă sgârcenie, cu un fel de egoism menit să păstreze secretul profesional. O şcoală deci în acea vreme nu a existat, dar preceptori da. Cât despre şcoala dela Cotnari a lui Despot, ea n'a avut nici o însemnătate, cu toate că se făcea în ea limba latină. Ba poate tocmai de aceea, căci boierii refuzau să-şi dea copiii la învăţătură de limbă şi rituri străine.

Nici *meşterii* nu iau o prea mare dezvoltare în acest veac. Clasa de mijloc a unei ţări înfloreşte numai în timpuri liniştite. Ori, starea precară a invaziilor nu dispăruse încă. Pe de altă parte, ţăranul fiind sărac, era propriul său meşter iar boierul găsea la negustorii străini îndeplinirea nevoilor sale. Saşii aduceau la noi postavuri, dar nu i-am putut imita fiindcă ei îşi păstrau secretul fabricaţiei. Mai erau apoi Țiganii care acaparaseră clientela bună a boierilor şi a clerului. Lipsa unei clase de mijloc băştinaşe a înrăurit în rău dezvoltarea vieţii Voivodatelor noastre. „In Apus, burghezia meseriaşilor a creat bunul simţ autohton. La noi, Țiganii au împiedecat înstărirea burgheziei şi au stricat moravurile ţării“.

Trecând apoi la *ţărănime*, Iorga, într'o explozie oratorică de aproape două ceasuri, s'a străduit să demonstreze că ţăranul român s'a dezvoltat liber şi nu iobag, aşa cum o susţinea Constantin Giurăscu, conferenţiar de istorie la Universitatea din Bucureşti şi deabia numit membru al Academiei Române. Profesorul s'a arătat deosebit de crud faţă de tânărul şi atât de valorosul istoric, hărţuindu-l cu împunsăturile sale din început şi până la sfârşitul lecţiunii.

Țărănimea noastră a ajuns iobagă deabia în veacul al XVI-lea, datorită a trei influenţe. Una bizantină a cărei con-

cepție, tindea să facă din țăran un șerb, apoi alte două, venite din Polonia și Ungaria, stăpânite de principiul feudal adus din Apus.

Cu profunde inciziuni critice, profesorul mustra pe Giurăscu pentru a fi tras concluzii locale în disprețul elementului țărănesc din Ardeal și constata, vehement, că „atunci când ai mijloace slabe, e periculos să te avânți la înălțimea unei teorii generale“. E greșit să se confunde un drept cu delimitarea lui. Incontestabil, hotarele proprietăților rurale își fac apariția în veacul al XVI-lea, când încep să fie cunoscute și vânzările de bunuri țărănești. Dar până atunci țăranul își lucra pământul în virtutea drepturilor moștenite dela părinți, fără să simtă nevoia unei delimitări. Numai așa se poate explica formarea statului care s'a întemeiat pe țărănime, în lipsă de altă clasă. Numai așa se poate înțelege de ce războaiele noastre au fost duse de țărani și nu de mercenari, cum ar fi fost logic în cazul că țăranul n'ar fi fost proprietar și nu ar fi avut interesul apărării unei gii ce nu-i aparținea. Și conchidea cu precizarea că „numai cu o țărănime liberă s'a putut câștiga, în veacul al XV-lea, glorie pentru Moldova și autonomie pentru Muntenia“.

Iorga scruta apoi cauzele care au determinat decăderea țărănimii în veacul al XVI-lea. Inchinarea către Turci aduce odată cu sfârșitul războaielor noastre pe acel al libertăților țărănești. Țăranul de acum înainte nu mai prezintă interes, fiind înlocuit de mercenari, cum au fost Cazacii lui Ion-Vodă cel Cumplit sau Ungurii și Săcuii lui Mihai Viteazul. Când dispare utilitatea socială a unei clase, ea aduce după sine și dispariția importanței acelei clase în stat. Apoi, spiritul boierimii, trăind sub o influență ardelenească și polonă, se complăcea tot mai mult să vadă în țăran un rob. În sfârșit, tributul care se preface în bani, îl obligă pe țăran să caute acești bani la boier, fiind singurul cu care întreținea raporturi directe și susținute. Boierul i-a dat banii, luându-i în schimb pământul. Astfel apar în Muntenia pela 1560 actele de vânzare între săteni și boieri. Dacă mai adăugăm faptul că boierul trecea intenționat cu plugul peste pământul obștei țărănești, vom înțelege fenomenul depozitării sistematice a țăranelui. Luându-i pământul, boierul mai avea nevoie și de libertatea aceluia ce lucra ogorul. De aceea, în tratatul din Mai 1595 încheiat între Mihai Viteazul și Sigismund Bathory, s'a trecut și clauza iobăgirii țăranelui. Iată deci motivele reale

ale șerbiei plugărimii noastre și nu venirea lui Sinan-Pașa, — după cum susținea Giurăscu.

În acest ciclu deci, entuziasmele inițiale dispăruseră pentru a face loc unor apăsătoare muștrări, fie că ele se refereau la legăturile noastre cu Rușii, fie că rectificau informațiile asupra stărilor noastre lăuntrice. Profesorul era de astă dată profund nemulțumit. De ce, n'am fi putut-o spune. Iar proasta dispoziție și-o arăta atât depe catedră cât și în raporturile personale.

Așa că, izvoditorii notelor dela cursul său și-au putut găsi o binecuvântată justificare în clipa când profesorul i-a primit cum nu se poate mai prost.

Era într-o dimineață, după terminarea prelgerei Istoriei Românilor. Grigorescu și cu mine îi solicitasem o audiență. Ea fiindu-ne acordată pentru ora amiezii, ne-am îndreptat pașii spre locuința doctorului Corneliu Șumuleanu. Veneam să prezentăm profesorului copia pe curat a notelor din precedentul ciclu, verificată și pusă la punct cu multă migală, precum am arătat mai sus. Purtam cu noi două caiete nouă-nouțe agrementate de o caligrafie cum nu se poate mai corectă. Unul cuprindea „Figurile Reprezentative” iar cellalt, „Legăturile Românilor cu Franța”.

În tinereasca noastră prezumție, nu ne închipuiam că manuscrisurile ar putea fi primite altfel decât cu grațitudine de către acela pentru care fuseseră redactate cu atâta grijă.

Ajunși deci la casa din strada Săulescu, am sunat cu încredere și mai încrezători încă, am pășit înspre cuierul din tindă, pentru a ne lăsa paltoanele. Dar seninul din noi fu deodată acoperit de nouri grei. Ne-am oprit încrămeniți locului căci din odaia alăturată se pornise un iurăș vocalizat, prea bine cunoscut nouă drept semn prevestitor de furtună. Nu ne-am mișcat din loc până ce n'a venit să ne îndemne gazda cu zâmbetu-i afabil și ochii duioși, albaștri. Ne strânse mâna prietenește, apoi, cu inflexiuni de încurajare în glas, deschise ușa și ne îndemnă în-lăuntru :

— Vă rog intrați, d. Iorga vă așteaptă.

Mai bine n'am mai fi intrat !... Iorga ne-a întâmpinat stând în picioare în mijlocul odăii. Ni s'a părut mai înalt și amenințător ca niciodată. Era ca o Zeitate zămislită de or-canele cerului. Până și zâmbetul de circumstanță, cu care bine-

voia să ne răsplătească uneori, dispăruse. Numai privirea, o privire rece și scăpărătoare, ne-a înghețat până la inimă :

— Ei, ce-i mă rog?... Aveți a vă plânge de ceva?... Iarăși vreo modificare a orarului?... Prea multe ceasuri de curs?... Sau poate nu înțelegeți?... Mă rog, care din toate ?!

Întrebările se succedau repezi, aspre, nerăbdătoare ; răsunau ca o acuzare ; se învălmășeau peste capul nostru, refuzându-ne răgazul unei explicații. Dar chiar fără de asta, ce am fi putut răspunde în starea de descumpănire sufletească în care ne aflam ?!

Profesorul se opri însă brusc, zărind caietele în mâinile noastre :

— Ce sunt caietele astea?... Sunt poate notele prelegerilor?...

Neașteptata întrebare venea înspre noi, salvatoare, ca o scândură aruncată unor naufragiați.

— Da, domnule profesor, făcui eu,—sunt notele din ciclul trecut așternute pe curat. Vi le-am adus să le vedeți și să vă dați părerea.

— Hm... dați-le încoace !

Figura i se luminase, dar o clipă numai, cât o rază de soare într'o hrubă, căci de îndată întunerecul se lăsă iarăși peste noi. Iorga a răsfoit câteva pagini de pe la mijlocul unui caiet. L-a luat apoi dela coadă la cap, zvârlind scrisului priviri fugare. Se opri mai îndelung la o pagină. În cele din urmă, îl închise, izbucnind hărțăgos :

— Nu vă îngădui să ticluiți compoziții din spusele mele !... V'am lăsat să scoateți note, nu să faceți literatură !

Orice explicație devenea zadarnică. Totuși în bruscheta gestului său, Iorga n'a înțeles să puie un punct final încercărilor noastre. El a reținut caietele și ne-a recomandat ceva mai potolit, ca pe viitor să ne limităm la adunarea materialului brut, făcând o simplă culegere de date. Chiar dacă însemnările se dovedeau colțuroase, el ne refuza orice înlănțuire logică personală. Nu putea să admită o contribuție străină în opera sa, socotind-o pe atâta de inutilă pe cât de vexatorie.

Răbufnirile profesorului au fost pentru noi ca un duș rece căzut peste o dulce visare... Sfântă încredere și biată simplitate a nevrâstniciei ! Câte vitregii n'aveți de întâmpinat până ajungeți să vă cumintiți și să dobândiți echilibrul maturității !

Printre marile dureri ale primei mele tinereți a fost fără îndoială și cea îndepărtată vifornită a profesorului. Prăbușirea mi-a fost adâncă în aceeași măsură în care fuseseră avântate așteptările. Am ieșit de acolo strivit ca de o stană și — cine știe? — descurajarea de atunci mi-ar urmări poate și astăzi pașii dacă blândul doctor Șumuleanu nu ne-ar fi dat la despărțire un cuvânt de îmbărbătare:

— Nu vă faceți sânge rău!... Așa-i domnul Iorga, vrea cu orice preț ca cei de prinprejur să aibă aceeași înțelegere ca și domnia-sa!... Va trece și asta!...

Și într'adevăr a trecut mai repede decât am fi crezut. Chiar în ora de seminar de după amiază, în loc să fim admonestați, cum de altfel ar fi fost firesc, ne-am văzut răsplătiți cu vorbe de caldă mulțumire. Munca noastră era întru totul pilduitoare iar profesorul se simțea fericit să poată avea asemenea studenți destoinici.

Supărarea se risipise așa precum venise, — într'o clipă. Poate că a fost și intervenția gazdei, a cărei bunătate proverbială înălțurase multe neînțelegeri și biruise multe resentimente. Dar nu mai puțin și cercetarea mai amănunțită a textelor după plecarea noastră, care dovedise lui Iorga că nu se găsește în prezența unei copii cu „înflorituri” personale ci a unei oglinzi credincioase a lecțiilor expuse. Fapt, e că ne-a cerut să continuăm adunarea notelor. Mai târziu, după intrarea în război, el a utilizat chiar caietele noastre, în câteva din lucrările tipărite la Iași, în refugiu.

Ajunsesem să cunosc acum din proprie experiență caracterul lesne schimbător al profesorului. Irascibilitatea și seismele susceptibilității au fost de fapt singurile metehne ale acestui mare suflet și mare gânditor. La altul, ele ar fi trecut desigur nebăgate în seamă. La Iorga însă nu. Prea mari erau admirațiile involburate de geniala-i personalitate, pentru ca și exploziile sale să nu nască amărăciuni adânci. Vijeliile de o clipă desrădăcinau adesea sentimente și spulberau fidelități de o viață. Ele treceau, inconștiente și elementare, ca și stihiiile văzduhului. Când soarele zâmbetului reapărea, el strălucea adesea peste prăpăstii și scrum. Trebuia ca cineva să-l cunoască prea bine și să fie profund legat de el pentru a înclina capul sub vântoasă și a-l ridica iarăși, nevătămat și senin.

O altă întâmplare deochiată s'a ivit în cel de al treilea ciclu de cursuri. Era pe la sfârșitul lui Martie. O boare caldă, primăvăratecă, mărturisea temeinicia vechiului stil calendaristic, pe atunci încă în vigoare. Ca de obicei mersesem, un grup de admiratori și de elevi, să-l primim pe Iorga la gară. Ca și la trecutele sosiri, aveam în fruntea noastră pe dr. Corneliu Șumuleanu și pe Vasilică Bogrea, „benjaminul” iorghismului științific care, venind din jud. Dorohoi unde admirația pentru Neculai Iorga atingea venerația, păstra un devotament fără margini marelui dascăl al Românismului.

Starea sufletească a tuturor era de astădată împovărată de o remușcare. Facultatea mai întâi, noi studenții mai pe urmă, ne pasionasem de polemica născută încă din toamna trecută între Oreste Tafrali și Neculai Iorga. Cearta științifică pornise dela o inscripție grecească descoperită în 1915 de Tafrali pe zidurile bisericii din Curtea de Argeș, și anume pe un chenar. Inscripția fusese publicată în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, cu explicații și comentarii. Ea stărnise din început discuții aprige de oarece anul pe care-l purta, 1262, răsturna data îndeobște admisă a întemeerii Voivodatului Valah și care era, după relatările „Cronicei anonime”, anul 1290. Deci o diferență de nu mai puțin douăzeci și opt de ani, un pătrar de veac, care se așternea între data admisă și cea nouă, a răbojirii dela Curtea de Argeș.

După cum era și firesc, Academia Română s'a sesizat cea dintâi de descoperirea lui Tafrali. Discuțiile din sânul ei luaseră însă aspectul învierșunării și al zavistiei. Delavrancea trecuse hotărît de partea lui Tafrali. Dar Delavrancea era numai om de litere, în timp ce de cealaltă parte a baricadei, luând atitudine împotriva inscripției, se rânduise mai toată secția istorică, — Dimitrie Onciul, Ion Bogdan și Neculai Iorga. În cele din urmă cei trei au fost numiți de Academie pentru a cerceta și referi asupra inscripției buclucașe. După cum era de așteptat, raportul comisiunei a fost defavorabil lui Tafrali. Faptul l-a determinat pe cel interesat să vie cu replica sa în „Noua Revistă Română” a d-lui prof. C. Rădulescu-Motru. Ea a fost publicată în numărul din 21 Februarie 1916. Răspunsul lui Tafrali, subt aparențele unei sobre obiectivități științifice, era necruțător și aspru. El nu se mărginea numai la combaterea și respin-

gereea argumentelor raportului ci mergea până acolo încât îl acuza pe Iorga de nepricepere în descifrările arheologiei și epigrafiei. Între alte exemple, Tafrali invoca și o piatră funerară dela mănăstirea Vieros publicată de Iorga în ale sale „Inscripții din bisericile României”. El pretindea că Iorga citise greșit însemnarea, înlocuind „*vârtejul anului*”, cum ar fi fost corect, cu numele propriu „*Vârtejeanul*”, ceea ce era cu totul altceva. Dar nu numai atât. Descifrarea greșită a inscripției, după cum arata Tafrali, „stabilea extraordinarul fapt ca mortul să-și înalțe singur piatra de mormânt”.

Articolul ajunsese și în mâinile noastre. Argumentarea strânsă ne făcuse, cu toată simpatia ce o purtam marelui Iorga, să luăm în acest duel științific partea lui Tafrali. Nici unul dintre noi nu rămăsese devotat magistrului. Căci așa se întâmplă la o vârstă fragedă, — gregarul domină individualul. Curente de opinii își fac mai cu ușurință loc acolo unde nu întâmpină rezistența caracterului format și a maturității discernământului. Dar, lucru surprinzător, de aceeași părere erau și cei vechi iar printre dânsii, însuși Vasilică Bogrea.

La sosirea sa în Iași, Iorga nu avea de unde să știe frământările noastre de conștiință. El coborîse din vagon voios, salutându-ne cu o privire circulară. Verva potopitoare de totdeauna nu i-a îngăduit să observe stânjeneala noastră. L-a luat pe Bogrea de după gât și, mai mult târâindu-l, s'a îndreptat, cu grupul după el înspre locuința doctorului.

La despărțire, cu afabilitatea de totdeauna, Șumuleanu ne-a invitat pentru aceeași după amiază, la un ceai, căci în ziua venirii, Iorga nu ținea niciodată orele de seminar, preferând să ia după amiază o binemeritată odihnă.

La ora 10 el a fost la Facultate și a început noul ciclu de prelegeri privitoare la „figurile reprezentative” ale veacului al XVII-lea. Nici un gest și nici o aluzie nu trădau umbra unei îndispoziții. Dimpotrivă. Verva îi era strălucitoare și mai fremătătoare ca niciodată. Deci el încă nu știa nimic. Nădăjduiam chiar că va trece săptămâna și că va pleca din Iași fără să ne afle trădarea. Era singura mângâiere adusă sentimentului de culpă față de acela pe care-l părăsisem pentru prima oară în viață.

Dar așteptările noastre au fost repede desmințite.

După amiază, la ceaiul dela dr. Șumuleanu, l-am găsit pe profesor sguduit de indignare. Ochii erau numai așchii scânteitoare. Cuvintele mușcau în gol fără să apuce încă. Orcanul era deocamdată dincolo de zări, dar îl auzeam venind.

Atmosfera fiind cumplit de încărcată, gazda se silea s'o risipească ; însă încercările doctorului de a aduce o destindere se dovedeau zădarnice. Pe măsură ce treceau clipele, ne simțeam tot mai nepotriviți pe scaunele noastre. Inghițeam strâmb. Ceaiul ni se părea uncrop ; pesmeții, bolovani. În sfârșit, ce trebuia să se întâmple, s'a întâmplat. Deodată Iorga izbucni ca un cazan de aburi. El izvodi o teribilă filipică adresată în general „mucoșilor“ care în loc să-și vadă de treburile lor bicisnice, au aerul să învețe pe „cei mari“. Privirile mergeau dela unul la altul, dar reveneau, stăruitoare, asupra lui Bogrea, despre care probabil fusese în special informat. Fără să i se adreseze direct, el adause într'o cutremurare de final tragic :

— Bine e ca omul să-și vadă lungul nasului, mai ales față de aceia care i l-au dat !

Atacul venind pieziș, Bogrea nu și l-a putut însuși. El a tăcut molcum. Se făcuse doar mai mic la trup, adâncindu-și gropițele din obraz, dar nu în zâmbetul de totdeauna, ci într'un rictus de durere.

În urma celor întâmplate, ceaiul nu a mai durat mult. Puțin după aceea, ne-am ridicat toți deodată, ca la o comandă. Iorga nu ne-a reținut. Abia ne-a întins două degete, privind într'o parte :

— La revedere pe diseară... Ceea ce însemna că nimeni n'avea dreptul să lipsească dela lecție, oricât de amărit ar fi fost.

Doctorul, ne-a dus până la ușă cu un cuvânt de mângâiere pentru fiecare, dar mai ales pentru Bogrea, care părea deosebit de afectat. Deși n'a făcut nici o aluzie la dureroasa scenă, la ciclul acela de prelegeri, el nu a mai apărut. Ce mărunță părea acum vina neînsemnatei sale trădări față de usturătoarea nedreptate a profesorului ! Ea îi rânise sufletul până în adâncuri și n'o putea uita ușor.

S'ar fi putut crede că, după o asemenea ieșire, Iorga va fi numai vâltoare peste pojar la ex-cursul de seară. Dar nici vorbă de așa ceva. A pășit la tribună ca de obicei, cu același zâmbet ce mulțumea acelorași aplauze. Apoi s'a avântat nă-

valnic în noua temă abordată, — „Românii din Balcani“, — în care își desvolta teoriile personale asupra unicității etnice a populațiilor din dreapta Dunării.

Iorga uitase scena și a uitat-o pentru totdeauna. Căci nu a mai revenit asupra ei niciodată, lăsând probabil timpului și experienței să ne schimbe părerea, fără să mai mustre sau să poarte vreo dușmănie cuiva.

Câțiva ani mai târziu, după marele război, Vasile Bogrea a obținut catedra de filologie clasică dela universitatea din Cluj. Numirea a fost o târzie recunoaștere a meritelor și însușirilor sale excepționale. Dar în aceeași măsură, a fost și rezultatul demersurilor personale ale lui Neculai Iorga care, trecând peste întâmplarea dela Iași, a ținut să-și mărturisească în acest fel prețuirea și dragostea față de unul dintre cei mai devotați admiratori ai săi.

Nu la fel de fericit a fost subsemnatul. Căci nu întotdeauna răbufnirile lui Iorga se consumau într'o clipă, ca incendiile la propria lor dogoare.

Întâmplarea de care am să vorbesc s'a situat în cel de-al patrulea și ultimul ciclu de cursuri. Trecusară sărbătorile de Paști și reintrasem la școală. Profesorul își deschise cursul pe la sfârșitul lunii lui April. Cu toată primăvara ale cărei farmece deslăunțuite ne momeau dela carte, am reluat cu entuziasm firul luminoaselor audiții. Intrasem în ritmul trepidant al celor trei rânduri de expuneri zilnice, de câte două ore fiecare, urmărind figurile tot mai vii ale domnitorilor, boierilor, clericilor, țăranilor și negustorilor. Ele se profilau pe panoul de astă dată mai complet al veacului al XVIII-lea. La seminarul de după amiază sfârșeam istoriografia românească cu operele lui Dimitrie Onciul și A. D. Xenopol, acceptate numai pe jumătate, și cu teoriile lui Constantin Giurăscu, răsturnate pe dea întregul. Seara, adânceam legăturile Moldovei cu Polonia, și importanța lor covârșitoare în toate domeniile dezvoltării vieții moldovenești.

Lucrurile mergeau strună, — profesorul lăsându-se dus de vraja frazelor cu metafore bogate și calificări sugestive, noi străduindu-ne să fixăm pe hârtie sborul cuvântului.

Din nefericire, sfântul Gheorghe cădea tocmai la mijlocul acestui din urmă ciclu. Zic din nefericire, căci conform unei tra-

diții,—nu prea îndepărtate dar la care țineam nespus de mult, fiind de mine ctitorită,—înțelegeam să-mi serbez ca și în alți ani onomastica cu prietenii și colegii de școală. Ori, era foarte greu să impac îndemnurile intime cu exigențele neiertătoare ale profesorului, cu atât mai mult cu cât eu însumi îi adusesem de mai înainte invitația la noi la masă pentru seara aceleiași zile. Cum să pot lipsi în asemenea împrejurări? Demersul se arăta din capul locului falimentar. Totuși am încercat. După ce participasem la cursurile de dimineață, și la seminarul de după amiază, m'am apropiat de magistrul cu multă sficiune :

— Domnule profesor, vă rog să mă iertați, dar nu voi putea lua parte la cursul de astă seară.

Iorga s'a și întunecat :

— Și pentru ce mă rog?

— Azi e ziua numelui meu; e Sfântul Gheorghe...

— Ei și?!

— Ași vrea să iau masa cu prietenii în oraș.

— Cum, astă seară, când sunt poftit la voi?!... Eu vin să te felicit și dumneata te duci?!... Asta nu se poate!!!

— Dar!...

— Nici un dar!... Ne vedem acasă și, bineînțeles, după aceea la curs!

Iorga avea adesea asemenea ieșiri categorice care nu sufereau replică. Le dăruia cu generozitate oricui, dar în deosebi celor mai apropiați, și printre aceștia mă număram și eu. Prea îi ieșisem de copil în cale și prea erau încă strânse legăturile dintre familiile noastre.

Cuvântul profesorului m'a atins ca o măciucă în creștet. El plecase de demult în timp ce eu rămăsesem în mijlocul sălii chinuit de o dureroasă alternativă. Să stau acasă alături de ai mei și de profesor, sau să răspund chemărilor tinerești ale vrăstei mele fragede?... M'am văzut smuls din chinul reflecțiilor de câțiva colegi care mă căutau :

— Mergem, mări?... Ne așteaptă de vale ceilalți...

Și am mers. Imi ziceam, — de îndată ce ai mei n'au nimica împotriva, nici profesorul nu se va arăta din caleafară de sever. Se va supăra puțin, dar îi va trece. Cu atâta mai mult că școala nu avea să sufere întru nimica. Mă înțelesesem cu Gri-gorescu să dea toată luarea aminte notelor, urmând să le copiez a doua zi dela el. Astfel, toată lumea trebuia să fie mulțumită.

Dar, una-i socoteala de acasă și alta cea din târg. La ora mesei, Iorga a sosit, purtând subțioară un teanc de cărți, anume adus pentru a mi-l dăruî. De cum a intrat pe ușă, prima lui întrebare a fost:

— Unde-i Gheorghe?

Mama, fiind prevenită din timp, se grăbi să mă scuze cu sentimentul nedesmințit al ocrotirilor materne:

— Vă rog să-l iertați, domnule Iorga, dar își serbează patronul cu prietenii în oraș.

— A, așa! Dumnealui face cum vrea!... Doar i-am spus!!!

Profesorul era pur și simplu furios. La masă a vorbit de unele și de altele dar cu o vădită rea dispoziție, iar la plecare a dăruit tatei maldărul de cărți. Din teanc a desprins numai o broșură costelivă, așternând din fugă pe copertă câteva cuvinte, și o întinse mamei:

— Te rog pe mata să i-o dai băiatului, — adăugând câteva epitete nu tocmai măgulitoare la adresa vinovatului de mine.

Aceste toate le-am aflat chiar în acea seară, pe pragul casei unde mă aștepta mama cu nerăbdare și amărăciune:

— Nu te-ai purtat cum trebuie, dragă.

Știam eu prea bine, dar ce mai puteam face?!

— Imi pare foarte rău, — zic mamei... Cel puțin d. Iorga nu s'a separat prea tare?

— N'a fost supărat ci indignat!... Citește și te vei lămurii... Și-mi dădu broșura.

Am luat-o cu înfrigurare. Era un extras de șase pagini din cunoscuta revistă germană „Mitteilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt“ din anul 1915. Tartajele cafenii îmbrăcau un articol al profesorului privitor la dezvoltarea statului Român, — „Die Entwicklung des rumänischen Staatswesens“, — cu o hartă etnografică în culori. Am alergat îndată la dedicație:

„Lui Gh. Cuza cu urarea de a rămânea mai ales un băiat de treabă, N. Iorga“.

Mustrătoarea însemnare era scrisă cu litere mari și rânduite așa precum nu stătea în obiceiul profesorului. Supărarea îl făcuse să apese mai tare pe condei. Căci mare i-a fost ne-
cazul! Mama îmi spunea că încercase zadarnic să-mi iee apă-

rarea. Profesorul n'a vrut să audă de nici o scuză. Răspundea mereu, că ar trebui să fiu „ținut mai din scurt, și nu lăsat de capul meu“.

A doua zi dimineată m'am dus la Facultate cu inima în două. Am ajuns mai de vreme ca de obicei. Vroiam să aflu dela colegi cum decursese ora de seară. Dar ei m'au întâmpinat fără vreo manifestație deosebită. Deci lucrurile nu se înfățișau chiar până într'atâta de tragic. Sosirea lui Grigorescu a avut darul să mă liniștească pe deplin. Dela el am aflat că profesorul își ținuse cursul fără să facă nici un fel de aluzie la absența mea. Numai din când în când svârlea câte o privire încruntată spre scaunul meu pustiu. Rămânea acum de văzut care îi va fi reacțiunea, când va da cu ochii de mine.

Dar nici la sosirea profesorului și nici în clasă nu s'a întâmplat nimic. Este adevărat că, în tot timpul orei, el nu și-a întors măcar o singură dată privirea înspre noi și a părăsit catedra fără să ne dăruiască obișnuitul cuvânt de încurajare sau de politețe. Pentru ca să nu aibă a mă întâlni, îl ocolea și pe sârmanul Grigorescu care de fapt nu avea nici o vină.

De astă dată supărarea lui Iorga nu a fost nici de un ceas, nici de două. Ea a stăruit până la terminarea ciclului. Profesorul îmi dejucase orice tentativă întorcându-mi sistematic spatele, și a plecat din Iași fără să fi dobândit o vorbă dela el. Această nesocotire voită a fost, ca osândă dăscălească, mai usturătoare decât oricare altă dojană. Ea m'a durut adânc și nu am uitat-o în decursul anilor. Nu-i mai puțin adevărat că și indignarea lui a fost tot atât de vie. Imi socotea nesăbuiința nu numai drept o greșală dar și o necuviință. De aceea supărarea lui a durat ani de zile. Și nu m'a iertat decât foarte târziu, în cu totul alte împrejurări de viață care, și ele la rândul lor, așteaptă să fie deslușite cândva...

Oare dece nu-i dată omului deplinătatea fericirii? De ce oare crâmpetele vieții, oricât de bogate în mulțumiri, poartă totuși semnul amărăciunii? Ivirea onomastice mele în calea prelegerilor lui Iorga a fost izvodită fără îndoială de duhul cel rău. E singura justificare ce o pot da, după douăzeci și șapte ani, neghiobiei mele de atunci. Căci numai datorită acelei împrejurări, am cunoscut umbrele scăderii în atât de luminoasele zile ale studenției mele.

Astăzi, după atâta vreme scursă, pătrund cu evlavie în aria simțimintelor de atunci, retrăind cu aceeași intensitate neuitatele ore care au îndemnat și îndrumat primii mei pași în studiul Istoriei. Și nu le voi uita niciodată căci pentru mine au fost ca izbucnirea orbitoare a unei revelații.

De atunci încoace multe entuziasme s'au măcinat, s'au risipit. Iluzii aproape nu mai am și avânturile dintâi zac astăzi cu aripile frânte. Dar amintirea trecerii lui Iorga prin Iași am păstrat-o vie și nealterată, ea câștigând în putere și prestigiu dealungul anilor.

Desigur, multe din cele auzite la cursurile sale, le-am întâlnit adesea mai târziu, în calea cercetărilor tot mai temeinice. Pe unele le-am găsit rectificate de însuși mâna profesorului, după o matură verificare. Altele au stăruit întocmai, alcătuind un punct de vedere personal, care a dat și va mai da fără îndoială loc la discuții în lumea specialiștilor.

Dar, bogăția cunoștințelor ulterioare și satisfacția veșnic proaspătă a dobândirii unor noi elemente care veneau să desăvârșească edificiul spiritualității mele, nu au putut compensa impresia unică, aproape pasională, culeasă în 1915, la cursurile lui Iorga. De bună seamă, am urmat cu aceeași credință și orele celorlalți profesori iar pe unii, cum a fost A. D. Xenopol, i-am audiat cu pasiune chiar înainte de a fi student, deci în afară de cadrul îndatoririlor școlare.

Cursurile marelui nostru istoric au fost însă altceva, cu totul altceva. El nu povestea sfătos și blajin ca ilustrul său maestru A. D. Xenopol. El nu cunoștea ce-i fraza rece și metodică a didacticismului unui Ion Ursu. Nici nu înneca subiectul într'o mare de date și denumiri atâta de greu de reținut, ca Oreste Tafrali. Cu atât mai puțin nu s'ar fi rezumat la o migăloasă dictare, aproape silabisită, cum o făcea d. Ilie Bărbulescu. La Iorga totul era spontan. Desfășurarea subiectului se sbătea în haotice rostogoliri de lumină. Infrățirea ideilor se făcea ca o zămislire de cosmos, iar înfruntările aveau hohotirea luptelor titanice. Evocările vremii și spațiului erau vaste cât un Univers și fluturarea duhului evocator dădea viață demiurgică lucrurilor de mult apuse. O asemenea expunere, smultă din focul vulcanului lăuntric, nu putea fi decât a lui Iorga și numai a sa.

Ce mici, ce nespus de mici și viermuitori apăream noi toți, cei din jurul lui !

Cu câtă amărăciune revăd răbojirile de mai sus!... Acesta e Iorga? Așa vorbea el? Asta-i tot ce rămâne din imensa lui dăruire?... Acuma deabia înțeleg cât suntem de neputincioși față de genialitatea lui. A vrea să prinzi o scânteie măcar din imensa palalaie a verbului său, e tot așa de imposibil ca de a scrie cu jaratec pe hârtie. Retrăiesc și astăzi minunea tinereții mele dar numai pentru mine. Ca ori și ce minune, ea lucrează în adâncuri, fără să se lase răpită pe cărările vieții.

Dacă însă improvizația clocotitoare a vorbei stă ferecată în tainița amintirii câtorva dintre contemporani, opera scrisă, cele aproape 1200 de volume ale sale, acele rămân veșniciei românești. Creația lui Iorga atât de vastă și atotcuprinzătoare, sta neclintită și superbă, fiind unul dintre cele mai mândre monumente ale spiritului autohton și în deosebi ale însușirilor istorice ale Moldovei.

Mulți din cei cari l-au ascultat și l-au urmat pe profesor, nu mai trăiesc astăzi decât în cucernicia aducerilor aminte. A plecat mai întâi dintre noi camaradul Petre Grigorescu, a cărui blândă și firavă tinerețe moldovenească, a fost potopită de prăpădul trecutului război. I-a urmat pe drumul fără de întoarceri, la 1926, Vasilică Bogrea care a închis ochii la Cluj unde a și fost înmormântat. Subt glia capitalei Ardealului, Bogrea își continuă visul unității românești, pentru care a stăruit alături de Nicolae Iorga în apostolatul Ligii Culturale. Apoi, la 1938, a fost înmormântat la Iași mult regretatul Corneliu Șumuleanu, vechiul prieten, a cărui amintire neuitată se împletește cu atâtea clipe de luptă grea naționalistă. A. C. Cuza l-a iubit ca pe un frate iar Iorga îi dăruise prietenia și prețuirea, dovedindu-i-o cu prisosință.

Subt zarea de plumb a neființei a apus și marele Neculai Iorga, nu de mult, în zilele atâta de tulburi ale crizei politice din 1940. Făptașii odioasei suprimări rămân să fie judecați cândva de tribunalul nepărsinitor al viitorimei. Și desigur că osânda va fi necruțătoare pe cât de pustiitoare a fost fără-delegea care a văduvit un neam întreg de mândria gloriei sale.

Istoricul nu a fost doborât; acela-i fără de moarte. Dar a fost smulț obștiei românești un patriot care, fără să fi fost om politic, și-a iubit țara mai mult decât pe sine. Au fost deposedate interesele mari ale neamului de genialul lor ambasador cultural. A fost

desmoștenit tineretul nu numai de un inegalabil magistru, dar și de un pătimas animator și îndrumător pe căile tot mai pustii ale idealului. A fost sărăcit însfârșit patrimoniul național de glasul celui mai mare și poate a singurului apostol pe care l-a avut din începuturi și până astăzi.

Trebuie să crezi mult, nesfârșit de mult, pentru ca să dăruiești o părticică din tine altora. Căci atât în ordinea fizică cât și în lumea spirituală, *numai preaplinul revarsă*.

Ori, Neculai Iorga a frământat în sufletul său un covârșitor tezaur de cunoștințe și elanuri sufletești prea mari pentru obișnuita plămadă a lutului omenesc. A adunat și a dăruit însuși năzuința țării sale. Opera lui s'a avântat către cardinalele duhului băștinaș, și de aceea ea va trăi deapururi ca și piramida ridicată după semnele cerului, stăruind subț imensitatea stelară peste capul veacurilor curgătoare.

GH. A. CUZA

ȘI NU GÂNDEȘTI

Tu cânti, privighetoare, cânti,
Adâncul zărilor frământați,
Și spui de dor și de iubit
Acum, în codru 'ntinerit,
Și spui de dragoste și dor
De tulburi apa de isvor,
De 'mprăștii frunzele pe jos,
De-aprinzi huceagu 'ntunecos...

Și nu gândești că 'n glasul tău,
Trimis din cer de Dumnezeu,
In glas de flăcări și tumult,
Eu nici n'aud și nici n'ascult,
Din taina vremilor de ieri,
Chemarea mândrei primăveri,
Ci doar suspinele de vânt
Pierdute 'n margini de pământ...

Zadarnic spui și de iubit
Acum, în codru 'ntinerit.

G. TUTOVEANU

TOPONIMIA ANTICĂ A PAMÂNTULUI MOLDOVENESC

Cunoștințele precise despre antichitatea țării noastre încep cu primii autori greci cari și-au îndreptat curiozitatea asupra regiunilor din Nordul Dunării și Mării Negre. Ce a fost mai înainte pe aci, știm numai după resturile materiale ale civilizațiilor preistorice. Dar neavând știri scrise pentru vremuri atât de îndepărtate, ignorăm și numele locuitorilor cari au creiat acele civilizații, și limba ce vorbeau, și numele ce dădeau râurilor, munților și diverselor altor locuri din regiunile locuite astăzi de noi.

Abia cu Herodot facem pentru prima oară cunoștință cu astfel de nume geografice. „Părintele istoriei“, care, în cursul veacului al cincilea înainte de Christos, a călătorit pe meleagurile noastre, adus de o corabie ce făcea comerț cu cetățile ionice de pe coastele getice și scythice ale Mării Negre. La autorii din veacurile următoare știrile geografice se înmulțesc. Strabo, Plinius, Ptolemeu, fără a mai enumăra pe diferiții istorici clasici, apoi itinerariile romane, ca celebra *Tabula Peutingeriana*, și numeroasele inscripții greco-romane ne-au păstrat destule numiri antice de locuri de pe pământul țării noastre. Fi-rește, informațiile cele mai bogate și mai precise se referă la coastele Mării, unde au înflorit cetățile grecești, și la regiunile Dobrogei, Olteniei, Banatului și Transilvaniei, unde s'a dezvoltat o puternică viață provincială romană.

Dar este o parte importantă a Daciei care n'a fost ocupată total de Romani și care n'a cunoscut strălucirea coloniilor și municipiilor din Oltenia și Ardeal. E toată regiunea getică ce se întinde la Răsărit de Carpați până dincolo de Nistru și care în cea mai mare parte a alcătuit țara Moldovei din veacurile mai noi. Abia în partea de Miazăzi a pământului moldovenesc, pe țărmul Mării și pe lângă Dunăre, au existat orașe și cetăți greco-romane de cultură superioară. Restul țării a rămas patria unei populații getice, foarte primitoare față de influențele meridionale, însă fără să fi depășit în fond nivelul unei culturi rustice, patriarhale. Cu toate acestea, nici Moldova n'a rămas cu totul străină autorilor greci și romani, cari ne dau informații destul de multe, dacă nu totdeauna destul de lămurite, despre apele, munții, populațiile și localitățile mai importante ale acestei țări.

Cunoaștem numele marilor linii ce alcătuiau în vechime, ca și azi, cadrul geografic al Moldovei.

Carpații aveau și pe atunci numele actual: *Carpates*. În *Tabula Peutingeriana*, partea de Nord a acestor munți e numită *Alpes Bastarnicae*, „Alpii Bastarnici“, după numele unei populații germanice care ajunsese să se stabilească prin acele părți.

Numele de azi al Siretului are o foarte veche tradiție. La Herodot e pomenit sub forma *Tiarantos*, ceea ce nu poate fi decât pronunția greșit transmisă a unui nume indigen ca *Sarantos* sau *Saratos*. La alți autori apare ca *Hlerasus* ori *Gerasus*, forme pe care de asemeni trebuie să le socotim ca desfigurări ale numelui indigen. În sfârșit, acest nume indigen apare în forma sa exactă *Seretos* abia în veacul al zecelea, în scrierile împăratului byzantin Constantin Porphyrogenetul.

Tot atât de veche e tradiția numelui de azi al Prutului, despre care Herodot ne spune că era numit la Scyți *Porata*, iar la Greci *Pyretos* (sau *Puretos*).

Nistrul avea la cei mai vechi autori numele de *Tyras* sau *Turas*, care însă nu ni s'a păstrat, căci încă din antichitate apare numele *Danasti*, probabil de origină locală getică, prototip al formei de azi *Dnester* sau *Nistru*. Prin acele părți răsăritene, atât de vaste și de prielnice invaziilor și amestecurilor de populații din cele mai felurite, nu ne putem aștepta la o sta-tornicie prea mare a tradițiilor.

Celelalte cursuri de ape ale Moldovei, secundare, nu sunt menționate în scrisorile vechi. Cât despre numele actuale ale celor mai multe din ele, ca Moldova, Bistrița, Putna, Milcov, Suceava, Botna, Bârlad, Bahlui, Covurlui, Vaslui, Cogâlnic, Cahul, Ialpug, și așa mai departe, sunt din vremea marilor năvăliri medievale și au origini slave, pecenege, cumane sau tătarăști. Nu e de mirare, când știm cât de masive lovituri a avut de suferit această parte a țării noastre,—așezată „în calea răutăților”,—dela toate noroadele ce au năvălit dinspre stepele eurasiatice, în toate timpurile, ca până la urmă să plece mai departe sau să dispară înghițite de populația locală statornică, getică odinioară, românească apoi.

În Transnistria, avem dela Plinius numele de *Axiaces*, se pare pentru limanul Tiligul dela Răsărit de Odessa. Bugul se numia *Hypanis*, iar mai la Răsărit, Niprul avea numele de *Borysthenes*. În dreptul gurilor acestor fluvii, pe o insulă din Marea Neagră, numită azi Berizani, în apropiere de Oceacov, negustorii Greci din Milet înființaseră încă din veacul al șaptelea înainte de Christos o factorie pe care au numit-o *Borysthenes*, după numele fluviului celui mai important pe care urcau corăbiile lor în interiorul țărilor scythice spre a face negoț. Afacerile devenind tot mai prospere și bunele relații cu populațiile scythice și getice de pe coastă dându-le mai multă siguranță, Grecii din această insulă s’au mutat apoi pe continent, întemeind un oraș mare și frumos, cu numele de *Olbia*, pe țărmul transnistrian al limanului Bugului. A fost unul din cele mai strălucite centre de viață elenică din regiunile nordice ale Pontului Euxin. Ruinele zidurilor și ale clădirilor sale se văd și azi lângă satul Porutino din județul Oceacov.

Un alt oraș grecesc înfloritor din dreptul regiunilor răsăritene ale Daciei, întemeiat în aceeași vreme tot de negustori milesieni, a fost *Tyras*, pe limanul Nistrului, acolo unde e azi Cetatea Albă. Resturile sale au fost descoperite chiar sub zidurile măreței cetăți a lui Alexandru cel Bun și a lui Ștefan cel Mare. Numele său derivă din acela al fluviului pe care se află situat. În apropiere de *Tyras* erau diferite alte orașele mai mici fondate de Greci, ca *Ophiussa*, *Niconium*, *Turris Neoptolemi*, „Turnul lui Neoptolemos”, *Hermonactos*. Despre acesta din urmă

știm că se afla cam pe locul portului actual Bugaz, chiar la legătura limanului cu Marea.

Dacă Moldova n'a avut parte, ca alte regiuni ale țării noastre, de o stăpânire romană directă, cu o civilizație activă și intens manifestată, în schimb s'a bucurat de vecinătatea unor centre grecești importante și foarte înfloritoare, prin a căror expansiune comercială a putut cunoaște din vreme elementele unei vieți superioare. Prietenia cu orașe mari ca Olbia și Tyras erau suficiente pentru Geții din Răsăritul Carpaților, ca să ia contact cu o civilizație de un nivel ridicat și ca să-și inobileze întrucâtva formele rustice ale vieții lor patriarhale.

Prin regiunea Vâlcovului, geograful Ptolemeu pomeneste, pe malul mării, o localitate *Harpis*, în centrul unei populații *Harpi*.

Pe bună dreptate, s'a văzut în aceste numiri o formă a numelui *Carpilor*, Geții din Moldova, a căror expansiune spre gurile Dunării și spre țărmul Mării, din cele mai vechi timpuri, era firească.

Ptolemeu ne transmite un număr de alte nume de localități din regiunile Moldovei, cu poziția lor aproximativă pe hartă. Din lipsa unor indicații mai precise, identificarea lor constituie o problemă foarte grea. Afară de *Tyras*, oraș grecesc, a cărui poziție, la Cetatea Albă, e azi perfect cunoscută, au fost localizate până acum, cu destui sorți de siguranță, doar două din numele de așezări arătate de geograful antic din regiunile Moldovei. E vorba de *Augustia*, prin care se înțelege Pasul Oituzului și castrul roman dela Brețcu, clădit la extremitatea pasului, în Secuime, și de *Piroboridava*, situată după cum spune Ptolemeu, „lângă râul Hierasus“, și care după toate probabilitățile nu poate fi decât cetățuia getică, ocupată mai târziu și de o garnizoană romană, dela Poiana pe Siretul de Jos, lângă Nicorești. S'a încercat și pentru *Tamasidava* o identificare, cu importanta stațiune getică dela Poenești, în județul Vaslui, însă argumentele aduse în sprijinul unei asemenea apropieri par cu atât mai puțin sigure cu cât nu satisfac aserțiunea lui Ptolemeu, după care această localitate, ca și *Piroboridava*, se afla în apropiere de „râul Hierasus“, adică de Siret. Cum geograful antic menționează *trei davae* de acestea pe stânga Siretului, anume *Piroboridava*, *Tamasidava* și *Zargidava*, și cum

prima, la Poiana, e chiar pe malul râului, cam în dreptul gurii Trotușului, ne-am putea aștepta, deocamdată numai ipotetic, ca și celelalte două să se afle, ca importante centre de răspântie, la gurile celorlalți doi principali afluenți ai Siretului, și anume: *Tamasidava*, la confluența Bistriței, undeva prin regiunea Bacăului, iar *Zargidava* la confluența Moldovei, prin apropierea Romanului. Bine înțeles, e vorba numai de un postulat, rămânând ca cercetările arheologice viitoare să ne dea o verificare definitivă.

Ptolemeu, care scrie pe vremea împăraților Antonini, după Traian, indică râul Hierasus, adică Siretul, ca limită între regiunile Moldovei controlate de comandamentul Moesiei Inferioare și cele supravegheate de guvernatorul provinciei Dacia. Ceea ce nu înseamnă că Moldova era încadrată în organizația provincială romană, ci numai că populațiile ei, păstrându-și viața lor autonomă, tradițională, fuseseră silite să recunoască protectoratul Romei și ca atare se aflau sub autoritatea, exercitată dela distanță, a guvernatorilor celor două provincii. Părțile răsăritene, dela Siret până la Bug, cu orașele grecești *Tyras* și *Olbia* și cu cetatea importantă dela Gherghina, situată lângă Galați, la vărsarea Siretului în Dunăre, țineau de Moesia Inferioară. De aceeași provincie țineau și cele trei *davae* menționate: *Ptrobordava*, *Tamasidava* și *Zargidava*.

În părțile moldovenești ce gravitau spre provincia Dacia, adică spre Transilvania, Ptolemeu așează, în afară de *Angustia*, la Pasul Oituz, localitățile următoare: *Polonda* sau *Paloda*, prin regiunea Focșanilor, *Comidava* înspre Râmnicul Sărat, *Utidava*, prin dreptul Ghimeșului, *Petrodava*, cam în ținutul Neamțului, *Patridava* prin județul Baia, *Carsidava* prin Bucovina. Pentru nici una din aceste *davae* n'am putea, în stadiul actual al cercetărilor arheologice, să trecem la vreo identificare mai precisă.

Sufixul *dava*, atât de frecvent la așezările pomenite de Ptolemeu în Dacia și aproape la toate cele pe care le menționează în părțile Moldovei, reprezintă o caracteristică a toponimiei getice. Pe limba dacă acest cuvânt însemna „sat”, „târg”, „așezare”. Apariția sa atât de stăruitoare la numele de localități din Moldova dovedește, în chipul cel mai decisiv, caracterul getic al populațiilor care trăiau pe atunci în această parte de Răsărit a țării noastre. Ori unde se găsește un asemenea

sufix, el constituie semnul unei expansiuni a Dacilor. Astfel, prezența sa tocmai în regiunile Vistulei, unde Ptolemeu ne arată o *Setidava* și o *Susudava*, dovedește o veche răspândire getică în acea direcțiune. Deasemeni, o *Clepidava*, prin Nordul Transnistriei, constituie o confirmare a întinderii populațiilor getice până la Bugul Superior. De altfel, această expansiune răsăriteană a populației din Dacia ne e arătată de autorii antici și mai departe, până către Nipru.

Pe malul podolic al Nistrului de Sus, în teritoriile sarmatice, cam prin dreptul județelor Hotin și Soroca, Ptolemeu pomeneste o serie de localități cu nume celtice: *Carrodunum*, *Maetonlum*, *Vibantavarium* și *Eractum*. Sunt reminiscențe ale marilor invazii ale Galaților, cari, în veacul al treilea înainte de Christos, au năpădit toată Europa de Răsărit și, ocolind Carpații, au ajuns la gurile Dunării și până în Transnistria, unde au atacat orașul grecesc *Olbia*. Ca resturi ale lor trebuie să privim deasemeni numele *Aliobrix* al unei localități pomenite vag prin Sudul Basarabiei și numele *Brigolaților*, popor indicat în aceeași regiune. Tot de origine celtică sunt numele *Teuriscilor*, pe cari Ptolemeu îi așează prin Galiția și Nordul Bucovinei și Basarabiei, și numele *Cotensilor*, cari sunt puși prin părțile de Nord ale Munteniei. Cu toate numele lor celtice, aceste populații erau getizate pe vremea lui Ptolemeu.

În regiunea de Sud a Basarabiei, o stepă cu rară populație, care în toate vremurile a constituit o poartă de invazie a elementelor străine, apar, în diferite veacuri ale antichității, și alte elemente venite din afară, ca Scyți, Sarmati, Bastarni, Goți. Deasemeni în părțile de șes ale Transnistriei.

Dar populația de bază a Moldovei antice, cea mai veche, cea mai caracteristică și cu atât mai numeroasă și mai compactă cu cât era mai aproape de regiunile carpatice, a fost a Geților sau a Dacilor. Chiar stepa atât de eterogenă din Sudul Basarabiei avea numele de „Pustietatea Geților”.

Pentru Geții din Moldova existau câteva nume deosebite. Astfel cei de prin Secuime și din Vrancea sunt numiți de Ptolemeu *Caucoenses*. Cei cari locuiau prin părțile Nistrului și în Transnistria, până către Nipru, se chemau *Tyrageți*, adică „Geții dela Tyras”. În Bucovina, Maramureș și Galiția era cuibuș a celor *Costoboci* cari au răspândit spaima în imperiul roman, pe

vremea împăratului Marcu Aureliu, printr'o invazie răsunătoare în provinciile răsăritene. Însă numele cel mai obișnuit pentru Geții din Moldova, cuprinzând probabil și pe Costoboci și pe Tyrageți, era *ȧacela de Carpi*, dela care derivă însuși numele munților *Carpați*. Chiar Herodot îi pomenește până în Transnistria, spre Mare, sub numele de *Callipizi*, pe care Ephoros îl redă mai exact sub forma de *Carpizi*, ca și Ptolemeu sub aceea de *Harpi*.

Carpzii, supuși câțava vreme Romanilor și deprinși cu influența civilizației latine, și-au reluat libertatea, pe vremea când imperiul roman se sbătea în frigurile anarhiei militare din veacul al treilea, și au ajuns curând la o mare faimă de războinici și de dușmani primejdioși ai Romanilor. Singuri, sau în tovărășia Goșilor, ei au umplut istoria timp de un secol de ecoul atacurilor lor vajnice împotriva imperiului. Abia pe vremea împăraților Dioclețian și Galeriu, printr'o expediție romană împinsă în însăși inima muntoasă a țării lor, au putut fi sdrobiți, împrăștiați și reduși la neputință.

În total, nu am putea spune că ceea ce ni s'a păstrat din toponimia antică a Moldovei reprezintă o bogăție prea mare de numiri și de indicații. Totuși, ținând seama de faptul că această țară n'a cunoscut stăpânirea romană directă decât într'o foarte mică parte a teritoriului său și că, așezată la o răspântie geografică dintre cele mai primejdioase, a fost mereu și profund răscolită de invazii, trebuie să fim mulțumiți cu știrile pe care ni le-au lăsat izvoarele antice și din care ne putem face o idee destul de încheată despre ce este esențial în problema Daciei răsăritene.

Și esențial este să știm că, așa precum azi Moldova reprezintă frontul poporului român din Carpați în fața imensității eurasiatice, cu posturi înaintate până la Bug și mai departe, tot astfel în antichitate această țară făcea parte integrantă din aria de dezvoltare a poporului geto-dac, răspândit încă din timpuri preistorice dela Carpați până spre Nipru. Analogia e prea desăvârșită pentru ca să se datorească unei coincidențe întâmplătoare. Între cele două stări de lucruri atât de similare, la distanță de veacuri, există o strânsă și reală legătură. Sub forme diferite, e vorba de aceeași umanitate carpatică, pe care

cele mai vitrege lovituri ale istoriei n'au putut-o desrădăcina din rosturile ei străvechi. E o continuitate pentru a cărei evidență vine în sprijin cu temeinice probe tot toponimia antică, certă, care ne arată că înaintașii noștri Geți numeau cu aceleași nume ca noi elementele principale ale geografiei Moldovei: Marea Neagră, Dunărea, Siretul, Prutul!

RADU VULPE

SPRE IERUSALIM

Te-am văzut trecând pe drum de țară,
Pe-asinul tău cuminte :
Drum de flori și holde 'n primăvară
S'așterneau polog — în urmă și 'nainte...

Te urmau copii din albe sate
Și aruncau în calea ta, cu flori.
Ochii tăi blajini și visători
Li priveau cu-atâta bunătate...
Tu suiai, încet către Cetate,
Către depărtatul Tău Erusalim :
Drum de flori și holde legănate,
S'așterneau în calea Ta — chilim...

Iar din urma Ta veneau popoare,
Gloate blânde, necuvântătoare :
Mielușei, cu botul plin de lapte,
Ce-i mâneau la târg, pe drum de noapte :
La junghiat, de sfânta sărbătoare !...

Răsunau de cântece și larmă
Depărtările, ce așteptau să doarmă,
Dealuri verzi și verzile colini:
Chiot de păstori, lătrat de câni,
Glas de clopoței și de tilinci,
Iar departe 'n zări, albind pe stânci,
Te chema Cetatea cu lumini...

Clătinat, ca holdele în vânt,
Tu mergeai pe asinul Tău 'nainte,
Legănând aducerile-aminte
Și îngânând în suflet, trist, un cânt...

Ți 'nfloreau, în calea albă, merii,
Scuturându-și florile, agale...
Și vrăjit de visul primăverii,
Tainic îți cântau din veșnicie
Cânt de bucurie și de jale.

Glasuri de izvoare și dumbravă,
Holde verzi și dealuri și câmpie:
Toate glăsuind acelaș cânt,
Toate înălțând la ceruri slavă:

— Fie binecuvântat păstorul sfânt,
Din câmpii cu flori, ce v'a să vină:
Să 'nflorească 'n inimi — Bucurie
Și în suflet — muguri de Lumină:
Osana, mărire, slavă Ție l...

ION BUZDUGAN

MORALA HINDUSĂ

În India morală este inseparabilă de castă. Ea se confundă cu legea sfântă, *dharma*, care-i regula fixată pentru fiecare om de către casta sa. Fără caste societatea indiană nici nu poate fi închipuită.

Pe lângă legea castei sale, Hindușul se conformează unei legi mai generale, care privește deopotrivă toate castele laolaltă și la baza căreia se află respectul față de hrahmani.

Imediat după aceste îndatoriri fundamentale vine obligația de-a avea copii.

„Numai acela este un om desăvârșit“, spune Codul lui Manu, „care-i triplu : el, soția și fiul său“.

Copiii continuă cultul strămoșilor familiei și le oferă la intervale periodice hrana, de care au nevoie întocmai ca și muritorii. De aceea limitarea nașterilor este un lucru necunoscut în India, iar avortul e considerat ca o crimă tot așa de mare ca și uciderea unui brahman.

Curând după nașterea copilului, părinții săi se gândesc să-l căsătorească ; în sistemul social indian căsătoria e obligatorie ; un om necăsătorit e decăzut din casta sa și lipsit de orice drept și de orice considerație. Și fata care nu se mărită până la 14 ani este o rușine pentru părinții ei.

Căsătoria nu-i lăsată la liberă alegere și nu se bazează pe iubire ; ea interesează societatea și rasa, și de aceea nu trebuie lăsată pe seama miopiei unei pasiuni trecătoare sau a hazardului întâlnirii. Căsătoria trebuie pusă la cale de părinți, înainte ca patima să fi avut timpul să producă o unire sortită, în ochii

Hindușilor, deziluziei și amărăciunii. Legea lui Manu prescrie opt forme diferite de căsătorie ; pe treapta cea mai de jos stă căsătoria prin răpire și cea din dragoste.

Prin căsătoria de timpuriu a copiilor Hindușii au căutat să evite și alte neajunsuri, de ordin social și moral ; totuși între celebrarea căsătoriei și traiul în comun există o perioadă de timp, în cursul căreia copila rămâne la părinții ei, până se face mare.

Această instituție a căsătoriei este foarte veche și socotită ca sfântă de Hinduși.

Gandhi însă se ridică hotărît împotriva ei. El scrie : „Eu desaproab și detest căsătoria între copii. Am oroare să văd o copilă văduvă“.

Căsătoria copiilor a fost un obstacol împotriva imoralității iar sancțiunile aspre pe care le aplică religia soției necredincioase au făcut adulterul mai dificil și mai rar decât în Europa sau în America.

Legătura căsătoriei este indestructibilă pentru soție și pentru soț. Iată ce spune codul lui Manu :

„Invățații au tălmăcit astfel legea : „soțul este una cu soția“ (Manu 9,45) ¹.

„Credință până la moarte : aceasta este datoria supremă a celor căsătoriți“ (Manu 9,101).

Deoarece căsătoria este veșnică, văduva nu se putea remărita odinioară ; căci prin aceasta ar fi jignit memoria soțului defunct. Ea trebuia să-și consacre viața îngrijind de copii și făcând pomeni.

Codul lui Manu spune :

„Iar când soția supraviețuește, să rămână statornică și credincioasă și să nu-și păteze bunul ei nume nici măcar rostind numele altuia“. (Manu, 5,157).

Cf. însă Epistola I-a a Sf. Pavel către Corinteni 7,39 :

„O femeie măritată este legată de lege, câtă vreme îi trăește bărbatul ; dar dacă-i moare bărbatul, este slobodă să se mărite cu cine vrea“.

Despre purtarea soției față de soț Codul lui Manu spune :

„O soție bună trebuie să-și servească stăpânul ca și cum ar

1. Cf. Evanghelia Sf. Matei 19, 5-6.

fi un zeu și să nu-i pricinuiască niciodată nici cea mai mică neplăcere, oricare ar fi caracterul lui și chiar dacă ar fi lipsit de orice virtute”¹.

Prescripția aceasta, ca și celelalte, este respectată, căci e bazată pe-o lege morală și nu juridică.

Un tablou minunat al soției ideale îl găsim în episodul „Nala și Damayanti” din Mahabharata² și’n drama lui Kalidasa „Çakuntala”, atât de frumos tradusă de Coșbuc.

Unele pasagii din Legea lui Manu prescriu ca femeia să fie tratată cu bunătate; ea nu trebuie supravegheată prea deaproape, căci altfel subtilitatea ei naturală găsește mijlocul de-a face rău oricum; dacă femeia iubește găteala, trebuie să i se permită, căci „dacă soția nu e îmbrăcată frumos, ea nu va bucura pe soțul ei”; în schimb „atunci când o femeie e frumos împodobită, toată casa strălucește”.

Preceptele acestea par mai puțin orientale, ca și acela care spune că trebuie să ne dăm la o parte înaintea unei femei la fel ca înaintea unei persoane în vârstă sau a unui preot, iar mamele și fetele trebuiesc servite înaintea celorlalți invitați”.

Despre mamă Codul lui Manu spune:

„În ceea ce privește dreptul la respect, mama valorează de-o mie de ori mai mult decât tatăl”³.

Despre purtarea față de femei în general, găsim în „Sutra celor 42 de secțiuni” următorul pasaj:

„Dacă vorbești cu o femeie, fă aceasta cu inima curată. Spune-ți în gând: „Așezat în această lume plină de păcate, vreau să fiu ca crinul fără pată, care nu se murdărește de mălul în care crește”. Dacă-i bătrână, privește-o ca pe mama ta; dacă-i de un rang înalt, privește-o ca pe sora ta; dacă-i de condiție umilă, socotește-o ca pe-o soră mai mică; dacă-i o copilă, poartă-te cu ea cu respect și cu politeț”⁴.

În general regulile bunei cuviințe sunt observate mai bine de Hinduși, în toate clasele sociale, chiar și’n cele mai de jos, decât la clasele corespunzătoare din Europa. Nimic mai străin

1. Will Durant, Histoire de la civilisation II, 226—232. Paris 1937.

2. Povestea lui Nala. Episod din Mahabharata. Traducere din limba sanscrită de Th. Simeaschy. Tiparul Moldovenesc, Chișinău 1937.

3. W. Durant, o. c., II, p. 233.

4. Alexandra David-Neel, Buddhism. London 1939, p. 287.

de obiceiurile indiene decât locul pe care-l ocupă dragostea în conversațiile din țările occidentale.

Hindușii sunt cei mai cinstiți oameni din lume. Ei dau cu împrumut numai pe cuvânt și tăgăduirea unei datorii e un lucru aproape necunoscut. Un judecător britanic din India spunea : „Am avut de judecat sute de procese, în care averea, libertatea sau viața unui om depindeau de minciuna pe care putea s'o spună ; și n'a făcut-o" ¹.

Hindușii sunt capabili de binefaceri fără număr și sunt oamenii cei mai primitivi din câți există.

Caracterul profund moral al acestui popor se oglindește și'n literatura sa: Putem spune cu drept cuvânt că ceea ce e simțul frumosului (τὸ καλόν) la vechii Elini și tăria de caracter (*virtus*) la Romani, aceea e simțul moral și virtutea (*dharma*) la Hinduși. Aproape nu există ramură a literaturii sanscrite, care să nu cuprindă și învățături morale. Ele se găsesc sub formă de legende, povestiri și fabule, dar mai ales ca precepte și cugetări, foarte numeroase și împrăștiate aproape în întreaga literatură religioasă și profană.

În *Vede* ² nu se găsesc precepte morale. Și în *Brahmana* nu se vorbește aproape deloc despre morală. Cu toate că sunt tratate teologice prin excelență, ele se ocupă numai cu ritualul jertfei.

Elementul moral se ivește de-abia în *Upanișade* ³, unde ocupă puțin loc. El se găsește mai ales în legătură cu învățătura despre *Karman* ⁴. Ideea fundamentală a tuturor *Upanișadelor* nu este atât virtutea, cât mai ales cunoașterea adevărului ascuns. Aceasta este ținta supremă, spre care trebuie să tindă cel care vrea să se libereze de renașteri.

În schimb morală ocupă un loc de frunte în *Mahabharata*

1. W. Durant, o. c., p. 239.

2. *Vede* : textele sfinte ale Brahmanilor ; cel mai vechiu este *Rig-Veda*, o colecție de 1028 de imnuri.

3. *Upanișadele* sunt tratate filosofice, care aparțin Vedelor și apar la sfârșitul perioadei vedice. Cuvântul *upanișad* înseamnă „învățătură secretă“.

4. *Karman* înseamnă în același timp „faptă“ și „destin“ ; *Karman* este fapta, ale cărei urmări se succedă dealungul renașterilor.

și în textele sfinte ale budiștilor și jainiștilor. Iar într'un domeniu al literaturii, acela al poeziei gnomice, Hindușii au ajuns la o măiestrie care n'a fost atinsă de nici un alt popor, lăsând în urmă până și pe Greci.

Multe legende despre sfinți și precepte privitoare la înțelepciune și la purtare se repetă, adesea textual, în aceste opere diferite.

Pentru Hinduși *Mahabharata* nu e numai o epopee, ci și o carte de filosofie și de morală, care le-a servit mai bine de 1500 de ani nu numai ca să-i desfăteze, ci și pentru a-i instrui și educa.

Insăși introducerea spune : „Aceasta este o carte sfântă de morală ; aceasta este cea mai bună carte a vieții“ ¹.

Spre deosebire de legendele și povestirile brahmanice, care cuprind o morală specific sacerdotală, culminând în jertfă și în venerație pentru brahmani (socotiți ca mai presus chiar și de zei), *poezia ascetică*, așa cum o găsim și în *Mahabharata*, se ridică până la o morală universală, care propovăduiește în primul rând dragostea față de toate ființele și renunțarea la bucuriile vieții pământești.

Despre frumusețea și înțelepciunea preceptelor și a cugătarilor din *Mahabharata* ne pot da o idee următoarele exemple, luate mai ales din celebrul episod *Bhagavadgita* ² :

— „Incurcați în sute de lațuri lumești, oamenii egoiști, înșelați de neștiință, se silesc prin mijloace nedrepte să îngrămădească bogății. Apoi, satisfăcuți, ei spun : „Aceasta am dobândit-o azi, aceea voi dobândi-o mâine ; atâta câștig murdar s'a adunat până acum ; atâta, încă și mai mare, rămâne ca să mai adun. Pe acest dușman l-am răpus, pe acela de asemenea ; pe alții la rândul lor îi voi curăți. Sunt stăpân ; vreau să mă bucur ; sunt bogat, nobil, puternic, plin de izbândă, fericit ; sunt cu totul desăvârșit ; nimeni pe lume nu se poate compara cu

1. M. Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur*, 1907, I, 267 sq.; 272.

2. *Bhagavadgita* înseamnă : „Cântarea Venerabilului“. Poemul acesta, care se află în cartea VI-a a *Mahabharatei*, cuprinde învățăturile secrete pe care Krișna, în care s'a întrupat zeul Vișnu, le expune eroului Arjuna. Autorul poemului a trăit probabil în veacul I p. Chr.

mine. Acum vreau să aduc o jertfă, să împart daruri cu o mână risipitoare și să fiu triumfător". Astfel de oameni, zăpăciți de nenumărate închipuiri deșarte, prinși în mrejele iluziei acestei lumi, cufundați în sensualism, se coboară în iadul murdar al duhurilor necurate" ¹.

— „Înainte ca infirmitățile să se strecoare în trupul tău ; înainte ca declinul să-ți slăbească puterea și să strice frumusețea membrilor tale ; înainte ca zeul Morții, al cărui vizitiu e boala, să zorească înspre tine, să sfarme forma ta fragilă și să sfârșească viața ta, adună singura comoară : fă fapte bune ; fii cumpătat și stăpânește-te ; strânge acea avere pe care hoții n'o pot fura, nici tiranii lua, care te urmează după moarte, care niciodată nu se împrăștie, nici nu se strică" ².

Cf. : „Nu vă strângeți comori pe pământ, unde le mănâncă molii și rugina, și de unde le sapă și le fură hoții ; ci strângeți-vă comori în cer, unde nu le mănâncă molii și rugina și unde hoții nu le sapă, nici nu le fură" ³.

— „Poarta cerului e foarte îngustă și mică. Ea nu poate fi văzută de cei fără minte, orbiți de iluziile deșarte ale acestei lumi. Chiar cei cu vederea clară, care văd calea și caută să intre, găsesc poarta zăvorâtă și greu de descuiat. Zăvoarele ei grele sunt mândria, patima, lăcomia și desfrâul" ⁴.

Cf. : „Strămtă este poarta, îngustă este calea care duce la viață și puțini sunt cei ce o află" ⁵.

— „Doi oameni vor fi înălțați pe lumea cealaltă mai presus de ceruri : cel cu putere fără margini, care totuși se ferește de-a o întrebuița în chip nesocotit, și cel care nu e bogat și totuși poate da" ⁶.

— „Cine în lumea aceasta este în stare să deosebească pe cei buni de cei răi ? Pe amândoi deopotrivă îi susține pământul plin de roade, asupra amândurora deopotrivă își trimite soarele razele sale, asupra amândurora deopotrivă suflă boarea

1. Mahabharata XVI, 12—16.

3. Mahabharata XIII, 12084.

3. Matei 6, 19—20. Monier, Indian Wisdom, p. 448.

4. Mahabharata XIV, 2784.

5. Matei 7, 14. Comparația aceasta, pe care o face W. Monier, o. c. pg. 448, este justă ; însă ea nu se potrivește decât în parte și asemănarea este o simplă întâmplare, frecventă în maxime și 'n cugetări.

6. Mahabharata V, 1028.

răcoritoare și pe amândoi deopotrivă îi purifică apele. Nu tot așa după aceasta ; — atunci cei buni vor fi despărțiți de cei răi ; atunci, într'un loc plin de o strălucire asemenea aurului — centru de lumină și de nemurire — cei drepti vor sălășlui după moarte în fericire. Atunci îi așteaptă pe cei răi un iad îngrozitor — o prăpastie adâncă de supremă nenorocire — în ale cărei adâncuri vor cădea cei răi și-și vor deplânge osânda pentru un șir nesfârșit de ani" ¹.

Cf. : „El face să răsară soarele Său peste cei răi și peste cei buni și dă ploaie peste cei drepti și peste cei nedrepți" ².

„Fiul omului va trimite pe îngerii Săi și ei vor smulge din împărăția Lui toate lucrurile care sunt pricină de păcătuire și pe cei ce săvârșesc, fără-delegea și-i vor arunca în cuptorul aprins ; acolo va fi plânsul și scrâșnirea dinților. Atunci cei neprihăniți vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor" ³.

— „Aceasta este quintesența adevăratei dreptăți : poartă-te cu alții, cum ai voi să se poarte alții cu tine. Nu fă aproape-lui tău nimic, ce n'ai dori după aceea ca să-ți facă aproapele tău. Fie că pricinuește bucurie sau durere, fie că face bine sau rău altora, fie că îndeplinește sau refuză o rugămintă, omul do-bândește o normă dreaptă de acțiune uitându-se la aproapele său ca la sine însuși" ⁴.

Cf. : „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși" ⁵.

„Ce voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi la fel" ⁶.

Învățătura creștină de a face altora așa cum am voi ca și ei să ne facă nouă se găsește și în preceptele lui Confucius (Kūng-fū-tze) ⁷.

Cf. și Seneca : *Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere*. („Să te porți cu acela care-ți mai prejos da tine tot așa cum ai voi ca să se poarte cu tine acela care-ți mai presus").

— „Cucerește prin daruri pe cel care nu dă niciodată ; învinge prin credință pe cel de rea credință ; birue prin blân-dețe pe cel mâniat și prin bunătate pe cel rău" ⁸.

1. Mahabharata XII, 2798.

2. Matei 5, 45.

3. Matei 13, 41 sq. : cf. Monier, o. c., 446.

4. Mahabharata, cit. de Monier, Indian Wisdom, 448.

5. Matei 22, 39.

6. Luca 6, 31.

7. Monier, o. c., 3 n. 1.

8. Mahabharata III, 13253.

— „A nu face rău nimănui în gând, prin vorbă sau prin faptă, a da la alții și a fi blând cu toții : — aceasta este datoria continuă a celor buni. Cei cu suflet mare se bucură când fac bine, fără a se gândi la propriul lor interes; când fac un serviciu altora, ei nu se așteaptă în schimb la favoruri” ¹.

Cf. : „Voi, însă, iubiți pe vrăjmașii voștri, faceți bine și dați cu împrumut, fără să nădăjduiți ceva în schimb” ².

— „Chiar și dușmanilor care ne vizitează ca oaspeți trebuie să li se dea ospitalitatea cuvenită; copacul adăpostește cu frunzele sale pe acela care-l taie” ³.

Cf. : „Dacă îi este foame vrăjmașului tău, dă-i să mănânce; dacă-i este sete, dă-i să bea; căci dacă vei face astfel, vei grămădi cărbuni aprinși pe capul lui” ⁴.

Și Arabii au maxima pe care au luat-o Persanii : „Fă bine celui care ți-a pricinuit rău” ⁵.

— „Suferă cu răbdare cuvintele de batjocură, nu întâmpina cu mânie pe cel mânios, nu înjosi pe cel ce te înjosește, nu lovi pe cel ce te lovește; vorba ta și faptele tale să fie blânde” ⁶.

Cf. Matei 5, 38—44.

— „Acela care nu spune vorbe jignitoare, nici nu lasă să se spună; acela care, atunci când e lovit, nu lovește la rândul său, nici nu lasă să se lovească; acela care nu caută să bată nici chiar pe un nemernic, — venirea aceluia o doresc zeii” ⁷.

+ + +

Foarte interesante și numeroase sunt maximele din celebra carte de purtare și politică *Panciatantra* ⁸.

1. Ib. III, 16782, 16796.

2. Luca 6, 35.

3. Mahabharata XII, 5528; Monier, o. c., 446, spune că marele învățat englez H. Wilson, citind undeva că această cugetare se găsește în literatura hindusă, se hotărî să înceapă a studia sanscrita.

4. Epistola către Romani 12, 20.

5. Monier 3, n. 1.

6. Mahabharata V, 1270, 9972, cit. de Monier, o. c., 444.

7. Mahabharata. Cf. Luca 22, 50—51; Ioan 18, 10—11.

8. *Panciatantra*. Cele cinci cărți ale înțelepciunii. Traducere din limba sanscrită de Th. Simenschy. București 1932.

Unele precepte sunt imorale și ne amintesc de Machiavelli, mai ales cele referitoare la politică. Din fericire ele sunt în număr redus și reprezintă totdeauna vederile unor ticăloși. Multe învățături din Panciatantra sunt tot așa de morale și de înalte ca și acele pe care le-am citat din Mahabharata ; o parte din ele chiar provin de acolo ; altele se găsesc și 'n literatura budistă sau în diferite alte opere.

Cităm câteva exemple, din cele mai caracteristice, mai ales prin asemănarea lor cu preceptele creștine :

— „Ce folos poate să aducă învățătura, când e pusă acolo unde nu trebuie ? Ea e ca o lampă așezată într'un vas acoperit de întuneric“ ¹.

Cf. : „Voi sunteți lumina lumii. O cetate așezată pe un munte nu poate să rămână ascunsă. Și oamenii n'aprind lumina ca s'o pună supt obroc, ci o pun în sfeșnic, și luminează tuturor celor din casă. Tot așa să lumineze și lumina voastră înaintea oamenilor“ ².

— „Omul să nu facă altora ceea ce-i rău pentru el“ ³.

— „Ce merit are bunătatea celui bun față de cei care fac bine ? Cine-i bun față de cei care fac rău, acela-i numit bun de către cei virtuoși“ ⁴.

Cf. : „Dacă iubiți numai pe cei ce vă iubesc, ce răsplată mai așteptați ? Nu fac așa și vameșii ? Și dacă îmbrățișați cu dragoste numai pe frații voștri, ce lucru neobișnuit faceți ? Oare păgânii nu fac la fel“ ? ⁵

— „Răsplata pe care și-o iau cei bogați prin pomeni multe, o dobândește cel sărac cu un bănuț“ ⁶.

Întreaga morală hindusă se poate rezuma în cugetarea :

— „Cine privește femeia altuia ca pe mama sa, averea altuia ca pe un bulgăre de pământ, pe toate ființele ca pe sine însuși : acela este înțelept“ ⁷.

+ * +

1. Panciatantra I, 394.

2. Matei 5, 14 sq. ; cf. Marcu 4, 21 ; Luca 8, 16.

3. Panciatantra III, 103.

4. Ib. I. 247.

5. Matei 5, 46—47.

6. Panciatantra II, 67. Cf. pg. 228 și n. 6.

7. Panciatantra I, 402.

Una din operele cele mai remarcabile din literatura universală este *Codul lui Manu*¹. Preceptele sale se referă la întreaga viață a poporului indian, potrivit cu casta din care face parte fiecare. Multe din ele sunt demne de creștinism. Iată câteva exemple :

— „Când ți se cere, dă ceva, fie cât de neînsemnat, fără părere de rău și din toată inima, potrivit cu averea ta; numai vezi ca acela căruia îi dai să fie vrednic“².

Cf.: „Cine dă, să dea cu inimă largă... Cine face milostenie, s'o facă cu bucurie“³.

— „Nu te mândri cu faptele tale evlavioase; dă celor săraci, dar nu vorbi despre darurile tale. Prin mândrie se topește meritul religios, prin arătare, meritul pomenilor tale“⁴.

Cf.: „Luați seama să nu vă îndepliniți neprihănirea voastră înaintea oamenilor, ca să fiți văzuți de ei; altminteri nu veți avea răsplată dela Tatăl vostru, care este în ceruri“⁵.

„Tu dar, când faci milostenie, nu suna cu trâmbița înaintea ta, cum fac fățarnicii în sinagogi și în ulițe, pentru ca să fie slăviți de oameni. Adevărat vă spun, că și-au luat răsplata“⁶.

— „Nu te purta cu dispreț față de nimeni, suferă cu răbdare ocara, nu te mânia pe cel care-i mânios, dă binecuvântare pentru blesteme“⁷.

Cf.: „Dar Eu vă spun vouă, cari Mă ascultați: Iubiți pe vrăjmașii voștri, faceți bine celor ce vă urăsc, binecuvântați pe cei ce vă blastămă, rugați-vă pentru cei ce se poartă rău cu voi“⁸.

— „Nimeni nu ne vede, își spun în inima lor cei păcătoși; totuși zeii îi văd și Duhul atotștiutor din pieptul lor. Tu socotești, prietene, că ești singur; însă în tine sălășluiește o Ființă care observă fiecare faptă a ta și cunoaște toată bunătatea și toată răutatea ta“⁹.

1. *Manusmriti*. Autorul lui a fost probabil un învățat brahman din veacul al V-lea a. Chr.

2. *Manu* 4, 227—228.

3. Epistola către Romani 12, 8.

4. *Manu* 4, 236—237.

5. Matei 6, 1—2.

6. Matei 1. c.

7. *Manu* VI, 47—48.

8. Luca 6, 27—28.

9. *Manu* VIII, 85, 91.

Cf.: „Nu este nimic ascuns, care nu va fi descoperit, și nimic tănuț, care nu va fi cunoscut“¹.

Cel mai mult se aseamănă cu morala creștină morala budistă. Nici o altă religie nu se poate compara în această privință cu creștinismul.

Asemănările dintre aceste două religii principale din lume au atras atenția tuturor învățaților și 'n deosebi a filosofilor și a teologilor, atât europeni cât și indieni.

Multe din preceptele, pe care le-am citat sunt de origină budistă sau se găsesc și în scrierile budiste. În *Dhammapada*² au fost introduse și cugetări care la început n'au fost budiste; ele au fost împrumutate dela izvorul nesecat al înțelepciunii indiene în general, de unde au ajuns în Codul lui Manu, în *Mahabharata*, în textele jainiste³ și 'n cărțile de povești, ca *Panciatantra*.

În general este imposibil de stabilit unde s'au ivit mai întâi astfel de maxime⁴.

Iată câteva din principalele asemănări dintre creștinism și budism, referitoare la morală, asemănări care au dat loc la tot felui de ipoteze, dovedite azi în cea mai mare parte ca greșite.

Religia budistă are și ea zece porunci. Cinci sunt pentru toți oamenii: 1) Să nu ucizi; 2) Să nu furi; 3) Să nu săvârșești adulter; 4) Să nu minți; 5) Să nu bei băuturi amestecate. Celelalte cinci sunt pentru asceții care au început să năzuiască spre *Nirvana*: 1) Să nu mânânci la timp nepotrivit; 2) Să ocolești dansurile, teatrul, cântecele și muzica; 3) Să nu întrebuințezi podoabe și parfumuri; 4) Să nu-ți fie patul moale; 5. Să nu primești aur/ sau argint.

Pe lângă aceste precepte mai sunt altele, și mai severe,

1. Matei 10, 26.

2. *Dhammapada* „Cuvinte ale religiei“, este o antologie de maxime referitoare în primul rând la învățăturile etice ale budismului. Este opera cea mai însemnată din literatura budistă. Din cauza cuprinsului ei profund moral a fost foarte apreciată și tradusă în repetate rânduri în limbile europene (Winternitz, o. c., III, 63, sq.).

3. Religia Jainiștilor se deosebește de cea budistă și n'a depășit hotarele Indiei.

4. Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur* II, 65.

pentru acei care nu numai încep o viață religioasă, dar au renunțat într'adevăr la lume ¹.

În *Mahavagga* ² VIII, 26 găsim următorul pasaj:

— „Călugări, acela care m'ar îngriji pe mine, să îngrijească de bolnavi“.

Pasajul acesta ne amintește de Matei 25, 40: „Adevărați vă spun, că ori de câte ori ați făcut aceste lucruri unuia din acești foarte neînsemnați frați ai Mei, Mie mi le-ați făcut“ ³.

+ + +

Budismul ajunge la o mare înflorire în India sub domnia regelui Așoka, asupra căruia ne vom opri puțin, căci e unul din cei mai nobili reprezentanți ai virtuții hinduse.

În Utopia sa intitulată „Statul“, Platon spunea că popoarele vor fi fericite numai atunci când cărmuitorii vor fi filosofi și adăoga aceeași condiție și pentru supuși. Idealul acesta, în ceea ce privește conducătorii, l-a realizat în India Așoka.

Iată pe scurt ce știm despre el:

„Bindusara, regele Indiei, avea simpatie pentru intelectuali. De aceea scrise lui Antioch regele Siriei, să-i dea un filosof grec; în caz că era veritabil, se oferea să plătească prețul cerut. Antioch nu putu să-i satisfacă cererea, căci nu găsi nici un filosof de vânzare; însă norocul îl favoriză pe Bindusara, dându-i ca fiu un filosof. Acesta-i Așoka, cel mai mare rege băștinaș al Indiei, înțelept între înțelepții care au fost conducători de popoare. Nimeni n'a întrunit mai bine ca el energia și bunătatea, justiția și caritatea. Prin ideile și înfăptuirile sale Așoka e cu totul modern, deși trăește în veacul al 3-lea a. Chr. Ceea ce numai niște visători utopiști ar fi îndrăznit să conceapă, el a realizat în cursul unei domnii de 40 ani (dela 272—232 a. Chr). În culmea puterii, în urma zdrobirii dușmanilor săi, Așoka organizează pacea în întinsa lui împărăție, care cuprindea Afganistanul, Belucistanul și întreaga Indie, afară de extremitatea sudică. El isbuti să realizeze cu mult dincolo de hotarele acestei împărății o ordine universală și una umană.

Această figură unică în istorie nu-i cătuși de puțin legen-

1. Cf. Monter, *Indian Wisdom*, 58.

2. *Mahavagga* („Marea diviziune“) tratează despre călugărie.

3. Cf. și pg. 229, n. 6.

dară, căci despre Așoka vorbesc documente sigure. În toate ținuturile Indiei se află inscripții pe stânci și pe stâlpi de piatră, în limba pracrită, care ne-au păstrat edictele suveranului către supușii săi. Ele cuprind într-o povestire simplă și obiectivă cea mai rară dintre biografii.

Așoka arată un interes deosebit pentru prosperitatea popoarelor sale. El întemeiază *Çrinagar*, capitala Cașmirului, și zidește 500 de mănăstiri. În capitala sa, Pataliputra, el înlocuiește clădirile din lemn cu palate din piatră. Completează lucrările de irigație, întreprinse de marele său predecesor, Candragupta. Înființează pretutindeni aziluri și spitale prevăzute cu medicamente și farmacii pentru oameni și animale. Această luptă împotriva suferinței tuturor ființelor este caracteristica religiei budiste și a celei jainiste; însă voința de-a instaura o ordine universală, regulată în cele mai mici detalii, este planul unui rege mare.

Sub Așoka brahmanismul și budismul și nenumărate secte religioase și școli filosofice sunt deopotrivă de tolerate și de sprijinite, căci toate au ca țință supremă legea morală.

De acord cu aceste religii și secte, Așoka prescrie în edictele sale :

„Cât mai puțin rău, cât mai multe fapte bune, generozitate, iubire de adevăr, puritate de acțiune și de gândire“.

Formula politicei lui Așoka este : legea morală are ca țință fericirea tuturor creaturilor. Această regulă nobilă și simplă Așoka o slăvește în cuprinsul imensei sale împărății ca un instrument de civilizare a unor rase foarte deosebite, ba găsește în ea, dincolo de hotare, un mijloc de unire între popoare.

Aceste principii de justiție și umanitate nu se ivesc chiar dela începutul domniei lui. Suit pe tron în anul 273, la vârsta de 21 ani, Așoka se făcu budist abia 9 ani mai târziu; însă și atunci convertirea sa nu și-a dat roadele decât în urma unui războiu împotriva țării Kalinga, în anul 261. Războiu glorios, însă plătit cu mari suferinți : dușmanul perdu 150.000 de prizonieri și 100.000 de morți. Remușcarea cuprinse sufletul regelui și ntr'un edict săpat în piatră el proclamă refugiul său definitiv în legea lui Buddha. De atunci el nu mai dorește altă biruință decât aceea a legii morale, *dharmavijaya*.

O inscripție, demnă de Marcu Aureliu, spune :

„Orice om este copilul meu. După cum doresc pentru copiii

mei ca să se bucure de toată prosperitatea pe lumea aceasta și 'n cealaltă, tot așa am aceiași dorință pentru toți oamenii".

O altă inscripție are un cuprins asemănător.

„Eu consider fericirea ființelor ca o țință spre care trebuie să năzuiesc“.

Açoka nu se mulțumi să proclame „legea“ în propria sa împărăție, ci trimise misionari budiști în întreaga Indie, în Ceylon, Siria, Egipt, ba până și'n Grecia. Indată după moartea lui, alți misionari plecară din India ca să predice doctrina lui Buddha în Tibet, China, Mongolia și Japonia.

Dacă până'n zilele noastre, dela insula Ceylon până în Japonia, chipul liniștit al lui Buddha îndeamnă pe oameni să fie buni față de frații lor și-i face să iubească pacea, aceasta se datorește în parte fiindcă un visător — poate un sfânt — a stat odinioară pe tronul Indiei" ¹.

Ceea ce caracterizează în primul rând budismul este bunățatea și simpatia manifestată față de toate ființele, care merge până acolo, încât cruță până și vietățile cele mai inferioare și tratează cu dragoste animalele cele mai vătămătoare. Această dragoste pentru toate ființele se numește *matra* „prietenie“. Ea se deosebește de iubirea de aproapele a creștinismului prin aceea că nu se mărginește numai la oameni. Pentru noi ea merge până la ridicol, după cum se poate vedea din următoarea strofă (din Panciătantra III, 104) :

„Fiindcă cei drepti au spus că înaintea virtuții merge nevătămarea ființelor, de aceea trebuiesc cruțate până și ploșnițele, păduchii și celelalte insecte" ².

Respectul acesta pentru orice ființă se datorește în primul rând credinței în reîncarnarea sufletului după moarte.

+ * +

Frumusețea morală a literaturii budiste se mai poate vedea și din următoarele pasagii, luate din diferite texte :

1. Will Durant, *Histoire de la civilisation*, 1937, II, 177-181.

2. Cf. și un pasaj interesant la *Blasco Ibanez* : *Le voyage d'un romancier autor du monde* : *Inde*, pg. 9 : „Servitorii (hotelului) nu sunt în stare să omoare nici chiar paraziții de prin paturi ; iar când găsesc dedesupt vre-un scorpion, păianjen păros sau șarpe, ei se întorc, spre a-i lăsa să treacă, rugându-i să plece“.

Despre bunătate și milă :

— „După ce ai studiat învățătura, lasați inimile voastre curate să găsească plăcere în a scoate la iveală fapte corespunzătoare“. (*Fo-sho-hing-tsan-King*).

— „Toate ființele caută fericirea ; de aceea mila voastră să se îndrepte asupra tuturor“. (*Mahavamsa*).

— „A da hrană unui om simplu, de treabă, în lipsă, e un merit infinit mai mare decât a se consacra studiului chestiunilor privitoare la cer și pământ, spirite și demoni, care preocupă pe atâți“. (*Sūtra celor 42 de secțiuni*).

— „Care este adevărata bunătate ? Aceea pentru care nu te aștepti la nici un fel de răsplată“. (*Praçnottaramalika*).

Despre prietenie Buddha spune :

— „Tinere, prieten adevărat este acela care veghează, ale cărui sentimente față de tine rămân aceleași în prosperitate și 'n răstriește, acela care îți dă sfaturi bune, acela care te înconjoară cu simpatie“.

— „În patru feluri cel care te înconjoară cu simpatie se arată prieten adevărat : El împărtășește mâhnirile tale, se bucură de bucuriile tale ; face să tacă pe aceia care te vorbesc de rău și aplaudă pe aceia care te vorbesc de bine“.

— „În patru feluri se arată cel netrebnic ca prieten fals. El se laudă cu ceea ce ar fi vrut să facă pentru tine, cu ceea ce ar vrea să facă pentru tine ; el revarsă măguliri asupra ta ; însă când îi ceri vre-un serviciu, el se scuză, pretinzând că-i este cu neputință să te ajute“.

Poate cea mai frumoasă cugetare este următoarea, a filosofului chinez *Fo-sho-hing-tsan-King* (din sec. IV p. Chr.):

„Eu nu aștept nici o răsplată, nici chiar să mă renasc în lumile cerești ; ci eu caut binele oamenilor, eu caut să întorc pe cei care s'au rătăcit, să luminez pe cei care trăesc în întunericul rătăcirii, să alung din lume toată întristarea și toată suferința“¹.

* * *

Răsplata supremă a virtuții în concepția gânditorilor hinduși este liberarea de renașteri (*mokṣa*) și contopirea cu Sufletul universal (*nirvāna*), ceea ce de fapt este echivalent cu neantul.

1. A. D. Neel, o. c., p. 209, 264, 265, 289, 290.

Pe noi însă nu ne poate mulțumi aceasta. Fiecare simțim, măcar în mod vag, în clipele de înălțare sufletească, adevărul cuvintelor pe care le spune Faust înainte de-a muri:

„Es kann die Spur von meinen Erdetagen

Nicht in Äonen untergehn“. (Goethe, *Faust* 11583—4).

Singura morală care răsplătește într'adevăr virtutea ome-nească și năzuința spre Dumnezeu este cea creștină. Tot ea, spre deosebire de teribila lege a lui *Karman*¹ din religia budistă, este cea care nu face pe om răspunzător decât pentru ceea ce săvârșește el în viața actuală. În religia creștină omul este stăpân pe faptele sale și deci răspunzător de ele; în cea budistă acțiunile sale sunt în bună parte predestinate, căci ele nu sunt decât o consecință a vieții (sau a vieților) sale anterioare.

Asemănările găsite de învățați între morala indiană (mai ales cea budistă) și preceptele Noului Testament sunt de cele mai adesea ori aparente sau întâmplătoare. Multe din comparațiile făcute de ei sunt nepotrivite, iar concluziile la care ajung cu privire la cauza acelor asemănări, sunt lipsite nu numai de certitudine științifică, dar chiar și de simpla probabilitate.

Asemenea paralele se pot face, și s'au făcut, nu numai în domeniul moral, dar și în ramuri mai speciale, ca filosofia, e-popeea și chiar științele pozitive, ca astronomia și matematica, unde Hindușii au anticipat unele descoperiri de mai târziu. Astfel este, de pildă, teorema lui *Pitagora* cu privire la egalitatea între pătratul ipotenuzei unui triunghi dreptunghi și suma pătratelor celor două catete. Cazul lui Pascal, care regăsește primele propoziții de geometrie ale lui Euclid, nu este cătuși de puțin izolat în istoria gândirii omenești,

Foarte multe cugetări din literatura sanscrită își au echivalentul lor în literaturile europene, fără a se putea vorbi de vre-un împrumut, întocmai ca la proverbele diferitelor popoare. La Hinduși maximele sunt un bun comun al tuturor poezilor. Ele se repetă, aproape textual, în Mahabharata, în Purane, în lite-

1. V. pg. 226, n. 4. Cf. și „Destinul în concepția antică“, în rev. „Ceta-tea Moldovei“, Iunie 1943, pag. 19 și urm.

ratura juridică, în scrierile budiste, în maximele lui Bhartrihari ¹, etc.

Cele mai multe din asemănările găsite de învățați sunt, deci, simple coincidențe, foarte explicabile, dacă ne gândim că ele se găsesc și la alte popoare în domeniul cugetării. Este firesc ca omenirea în decursul veacurilor să fi ajuns să gândească la fel asupra unor anumite probleme, mai ales din domeniul religios și moral, atât de vast și atât de cutreerat de gânditorii din toate timpurile și țările.

Asemănările dintre învățăturile și filosofia indiană și învățăturile și filosofia europeană se explică, spune Monier ², și prin faptul că mintea omenească se repetă, potrivit cugetării exprimate de Ecclesiast 1,9:

„Ceea ce a fost, va mai fi, și ceea ce s'a făcut, se va mai face; și nu e nimic nou sub soare“.

În asemenea cazuri este foarte greu de precizat unde este vreo influență și de unde provine. De aceea, pe când unii învățați susțin că gândirea hindusă a influențat pe cea europeană, alții afirmă contrarul; alții iarăși sunt de părere că între Orient și Occident a avut loc un schimb de idei la fel ca acela de mărfuri; în sfârșit un număr restrâns tăgăduiește orice fel de influență deoparte sau de alta. Toți au dreptate întru câtva; greutatea stă în a deosebi dela caz la caz aceste influențe, a le determina origina și epoca și a stabili până unde merg.

Când e vorba de scrierile din Noul Testament, un lucru este sigur: ele sunt de o originalitate unică și nimic în literatura universală nu li se poate compara. Asemănările găsite de cercetători sunt departe de-a fi convingătoare; foarte multe din ele sunt nepotrivite și forțate, datorită ideii preconceptuate că trebuie să fi existat neapărat o legătură între concepțiile hinduse, în special cele budiste, și cele creștine.

„Aceste asemănări între cugetările din literatura indiană și cele din Noul Testament au fost explicate de unii învățați prin presupunerea că autorii lor au cunoscut Noul Testament sau au împrumutat unele idei dela primii propovăduitori ai creștinismului. Această presupunere însă nu e întemeiată. Contactul și influența reciprocă între sistemele de filosofie păgână și re-

1. Celebru poet indian, care a scris admirabile cugetări în versuri.

2. O. c., 107.

ligia creștină în primele două veacuri ale erei noastre ar fi trebuit să fie cu mult mai mari în Italia decât în India. Scrierile și cugetările celor trei mari filosofi romani: Seneca, Epictet și Marcu Aureliu, prezintă într'adevăr multe asemănări cu pasagii din Sf. Scriptură. Cu toate acestea pe deoparte ele nu sunt așa de numeroase și de isbitoare ca cele din literatura sanscrită; pe de alta nu e nici un motiv ca să presupunem că scriitorii de mai sus ar fi împrumutat vreo idee din Sf. Scriptură, fie direct fie indirect" ¹.

„Dovezi sigure despre o cunoaștere a budismului în Occident avem firește abia din sec. II și III după Christos. Aceasta este și epoca în care au luat naștere evangheliile apocrife, în care se poate urmări o serie întreagă de împrumuturi sigure din literatura budistă" ².

„Tot așa e pe deplin cert că una din cărțile favorite ale întregii creștinătăți din Evul Mediu, romanul lui *Barlaam și Josaphat*, a fost alcătuit de un creștin evlavios, care spune că a auzit povestea dela niște oameni care au adus-o din India. E însă probabil că autorul a avut înaintea ochilor chiar textul lui *Lalitavistara*" ³.

Aceste concepții morale, atât de înalte, care onorează civilizația hindusă, explică între altele imensul prestigiu al unui *Gandhi* sau *Tagore*. Ei nu sunt izolați, ci formează numai ultimele verigi dintr'o nesfârșită serie de oameni aleși. Gândurile lor au pătruns cu multe veacuri în urmă până departe în Extremul Orient, iar unele idei și concepții și-au făcut loc chiar și 'n Apus, impunându-se prin adâncimea și frumusețea lor spiritelor alese din toate timpurile, începând din antichitate și până 'n prezent.

Preceptele hinduse referitoare la iubirea față de părinți, la supunerea față de cârmuitori și îndrumători și la respectul vieții oricărei ființe sunt demne de creștinism. Intr'o discuție cu

1. Monier, *Indian Wisdom*, 153 sq.

2. Winternitz, I. c.

3. Ib. 286 și nr. 1. *Lalitavistara* „Povestea pe larg a jocului (lui Buddha)". Opera aceasta descrie viața și activitatea lui Buddha pe pământ, considerate ca un joc al unei ființe supranaturale.

un misionar creștin un Hinduș spunea că Hindușii fiind creștini din natură n'au nevoie de-a fi convertiți !

Două piedici mari stau în calea creștinării Indiei : amintirea asupririlor îndurate din partea cotropitorilor creștini, mai ales Portughezi, și castele, care alcătuesc însăși esența hinduismului. Foarte instructiv este următorul pasaj din Blasco Ibañez :

„Misionari americani și engleji, care cunosc limba țării, predică adesea înaintea templului budist, pentru a propaga creștinismul. Ei veștejesc idolatria, blestemă pe Çiva, se silesc să arate că tradițiile religioase ale Benaresului sunt false. Hindușii îi ascultă în tăcere, cu atenție ; unii stau nemișcați ceasuri întregi, spre a nu fi învinuiți de nepoliteță față de străini ; iar la sfârșitul predicii intră în templu ca să adore piatra lui Çiva !

„Nu se poate face nimic cu oamenii aceștia blânzi, toleranți și respectuoși“, spunea un episcop anglican, care cunoștea bine țara ; „imposibil de convertit măcar unul“¹.

Totuși oricât de înaltă ar fi etica hindusă, așa cum o găsim în principalele opere literare sanscrite și budiste, ea nu poate fi considerată ca ideală și neîntrecută decât numai de aceia care nu citesc Evangheliile. Gânditorii hinduși, în năzuința lor spre adevărul suprem, au prins unele licăriri din lumina divină a Sfintei Scripturi. Însă ceea ce în vasta lor literatură apare răzleț și amestecat, ca niște flori rare într'o junglă imensă plină de tot felul de plante și de burueni, se înalță ca un edificiu măreț și divin în Noul Testament și 'n scrierile Sfinților Părinți ai bisericii.

TH. SIMENSCHY

1. Blasco Ibañez, *Le voyage d'un romancier autour du monde : Inde*, pg. 56.

ELEGIA NOASTRA

Odată noi ne vom opri
Din glorioasa pribegie,
Atuncea când vom obosi.
Când corbi vrăjmași vor năvăli
Peste cetăți de nostalgie.

Când va fi ora — cine știe —
Ca niște regi învinși vom sta
Privind sub zarea plumburie
La steaua noastră 'n agonie...
Și 'n umbră nu vom mai cânta...

Invingătorii vor porni
In imnuri noi de bucurie :
Noi nu vom ști... noi vom dormi.
Ei vor uita... vor chiui,
Către cetăți de nostalgie.

CONST. GORAN

MELEKI

Nimeni n'ar fi crezut că Axente Mihuleanu era moldovean, sau că, măcar nu și-a făcut studiile în Germania. Cu ținuta aceea austeră, cu vorba-i zgârcită și dură, n'avea nimic, dar absolut nimic, din firea moldoveanului. El pronunțase la un congres ingineresc cuvintele rămase de pomînă : „Nenorocirea țării noastre e că avem prea mulți poeți cari n'au măcar scuza că au produs vreo operă literară“. Și nu degeaba se spunea despre dânsul că și-a trasat viața cu echerul și compasul.

Părinții săi, țărani săraci, i-au putut da, cu mari sacrificii, deabia învățătura a patru clase gimnaziale ; restul împlinise singur cu o perseverență, într'adevăr, demnă de admirat. Intrat șef de echipă în serviciul întreținerii la drumul de fer, a terminat liceul ca pregătit în particular și, cu o bursă a acestei întreprinderi, Școala de poduri și șosele.

Era un om care nu s'a temut niciodată să privească viața drept în față și n'a năzuit nimic ce n'a putut realiza cu fapta. S'a ferit cu grijă de iluzii și reverie. Iși analiza atent sufletul, înăbușind la vreme orice mijire de sentimentalism, care ar fi putut să-i slăbească voința. Timpul liber și-l petrecea rezolvând probleme de geometrie sau algebră. Asta pentru a nu lăsa mintea să-i lenevească în brațele fanteziei.

Tratase totdeauna subalternii cu dreptate : o dreptate rece, obiectivă. Știa bine că e respectat, admirat poate, dar nu iubit. Pentru asta trebuia să le înțeleagă, să le ierte anumite slăbiciuni inerente naturii omenești, însă, cu a sa concepție de viață

nietscheiană, Axente Mihuleanu disprețuia oamenii bicisnici. Era o linie de conduită dela care nu s'a abătut... Până astăzi...

Nu se dumirește ce porțiță a uitat deschisă în sufletul său de s'a trezit, dintr'odată, invadat de sentimentalism. Citise atent dosarul anchetei și tocmai când se pregătea, împricinatul, convins de vinovăția lui, i-a șoptit cu glas de milog: „Am șapte copii, domnule Inspector...”. Și ciudat!... în loc să-l indisponă tonul acela, ca de obicei, a atins o coardă nebănuită în inima sa... „Am venit la dumnevoastră, — a continuat picherul cu ochii ușor umezi, — fiindcă mi-am închipuit că o să vă aduceți aminte de mine... Am lucrat, în tinerețe, cu dumnevoastră în Dobrogea... V'aduceți aminte de domnișoara Meleki, fata lui Ahmet?”

Și Axente Mihuleanu a înțepenit, ca sub puterea unei vrăji, cu privirile în gol... De undeva din negură au luat ființă doi ochi negri, pătrunzători, puțin oblici... și un râs cristalin așcompaniede zornăitul mahmudelelor i-a răsunat, din depărtări, în auz... Meleki!

Strivi capătul ars, — inutil, dealtminteri, căci se stinsese de mult, — părăsind ultima țigară neterminată în mormanul celorlalte consumate cu lăcomie și, cu un gest energic își trecu mâna prin fața ochilor parcă să alunge amintirile, nu fumul dens de tutun, țesut în rotocoale întunecat-albăstrii până 'n tavan. Roti ochii dela canaturile ușii capitonate la fotografiile înșiruite pe pereți... și harta căilor ferate... Dar nu așa, — constata, — se putea smulge amintirilor.

Trăise într'însul o dorință neostoită de a munci, de a crea; numai pe șantiere se simțise fericit... Și anii au sburat peste el fără să-i simtă. Abia ajuns în dosul acestei ușii capitonate și-a dat seama c'a îmbătrânit. Avea senzația că e închis într'o colivie — și, iată, nu i-a mai rămas decât să-și retrăiască viața cu închipuirea.

Fotografiile reprezentau biruințele sale: viaducte, poduri, tuneluri, rambeluri îndrăzneț tăiate în munți prăpăstioși și dealuri priporoase. ...Da — și-aduce bine aminte: când a început lucrarea aceea în munți, — ultima în cariera sa și cea mai importantă a căilor ferate până atunci, — l-a străbătut un sentiment de vinovăție la gândul că trebuia să siluiască liniștea și

sălbătăcia majestuoasă a acelor meleaguri. Și-a tănuț grijiu această slăbiciune, aruncându-se cu atât mai aprig în muncă. Pulsul primelor motoare a alungat păsările spre inima codrului, pe urmă detunăturile dinamitei au stârnit sălbătăciunile. Și clo-cotul muncii s'a propagat din ecou în ecou, — atotstăpânitor, — în cele mai afunde și uitate văi... Urșii și-au săpat alte vizuni, cerbii și-au căutat alte culcușuri. Rar, câte un ied sau ciută ră-tăcită, mai apărea în nopțile cu lună la izvor. Dar Axente Mi-huleanu n'a mai avut, curând, suflet și ochi decât pentru între-prinderea sa. Se simțea artist dirijând o mare simfonie. Explo-ziile dinamitei, păcănitul motoarelor, — i se armonizau în auz, comunicându-i un sentiment de deplinătate demiurgică.

Cu armatele acelea anonime de muncitori pașnici repur-tase și el victorii asemeni marilor generali, — victorii care s'au înscris pe harta țării îmbogățind păenjișul acela de dungi negre. În clipa asta, poate, un tren trece peste un pod sau iese dintr'un tunel — și 'n chiotul locomotivei e bucuria biruinței sale asupra naturei. Ca și atunci o căprioară ivită în luminiș privește mirată, adulmecând aerul, apoi sbucnește sprintenă deadreptul peste stânci...

Și-a cheltuit viața cu dărnicie în pasiunea asta a muncii fără preget... și astăzi e atât de singur!... Mai are puțin și tre-bue să iasă la pensie. Nu simte nici bucurie nici regret, ci nu-mai un gol, un pustiu care îi încercue inima... Mereu pe co-clauri, printre străini, n'a avut nici timpul, nici posibilitatea să cunoască alte pasiuni. Câteva aventuri trecătoare cu femei în-tâlnite întâmplător nu i-au lăsat nici cea mai mică urmă în suflet... Doar Meleki...

E atât de veche întâmplarea, că e de mirare cum poate învia așa de clară în amintire... Parcă vede satul cu casele lui pitice, albe, învelite cu olane, — prizărit în decorul dezolant, o-riental, de câmpie monotonă văduvită de copaci. Ca student al Școalei de poduri și șosele poposise pe pământul dobrogean, — întâia oară în viața sa, — pentru a face practica de vară la un șantier de construcții feroviare. Populația satului era un ames-tec de Turci, Tătari, Bulgari și puțini Români, dealtfel cu toții egali în sărăcie.

Și-alesese locuința la un Turc, împins mai mult de curio-

zitatea de a cunoaște firea și obiceiurile acestui popor. Il izbise dela început că urmașii lui Mahomet erau altfel decum și-i imaginasă el. Stătea demulteor și-i examina mirat: „Cum au putut oamenii aceștia atât de liniștiți în viața lor de toate zilele să se involbureze fanatizați de-o credință, ajungând pân'aici din depărtata Arabie ?”

Pitorescul satului îl constituia minaretul, care se înălța deasupra acoperișurilor roșii ca un deget uriaș arătând cerul. Când muezinul începea să strige deacolo, de sus, parcă și casele se prosternau învăluite de mister.

Turcoaiacele purtau văluri pe față și se fereau cu mare grijă din calea bărbaților. Poate și acesta a fost un motiv că s'a trezit arzând de dorința de a cunoaște una. A încercat fel de fel de mijloace, dar n'a putut ajunge la țintă.

Ahmet, Turcul la care locuia el, avea o prăvălioară cu rahat, bragă și câteodată, mâncare ; ocupația lui temeinică, însă, era agricultura. Dar, se vede, că nici una nici alta nu-i mergea prea bine, căci, într'o zi, s'a pomenit în odae cu Ahmet strașnic de amărit :

— Dai, bre, la mine bani să cumperi un cal, c'a murit calul la mine acu când treaba multă este... Eu dau la tine câștig și înscris cum la voi este.

— Nu, Ahmet !... Se poate ? Nu-mi trebuie nici câștig, nici poliță... cât îți trebuie ?

— Trei sute lei.

— Ține de coala !... Mi-i înapoiezi la toamnă... ce-o mai rămânea după ce îmi scazi chiria.

Anul s'a întâmplat să fie secetos și bietul Turc n'a fost în stare să agonisească din gospodăria lui nici atât cât să-și plătească datoria. Lui Axente Mihuleanu nu i-a fost greu să observe asta ; totuși Ahmet, s'a prezentat la soroc cu banii. Vându-se amândoi caii ca să-și țină cuvântul...

— Dar bine, omule, cine ți-a cerut banii !... Ai să mi-i întorci toamna viitoare.

— Tu ești om bun, a îngăimat Turcul și a ieșit cu ochii încețoșați de lacrimi.

Ceva mai laoparte de traseul căii ferate era un lac. Axente Mihuleanu luase obiceiul, în lipsă de altă distracție, să întârzie, tologit în iarbă, pe malul lui, mai ales în nopțile senine...

În seara aceea venise în grabă să-și facă siesta de după cină, pe urmă să se întoarcă acasă, unde avea de terminat niște proiecte. Vacanța era pe sfârșite și trebuia să se întoarcă la studii.

Pe unde se strecurase de nici nu i-a simțit pașii? Meleki s'a așezat lângă el tăcută ca o umbră. A întins mânele să se convingă dacă nu era, într'adevăr, umbră. Și ea s'a lăsat mângâiată... Avea fața acoperită și nu i se vedeau decât ochii: adânci și limpezi... Ce s'a petrecut cu el atunci niciodată nu și-a dat lămurit seama. A întâlnit ochii fetei și, deodată, a simțit că se topește ceva într'însul... Voința, stăpânirea de sine cu care se mândrea l-au părăsit: nu și-a revenit decât auzindu-i glasul:

— Domnule inginer, am venit să vă mulțumesc pentru binele ce ne-ai făcut...

Cu mâinile tremurânde i-a deslegat vâlul. Meleki n'a făcut cel mai mic gest de apărare. Râdea—și râsul ei se armoniza perfect cu clinchetul mahnudelelor dela gât... Și dinții albi desveliți sub rodia buzelor! Nu, n'a uitat nimic. Deajuns să închidă ochii și o vede aidoma, cu pielița mată a obrazului, cu părul în inele... și ochii... O, mai ales ochii lui Meleki nu pot fi lesne uitați.

Mult s'a minunat Axente Mihuleanu în vremea aceea: „Cum e posibil ca Ahmet, Turcul căpăținos, cioplit parcă în pripă de Creator, că fie tatăl unei asemenea ființe?” Și-a uitat cu totul de proiecte. Era prima dată în viața lui, când făcea altceva decât ceea ce hotărise.

Pe urmă a plecat la București. Prins de studiu, cu însușirea de a se dedica unui lucru, a acoperit undeva, într'un colț de suflet, pe Meleki. Interesele l-au purtat tot prin alte locuri, mai târziu, și prin satul acela n'a mai dat. Numai pe Ahmet l-a mai văzut odată, o singură dată. Turcul îl căuta de multă vreme și până nu l-a găsit să-i plătească datoria nu s'a lăsat.

Da, în ziua aceea pe Axente Mihuleanu l-a mușcat o dorință de inimă: să meargă s'o revadă pe Meleki. A anunțat, chiar, pe Ahmet că-i va face o vizită, — ceeace l-a bucurat nespus, — dar nu și-a ținut cuvântul...

Se va duce acum... Trebuie să se ducă!... Și ciudat!... gândul acesta îl face să uite că sunt atâția ani la mijloc: se

simte același de atunci, — studentul Mihuleanu Axente din anul doi al Școalei de poduri și șosele...

Trenul a oprit obosit, în scrâșnet de fierărie. Domnul Inspector a trecut anonim prin stație, înghesuindu-se cu mulțimea revărsată din vagoane. Ajuns în stradă nu-și credea ochilor: în locul satului de odinioară, cu căsuțele albe, toate cam de-o măsură, afla un târgușor prosper de-o arhitectonică hibridă. Acolo unde-și avea Ahmet prăvălioara lui sărăcăcioasă era acum un restaurant cu muzică și grătar.

Păși sfios în larma dinăuntru și se așeză la o masă lăturalnică.

— Ahmet, Domnule? a întrebat negustorul... Nici n'am auzit. Da, când l-ai cunoscut dumneata?

Axente Mihuleanu s'a gândit o clipă, după care a răspuns vag:

— Mai demult.

Singur nu-și explica de ce s'a sfiit să spună adevărul. Erau într'adevăr, mulți ani de-atunci.

— Dar Meleki, fata lui?

— O fi plecat în Turcia... că au plecat toți după război.

— Da, așa-i...

A părăsit restaurantul, deodată împovărat de bătrânețe, privit curios de negustorul pântecos. S'a așezat pe malul lacului ca atunci de mult, în alt veac parcă. La ora rugăciunii n'a mai auzit glasul muezinului în minaret... Bătea un vânt umed dinspre mare semănând harnic umbrele înserării. Cornul lunei aștepta în răscruci să-și reverse abundența argintului — acum ca și altădată... Numai Meleki n'a apărut de nicăeri cu pasul ei ușor de căprioară...

ENE STANCIU

MI-I FRAGED SUFLETUL ¹

Mi-i fraged sufletul, până pe buze mi-i fraged,
Poate de iarba ce crește acuma la noi ;
Cu bice de aur trec sub fereastra mea ploi —
Stau singură și-mi aduc aminte de multe :

Când eram mică legasem un leagăn de-o creangă.
„Vreau s'ajung steaua de-acolo...” strigam bunicului.
O, cât de sus s'au suit dușmănoasele stele..
Nu le mai văd, le-am uitat lumina curată.

Mi-i inima tristă. Mama mi-a scris c'au tăiat
Pomii din fundul grădinii, leagănul putred ;
Odată cu dânsul, va fi căzut în buruieni
Copilăria mea și o mânâncă furnicile...

MAGDA ISANOS

1. Din volumul „Poezii” apărut de curând.

CHIȘINĂUL ROMANTIC

Ne apropiem de Chișinău, oraș romantic, deși nebănuît în depărtarea lui mărginașă.

Vizitatorilor, cari cunoșteau, doar, două-trei străzi din bulevardele largi și drepte ale capitalei Basarabiei, cari admirau verdeața șerpuitoare a grădinilor noastre, le părea adeseori, că în dosul zidurilor groase ale caselor puțin stilizate, dar cu un bogat interior, s'ascundea o viață străină, oameni departe de a fi înțeleși de cei de astăzi. Primul contact risipea, însă, această neîncredere, deoarece în fața oaspeților apăreau niște Moldoveni primitivi, dintr'acei pomeniți în analele Basarabiei de altădată. După prima cunoștință, descopereai calități nebănuite la acești provinciali sentimentali, care îți manifestau o dragoste cu adevărat românească, streină — doar — de orice socoteli egoiste și de ritmul riguros al actualității. Un trai senin de oraș moldovenesc, îmbelșugat și patriarhal, cu frumoase tradiții și obiceiuri, vesele petreceri, dar și porniri nobile, culturale și artistice...

Când te apropii de Chișinău, ori din ce parte vii, o privești pitorească se descoperă în fața ochilor :

„Acest colțisor al pământului meu natal este numai un mic exemplu de frumusețile și bogățiile Moldovei” — scria acum o sută de ani Alexandru Scarlat Sturdza.

Un oraș mare, cu un caracter pronunțat de provincie agricolă, se întinde în fața noastră, trei-patru biserici mai vechi, în stil moldovenesc, completând decorul unor clădiri care nu zgârie nourii, pierzându-se în unduirile umbrei copacilor.

Străbați mahalaua, o perferie curat românească și țărănească, cu mici gospodării de agricultori, cari duc o viață cu totul sătească, ce-au apucat-o dela străbuni. Abia se resimte apropierea unui oraș mare, care nu este însă nici centru industrial, nici comercial, ci o creație artificială, pur administrativă.

Înaintezi pe drumul larg, care se îndreaptă spre cartierele principale din partea superioară a orașului. De undeva, de departe, de pe clopotnița Catedralei, s'aud clopotele Chișinăului, acea simfonie sfântă care trezea în sufletul nostru atâta dor nostalgic, în zilele de încercări.

Soarele își revarsă razele luminoase pe căsuțele țărănești ale Visternicenilor sau al Băcioiului. Venind dinspre Iași, străbați drumul lung și prăfuit al barierei Sculenilor. Iar dincolo de strada Viilor, găsești adevărate colțuri de rai, în livezile și viile apropiate, între care se ascund periferiile: Buicani, Schinoasa, Sfânta Vineri, sau Văile Pruncului și a Farmecilor, unde acum o sută de ani răsuna cântecul haiducesc al celui din urmă poet al codrilor, Tobultoc.

Un scrânciob modest, câteva fete și flăcăi, o orchestră din cele mai primitive, departe răsunând doar o tobă, și iată, o horă moldovenească îți prezintă aspectul de sărbătoare al mahalalei Chișinăului.

Chișinăul nostru există de peste cinci sute de ani, căci acum un semi-mileniu, doi Domnitori ai Țării Moldovei, conferind moșii întinse logofătului lor vornic, Vancea, au pomenit într'un hrisov, ca hotar, și Chișinăul pe Bâc. Distrus de Tătari și alți năvălitori barbari, se refăcea din când în când, iar din satele apropiate, actualele mahalale, se întorceau locuitorii, pe ruinele lor scumpe. De vreo sută treizeci de ani, Chișinăul n'a mai suferit devastări, și pentru un oraș tânăr, el a progresat mult.

În partea veche a orașului, străzi întortochiate și acoperite cu buruene, povestesc din vremurile Cavalerului Stamatii și despre cele descrise de Costache Negruzzi.

„Era curios — spune tânărul Negruzzi — a vedea cineva atunci capitala Basarabiei atât de deșartă și de tăcută, cât se făcuse de vie și zgomotoasă. Plină de oameni cari trăiau de azi pe mâine, cari nu știau dacă se vor întoarce la vetrele lor, acești oameni, mulțumiți că și-au scăpat zilele, se deprinseră cu ideea că n'or să mai găsească în urmă decât cenușă

și neavând ce face alta, hotărîră a amorți suferința prin vesela petrecere, care, cel puțin, îi făcea a uita nenorocirea. De aceea, nu vedea decât plimbări, muzici, mese, intrigi amoroase...”

La 28 Aprilie 1918, boierimea basarabeană și-a organizat primul bal. În casele lui Toderășcu Crupenschi, într-o sală spațioasă, susținută de coloane înalte împodobite cu flori și ghirlande de verdeață, pentru prima oară coconițele din Chișinău dansau valsul și mazurca.

A venit totuși, la bal, și orchestra proprie a boerului Iordache Varfolomeu. Românilor le plăcea să-și aducă aminte de jocul lor național „mititica”. Artistele improvizate ale curții boerului cântau: „Te iubesc peste măsură” și „Arde-mă, frige-mă, pe cărbune pune-mă”. În saloanele familiilor Stamati, Ralli, Mavrogheni, Millo și altele, se dansa. Răsunau cântecele pline de dor nestins ale romanticei Calipso, prietena poezilor Byron și Pușkin, descrisă de visătorul Negruzzi, și ale Roxanei Samurcaș, care cânta armonios: „Prin a amorului dulceță”.

Din Iași sosiră boierii Plaghino și Pantazoglu, aducând cu ei pe vestiții lăutari moldoveni, Barbu Lăutaru și Năstase ot Botoșani...

Boierul Varfolomeu avea o fiică, cunoscută prin frumusețea ei: Pulherița, „perla coconițelor” din Chișinău. Pentru fata sa, boierul a clădit palatul cel mare, în care până nu de mult se afla Comandamentul Corpului III de armată. Timp de câteva decade, acest palat servea de locuință guvernatorilor Basarabiei, și ce viață, ce baluri au văzut sălile în stil „empire” și colônada rotundă dela intrarea în palat.

„Balurile de pe atunci! Ce frumoase și bogate erau! povestește romancierul Dimitrie Moruzi. E o datorie sufletească să încerc a reînvia o lume care nu merită să fie dată uitării, așa precum a trăit, a simțit și a cugetat, cu metehnele și cusururile ei, dar și cu pornirile sale frumoase și mărețe, o lume pe care mulți n’au apucat-o și pe care trebuie s’o judecați cu o evlavie fiiască”.

Acum opt decenii, palatul Varfolomeu era locuit de guvernatorul Fanthon de Verrayon, sau — după cum ziceau Moldovenii — „fântâna lui văru Ion”. Era un filo-român de origine franceză, căruia îi plăcea mult să recite următoarea poezie:

*„Spune, spune, Moldovanî,
Unde drumu la Focșanî,
La căsuța mititică,
La nevestica frumușică“...*

Mic la trup, cam slăbuț, cu favorite scurte și cărunte, mai era și soțul unei distinse doamne, fata vistierului Constantin Filîpescu din țara românească, de nu chiar „nevestica frumușică“ dela căsuța mititică din Focșani. Apoi, mai avea două fiice, încât apăreau: demoazelele înainte și d. general dând brațul soției, care-l întrecea cu un cap, mulți își aminteau de familia Balandar, din opereta contemporană a contelui de Morny: „Monsieur Chauffleury restera chez lui“.

La plecare, la balul organizat de nobilime în onoarea lui, acest guvernator a ținut să-și manifeste dragostea-i românească față de boierimea basarabeană. Veselia țâșnea ca dintr'un izvor, când deodată, în mijlocul unui cadril, orchestra încetă brusc să cânte, ca să facă loc... sunetelor unei hore, unei străvechi hore moldovenești. Ele parcă treziră din adormire lumea uimită. Și multă vreme, chiar și bătrânii cei mai în vârstă, cu lacrimi în ochi, jucau hora strămoșească...

*Sunt greu bătrânii de pornit
Dar de-i pornești, sunt greu de oprit!*

Trecut-au anii, dar de acel bal, acea horă a lui „fântâna lui văru Ion“, basarabenii își mai aduc aminte cu multă duioșie.

La Balș, Catargi, Cantacuzino, Donici, Cristî, Russo, Râșcanu și alții, petrecerile se țineau lanț. Valsul, cotillonul, polca, mazurca, cadrilul, — iată dansurile preferate ale Chișinăului de odinioară.

E greu de uitat balurile dela Ziloti, unde dansurile le inaugurau, în sunetele polonezului lui Oginski, fetițele stăpânei, în rochițe roz și cu coronițe verzi pe cap. Galant, le veneau în ajutor respectabilii în peruci, Aristide Sinescu și Scarlat Pruncu. Mihail Stamati, deși cam șchiop de pe urma unei conspirații tinerești, dirija balul, dansa cu foc mazurca și rostea — la masă — discursuri.

Dar mai ales iarna, în preajma Postului Mare, Chișinăul petrecea. Ultimul bal era în ajunul Postului. Se termina la

miezul nopții, căci Vlădica era cam aspru în această privință și nu admitea abateri.

O pereche înaintează în contradans. E Aristide Sinescu și Maria Ziloti. La un bal, la Roma, această frumoasă cocoană a cucerit întreaga societate italiană, apărând într'un costum care-i dădea un farmec de creatură a marelui Boticelli. Și cum Aristide al nostru era un urmaș al Romanilor, s'a îndrăgostit și el de Maria... lui Boticelli.

Peste câteva clipe balul se termină: ceasul în sufragerie arată miezul nopții. Boierul, în farmecul dansului, uită de post, și peste câteva momente declară fericit:

— „Mai dansăm două ceasuri!... Ceasul arată ora zece“...

— „Sunteți Iisus Navin!“ — exclamă surâzând cocoana, aducându-și aminte de profetul care a oprit soarele.

Sinescu însă, nu prea cunoaște Biblia. Intrigat de comparație, el fuge la prietenul său, Alexandru Ralli:

— „Sandule, cine-i Iisus Navin“? — întreabă el.

— „Hm! Un jidan bătrân!“ — răspunde acesta, ca să scape mai iute.

Ceasul arată... unu. Cine l-ar fi mișcat? Sinescu a plecat mâhnit și nu mai vizita casa lui Ziloti.

„Jidan bătrân!“ — iată, așa dar, răsplata pentru dragostea sa. Rău e când nu citești Biblia!...

Dar viața înainta... S'a dus epoca crinolinelor... Au crescut copii Mariei... lui Boticelli.

Printre ei, faimosul Sașa Ziloti, ofițer de husari. Din cauza lui, la o serată, toate fetele s'au certat între ele, deoarece Sașa le-a cerut tuturor mâna și a fost acceptat de toate, ca logodnic. Altă dată, Ziloti a vizitat pe tinerile cocoane, care își scriau pe cărțile lor de vizită: „născută prințesa X“, sau „Y“. Sașa sosea într'o caretă, iar în dosul său vreo zece-douăzeci de birjari, fiecare ducând în trăsură câte o cutie cu bonboane. O carte de vizită era alăturată:

*„Alexandre de Ziloti,
„né Dimanche“.*

Un alt ofițer al aceluiași regiment de husari din Chișinău, era prințul Haimé de Bourbon, urmașul lui Don Carlos și pretendent la tronul Spaniei. Acest viitor duce al Madridului, de-

cedat acum vreo zece ani, singuratec, la Paris, a asistat la multe petreceri în primitoarea casă a lui Gavril Catacazi.

Familia boierilor basarabeni, Cheșcu, a dat Serbiei o Regină, pe Natalia Obrenovici.

Intr'o frumoasă casă a Chișinăului de altădată, locuia mătușa Reginei, Victoria Cheșcu, o tânără tot așa de fermecătoare, cu o voce plăcută și un suflet artistic. La Viena, Victoria a fost admirată de Arhiducele Ferdinand, viitorul Impărat Maximilian al Mexicului. Dar taina tinerei perechi a fost descoperită, și mândrul mareșal al boierimii, Ion Cheșcu, văzând imposibilitatea unei asemenea căsătorii, n'a găsit nimic mai bun decât să se întoarcă la conacul său basarabean, din Bujor. Tânăra a fost măritată slit, cu un prieten ala fratelui său, Alexandru Inglezi, dar neputând suporta decepția, ea a murit în curând.

La Chișinău, în casele Cheșcu, răsuna vocea delicatei fete, cântând „La paloma”. Iar în sălbătăcia Mexicului, în ceasul tragicului său sfârșit, Impăratul Maximilian a ținut să i se cante aceeași romanță...

Regina Natalia venea și ea în Basarabia părinților ei. La Bujor, la Dănuțenii prințului Moruzi, la Sângerei — curtea lui Iorgu Calmuțchi, faimos vânător de pe vremuri, cu fiori de dragoste asculta tânăra Domniță pe lăutarii Lemiș și Iancu, executând cu multă însuflețire: „Doina”, „Copiliță”, „Doi ochi” și „Să mor cu tine”.

— „Of! of! — s'auzea la balurile de odinioară, oftatul lui Conu Petrache Brăescu din Corbul. Zi mai tare, Lemiș. Să meargă la inimă!”

Și zicea Lemiș mai tare, căci boierul moldovean era darnic și cu cât mai la inimă îi mergea cântecul, cu atât mai larg i-se deschidea punga...

În sala în stil Louis-Philippe a Sofiei Catargi, ca și în alte case mari, se organizau serate intime muzicale. Ion și Nicolae Catargi, feciorii stăpânii, aveau fermecătoare voci de bariton. Nicolae și-a cultivat talentul în Italia. Dar la Chișinău, el n'a cântat decât la spectacole de binefacere, împreună cu verișoara sa, Ana Crupenschi.

În largul salonului Catargi, Nicolae Stamati recita versurile tatălui său și cele ale poetului Vasile Alecsandri. Avea un

mare talent declamator și artistic, pe care l-a manifestat numai la Berlin. Era membru al Societății Filarmonice din Iași, de unde aducea ultimele noutăți ale literaturii românești. Iar după acest divertisment literar, venea cel artistic : Nicolae Catargi cânta romanțele la modă, ale lui Tosti : „Ideale“ și „Vivere e morire“.

Seara, boierii basarabeni, venind la Chișinău, se întruneau la Clubul Nobilimii, actualul Jockey-Club. Acest club își găsește obârșia în Cazinoul Verde din epoca Cavalerului Stamati, care venea, împreună cu prietenii, să asculte aici cântecul Marionilei : „Șalul Negru“, redat în poezie de Pușkin și Negruzi. La 1835, s'a înființat un Club Englezesc, din care făcea parte întreaga elită a Basarabiei, în frunte cu mareșalii ei : Cantacuzino, Crupenschi, Leonard, și moșterii Donici, Cazimir, Cristi, Cotruță, Hasnaș, Botezatu, Glavce, Șciucă, Gavencu, Namesnicu, Razu și alții.

Clubul Nobilimii, fondat vreo treizeci de ani mai târziu, teatrul Grossmann, opera italiană, hotelul „Petersburg“ din strada de Aur sau Haralambie, cofetăria Menicov — erau locurile de întrunire ale elitei. În sălile clubului puteai să întâlnești pe locotenentul Timuș, veteran din războiul Crimeii, pe bătrânii Bossie-Codreanu și Cervinschi, cari veneau mai mult la alegerile nobilimii, când se întrunea întreaga provincie, apărând și chipurile lor ciudate, parcă scoase din paginile unor albume catifelate de altădată. Gulere înalte, scobite, cravate mari și fracuri cu tăietura modei de pe vremea tinereții lor, înfrumusețau aceste adunări. Pretutindeni se auzea vorba moldovenească, căci aici se întruneau stâlpii societății de altădată. Se vorbea acea limbă sfântă :

*„Limba vechilor Cazanii,
„Care-o plâng și care-o cântă
„Pe la vetre țăranii“.*

Chișinăul menținea o vrednică tradiție culturală. Actualul Jockey-Club, în frumoasa-i activitate, a avut ca predecesor un Comitet de alergări din 1834. Încă pe vremuri se distingeau la alergări, trăpașii pur sânge „Turturica“ din hergheliile lui Mehliu, „Actorul“ și „Ahiles“ ai fraților Suruceanu, și „Album“ al lui Donică-Iordăchescu. Seara la „Pavilionul“ clubului se în-

truneau la sfat moșierii basarabeni, ascultând acum patruzeci de ani, orchestra românească a lui Ionică Vasiliu, sau opereta Norei Marinescu. Venea pentru concerte, la Chișinău, corul ieșan al lui Gavril Muzicescu.

Moșierii Teodosiu și Dicescu invitau la ei pe Barbu Lăutaru din Iași, Societatea Moldovenească, întemeiată de ei, arătând un interes deosebit folklorului românesc. S'a organizat o trupă teatrală condusă de Gheorghe Madan, participând tinerii Dicescu, Suruceanu, Hâncu, Sârbu, Anghel și alții.

În sala Clubului Nobilimii apăreau artiștii basarabeni ajunși la un renume mondial: primadona operilor wagneriene, Valentina Cuza, violonistul Mihail Sicard, urmașul moșierilor din Vadul-lui-Vodă, pianistul Alexannru Ziloti, artistul Davâdov, renumitul bas Alexandru Antonovschi, cântăreața Lidia Lipovsca...

De ani de zile, în „Pavilion“, se cânta „Știi tu“, romanța favorită a basarabenilor deacum câteva decenii, reluată după Unire, când o asculta cenaclul scriitorilor în frunte cu neuitatul Leon Donici.

Figuri romantice ca ale unui autentic boem literar, ca Leon Donici, sau Cincinat Pavelescu, le găseai la „Pavilion“, într'un cerc intim de prieteni scriitori și artiști.

Nu departe, casa familiei Sinadino, acea casă pe care a descris-o romancierul Moruzi, ca aparținând lui Dumitrache Russo, era un ultim refugiu al vieții de salon. Umbrele ciudate ale acestor încăperi au impresionat pe numeroși scriitori. Încă nu demult, Paul Lahovari a dedicat stăpânei casei, pagini de roman. Aici a scris Cincinat Pavelescu, „causeur“ neîntrecut, vesel animator al societății, aruncând săgețile spirituale ale epigramelor. Aici a răsunat romanța sa: „Îți mai aduci aminte doamnă“.

Puține din aceste case vechi ale Chișinăului nostru s'au păstrat. Furia nebună a bolșevicilor a distrus cu dinamita și focul palatele boierilor Varfolomeu și Catargi, casele Balș, Ziloti, Crupenschi, Catacazi... În fața barbarilor, s'au risipit vedeniile palide ale trecutului...

O doină jalnică a răsunat. Plângea Chișinăul sub jugul bolșevic. Feciorii pământului erau duși departe... peste Nistrul hotarnic. Dar, poetul-profet, Alecu Mateevici, a scris:

*„Eu cânt, căci văd necazul frânt
Ş'aud plugari în zor cântând
Nu doine de amar, de dor, —
Inviorarea ţării lor...
Şi glasul vieţii ascultând,
Venirea zorilor eu cânt“.*

Bolşevicii au venit — Dumnezeu a dat un cutremur. Un semn, cu o săptămână înainte de izbucnirea războiului eliberator, a prezis înapoierea românilor. Într'o noapte senină, în jurul lunii s'a văzut o lumină — tricolorul românesc...

Chişinăul astăzi renaşte! Un oraş cu tradiţii vechi nu poate să dispară, şi viitorul său va pecetlui o permanenţă românească şi o soartă fericită a modestului — în trecut — târguşor, Chişinăul pe Bâc, amintit în leatul 1436 dela naşterea ui Hristos, în hrisovul Domnitorilor Moldoveni, Ilie şi Ştefan...

G. BEZVICONI

SONETUL NOPTII

Prietenă, intrăm de-acum în basmul nopților de vară,
Din clopoței de lumină văzduhul tinereții sună;
Să ne 'nfioare-o dulce taină în răsăritul nou de lună:
O desgolire peste zare de sânnuri albe de fecioară.

Ci noaptea caldă mi se lasă, ca un arcuș de dor, pe strună
Și totul e minune, roua picând din cer, și spuma rară,
Și frumusețile de-o clipă ce înfloresc ca să ne doară:
Ca roua și ca spuma trecem și noi, prietena mea bună.

Prietenă de vis și gânduri, de-acum dă-mi mâinile iubirii,
În patul lor de crengi și frunze au adormit din greu zefirii
Ne ocrotește iarăși visul cu mângâioasa lui aripă, —

Etern ca stelele de aur și călător ca roua rece, —
De-acum dă-mi mâinile iubirii: să înfrățim macar o clipă
Prietenia ce rămâne, cu 'mbrățișarea care trece.

G. URSU

PRIMII PAȘI ÎN LABORATOR

Eram în ultimul an de Facultate, când am intrat ca ucenic într'un laborator.

Deși instalat în niște case particulare, laboratorul avea tot ce-i trebuia și pe deasupra avea o curte interioară. Închisă din toate părțile de diferite atenanse culinare și veterinare și pusă la adăpostul ochilor publicului depe stradă, curtea era un loc foarte potrivit pentru cele mai îndrăznețe experiențe.

Legătura cu strada se făcea printr'o eșire strâmtă, care a salvat de mai multe ori onoarea laboratorului. Directorul nostru se gândise să pregătească un ser care trebuia să *vindece* una din cele mai delicate boale pământești. Era primul ser, care se încearcă în țară.

Peste 30 rase de microbi, care au o oarecare asemănare cu boabele de cafea, erau recoltate din cele mai viguroase surse militare și trebuiau injectate la un cal, centru în jurul căruia gravită, pentru moment, toată activitatea laboratorului.

În ziua injectării se făceau, cu mare febrilitate, toate pregătirile, ca și cum ar fi fost vorba de prepararea unei ofensive.

Se cultivau, proaspăt, miliarde de vietăți, care, ca niște prunci mărunți, sugeau zi și noapte din sânul celor mai bune mediuri de cultură, așezate în trupul fierbinte al termostatelor.

Dar viața se petrece repede la dihăniile unicelulare, fiindcă în mai puțin de 24 ore își termină copilăria și ajung la adultetă.

Ca să mai potolim din impulsunile juvenile ale instinctelor animalice din culturile noastre microbiene, înainte de a le în-

jecta în măduarele calului, le treceam într'o undă la temperatura de 60°. Având tot materialul pregătit, rămânea să introducem și acuzatul în sus zisa curte interioară.

Un servitor, înarmat cu sculele lui Figaro, marca locul ofensivei noastre pe o postată bună din grumazul calului.

Toate rolurile erau împărțite.

Unul dintre servitori ținea calul de cap cu toată puterea, ca să parzeze prima încercare de împotrivire, echivalentă cu ridicarea în două picioare.

Al 2-lea servitor stătea deasemenea gata să se arunce pe cal și într'un galop forțat să-i pună sângele în circulație, în cazul când animalul, în urma injecțiunii, ar fi dat semne de poticneală.

Noi așteptam cu siringele sub presiune, gata de injecție. Lovitura de grație era introducerea acului în vână.

Cum prindea dobitocul de veste, printr'o mișcare supra-animalică, se ridica brusc în 2 picioare, iar bietul om, înclăștat în jurul gâtului, stătea spânzurat în aer ca o ciutură.

Spectacolul era tragicomic când vedeai călărat de greabănul calului o arătare de om, care, însemnat de Dumnezeu cu o lipsă de nas și un betesug la picioare, dădea semnale disperate de primejdia lui aeriană.

Cum calul nu putea sta prea mult în două picioare, ca să nu să se piardă prea mult sânge prin acul înfipt în vână, intra în arenă un al 2-lea om de serviciu. Acum cu forțe unite de doi oameni putere, calul era mai bine înțepenit și trebuia de încercat introducerea vaccinului cu orice preț.

Siringele intrau în funcțiunea și pentru câteva minute eram cei mai fericiți oameni de pe pământ, până când calul începea să dea semne de neliniște, balasându-se pe cele 4 picioare, gata să cadă la pământ.

Acum trebuia ca al doilea om de serviciu să se arunce pe cal și s'o ia în galop prin ulița supranumită de noi: coridorul salvator.

În timpul acesta, așteptam înfrigurați efectul galopului și când omul se întorcea victorios, călare, respiram liniștiți că ne-am salvat și pielea noastră și pielea animalului.

O singură dată operația a dat greș, din cauza arțagului persistent al calului și ne-am ales cu o batjocură, fără egal în

analele laboratorului, din partea Directorului, care era și proprietarul calului.

Să nu care cumva să se creadă că, până la urmă, am pierdut calul. N'aș putea spune că mai trăește și azi, fiindcă-i tare mult de atunci, dar știu că a zămislit în trupul lui nu ser care cred că a vindecat multe patimi omenești, iar pe mine m'a inițiat în tainele laboratorului.

GH. TUDORANU

TÂRZIU, ÎN NOAPTEA ALBĂ DE IARNĂ...

Traducere din limbă croată
din Dragutin Tadijanović.

În noaptea pustie și albă, de iarnă,
Greu aplecată, ca peste gât o salbă,
Mama, până târziu, țese pânză albă,
Peste care lacrimi prind să se aștearnă.

Lampa și-a tors firul pân' afară
Peste zapada care cade rar.
În liniștea cea fără de hotar,
Ingerii din cer molcum presară
Steluțele de sus, ca din altar,
Să nu-mi trezească scumpa comoară.

În noaptea ce-a prins fulgi să cearnă,
Mama, tristă, țese pânză albă.

Mama mea îndurerată, spune-mi,
În noaptea târzie, de iarnă,
În ochi ce-ți străluce ca o salbă ?

DIN LIRICA LATINĂ

— MARȚIAL : EPIGRAMA —

LUI PROCILLUS

— Ep. 27, I —

Dupăce, Procill, golisem cinci ocale de vin bun
Astănoapte îți spuseseam pentru azi să-mi vii la cină.
Tu, de bună ai luat-o și-ai sosit fără de hodină,
Negândind că la petreceri vorbe într'aiuiri se spun.
Din primejdioasa-ți pildă trag și eu învățăminte :
N'am să beau deacum cu-aceia care țin prea multe minte!

UNUI PLAGIATOR

— Ep. 38, I —

A mea îi epigrama ce-o murmuri, Fidentine.
Dar când o spui tu jalnic, începe-a fi de tine.

UNUI NEMULȚĂMIT

— Ep. 110, I —

Velox, tu te plângi de-aceste epigrame lungi un pic.
Ale tale-s mult mai scurte, fiindcă tu nu scrii nimic!

UNUI INAMORAT

— Ep. 115, I —

O fată mă dorește, gelosule Procill,
Mai albă precum nu e argintul sau zăpada,
Ori lebăda candidă, nespus de grațioasă ;
Mai albă decât crinul și floarea de mălin...

Dar mie-mi place-o fată mai neagră decât noaptea,
Mai neagră decât corbul sau smoala sau furnica
Ori greerul din iarbă. Tu însă, din nimica
Te și gândeai acuma la ștreangul prins în cui,
Ci mulțămită mie, că te-am știut prea bine,
Cuvântu-mi te va face în viață să rămâi...

UNUI ÎMBOGĂȚIT

— Ep. 16, II —

Zoîl cam rău se simte : învelitoarea-i dă
Aceste friguri grele. Ci, de-ar fi sănătos,
Ce se vor face oare și purpura bogată
A pânzelor aduse din zarea miresmată
Dela Sidon, și patul cel lustruit frumos
Din lemnul de Egipt ? Ce-arată altceva
Netoata-ți avuție, decât doar boala ta ?
Ce-au doctorii cu tine ? Pe Machaoni i-alungă...
Vrei, poate, suferința să nu-ți mai fie lungă ?
Ca să te 'ndrepți, mai iute, Zoil, ia cerga mea !

PETRE STATI

FUGA ROZOLINEI¹

Caii lui Cotolei pasc și sforăe printre mesteceni, în fața casei.

„Mă fac gospodar“... se bucură Cotolei, privindu-i.

— De unde ai cai? îl întreabă careva, așa în trecere.

— Am dat pe ei bani mulți...—răspunde Cotolei.

— Așa să trăiești, cum ai dat vr'un ban pe cai... blestemă cel care l-a 'ntrebat.

Îi furase tocmai de sub munți. Cine le va mai da de urmă? Cotolei acesta îi scurt de statură ca un pociumb și are niște ochi jucăuși ca argintul cel viu. Știe multe hoții când îi vorba să schimbe înfățișarea și chiar culoarea unui cal. Bunăoară, o pată albă o vopsește așa fel, încât calul devine cu totul negru. Îi împletește coama și coada așa fel, că păgubașul, privindu-și lung calul, spune:

— Bre, omule, nu-ți fie cu supărare... Seamănă cu calul care mi s'a furat. Numai că al meu avea pe pânțece o pată albă...

Calul nechează, recunoscându-și stăpânul și vine cu botul întins...

— Păzește-te... spune repede Cotolei către păgubaș; calul ista apucă oamenii cu gura de pânțece și le scoate mațele...

Păgubașul fuge, săltându-și cușma pe ceafă...

Iar colo sus pe tâmplă, la fel. Canuț are cai negri, frumoși. Îi scapără ochii privindu-i și abea așteaptă să se 'ntunece pentru a-i lega unul de altul și să pornească la un anumit loc dela graniță, unde-l așteaptă cumpărătorii din Moldova...

1. Fragment din romanul „Prăpădul Solobodei“, în curs de apariție.

Satul s'a îmbogățit. Gospodinele dau pereții cu var. Au straie noi și Jehuda nu mai dovedește să le vândă fel și chip de lucruri pentru casă...

Cine n'are bani în Soloboda cea nouă? Până și copiii se joacă cu banii prin țărnă... Numai neputincioșii n'au bani acum. Grănicerii moldoveni trec tot mai des dincoace și caută și iscodesc. Și iată că ntr'o zi banda despre care se auzea că taie și sfârtecă a fost prinsă departe spre ținutul Băii. Toți, doisprezece erau solobodenii.

— Are să le taie gâtul la butuc... se spunea.

— Are să-i spânzure... spuneau alții. Așa se pedepsește omorul și tâlhăria...

Și solobodenii rămaseră nopțile pe-acasă. „Printre cei prinși, îi și feciorul meu...” gândi Moroșanul, când i se aduse vestea că printre cei 12 se găsește unul tânăr de tot, abea răsărit din copilărie.

Și într'o noapte intrară în sat călăreții împărătești, cu făclii mari în mâini. „Suntem pierduți, își spuseră oamenii, cuibărindu-se prin locuri anume pregătite. Iar cătanele intrară în dugheana jidovului și tănuiră cu acesta multă vreme, la para lumânării. Jehuda spunea nume și mai marele călăreților și le însemna. Asta au văzut'o și-au auzit'o oameni anume puși...

Moroșanul fu chemat în grabă, la dugheană:

— Moșule... îi spuse mai marele, feciorul dumitale, tâlharul, te roagă să-l ierți și să-i duci o cămașă albă de schimb. Bătrânul îngălbeni:

— Eu nu mai am fecior... răspunse el; dar în adâncul inimii lui gemea și plângea.

— Păcat de el că moare așa tânăr... continuă mai marele, în timp ce jidovul da din mâini și din cap:

— Da... da... spunea jidovul; păcat de zilele lui...

— Pe ceilalți îi spânzură... vorbi mai departe, mai marele; iar pe feciorul tău, pentru că-i mai tânăr...

Ochii moșneagului se luminară în lacrimi.

— Îl iartă? întrebă el.

— Nu, bădică, răspunse cătana râzând rău; lui îi taie capul...

— Of... of... gemu jidovul, bătându-se cu palmele peste solduri.

Toate chipurile cătanelor se uitau cum se sgudue umerii moșneagului căzut la pământ.

După aceea, în puterea întunericului, câteva cătane cu șpângile lungi la puști, urcară tâmpla spre locuința lui Canuț. Dar acolo era întunecime mare. Numai crengile bătute de vântul nopții coborau până la streșini, lovindu-se unele de altele.

Dar iată... se mișcă o umbră în colțul casei. Apoi altă umbră.

— Stați... strigă o cătană...

— Cine-i acolo? întrebă glasul Rozolinei.

Doi dintre soldați o apucară de piept în timp ce ceilalți puneau mâna pe cealaltă umbră care se ghemuise la rădăcina unui copac, în spatele casei.

— Să-mi dai drumul... țipă femeia; ce mă sgâlții așa de piept?

Cealaltă umbră se sbătea:

— Lăsați-mă...

Și astfel, în încăpere, în lumina aprinsă în grabă, șfabul cel tânăr sta galben la față și-i tremurau buzele, în timp ce Rozolina, ca doborâtă cu parul, privea cătanele pe sub sprâncene.

— Ce vreți? întrebă ea.

— Unde ți-i bărbatul?

— Îi dus... spuse femeia.

Apoi, după o gândire de-o clipă, luminându-se la față:

— S'a dus să treacă niște cai furați peste graniță...

— Răspunzi pentru vorba asta?

— Cu toată inima... spuse femeia; numai lui... și arată spre șfabul care tremura—lui să-i dați drumul tot acum, să se ducă acasă.

— Dar ce hram poartă șfabul ista la casa d-tale?

Ea râse, îmbujorându-se.

— A... făcură cătanele.

Apoi prinseră a vorbi șfăbește cu tânărul.

În vremea asta, Canuț își târa caii de căpăstru prin râpile Racovei spre Merești. Ploua cumplit și caii alunecau și sforăiau sărind unul peste altul. Căci era în meșteșugul hoților de a-i duce legați de coadă, unul după altul, căci numai așa puteau răzbate ușor prin potecile strâmte.

— Traiu de câine... scrâșni Canuț.

La o vreme, calul din frunte își infipse piciorul în glod și prinse să sforăie a fiară sălbatecă. Asta se întâmpla jos la pâ-

răul Racovei, în râpile cele mari, unde apa cădea pe stânci prăvălitate.

— Hi... lupule... sudui Canuț, isbind cu pumnul în botul calului.

— Hi-i-i... Hi-i-i scrâșnea el, trăgându-l de funie.

Dar animalul își înfipsea bine picioarele și nu se mișca. Atunci, prin gândul hoțului trecu o luminiță roșie. Scoase cuțitul dela brâu și dintr'o isbitură în inimă, îl doborî la pământ. Ceilalți cai, sforăiră a spațmă. Dar Canuț tăie repede funia de la coada calului ucis și ceilalți patru porniră liniștiți, în urma hoțului, tot în sus spre potica Mereștilor.

Și iată: acolo la rohatca pădurii, taman pe locul unde se încrucișau toate cărările, Rozolina aștepta în umbra copacilor, între cătane. Și când se ivi hoțul cu caii, tuna și fulgera ca la sfârșitul lumii. Uneori treceau fulgere prelungi care luminau ca ziua și 'ntr'o fulgerare ca asta, Canuț își zări muerea între șpăngile catanelor. Și nu i-a trebuit mult hoțului, pentru a tăia funia primului cal. Puștile treziră singurătățile, s'amestecară cu tunetele, pe urma lui.

— L-am scăpat... strigară cătanele.

— Niște mangosiți... le răspunse femeia. Are să mă ucidă, dacă m'a zărit...

Și întorcându-se prin râpi, cătanele se prefăceau că din greșeală o apucă de șolduri sau de braț.

„Măiculiță... își spunea ea, cu dinții încleștați; dacă mă prinde hoțul... îmi taie gâtul...”

Și nu se mai duse la casa de pe tâmplă ci deadreptul în cotuna șfabilor. Avea la ea, în sân, o legătură cu bănet furat dela bărbat'su, odată când acesta întorcându-se beat, a uitat banii pe laiță. „In lumea largă...” își spunea ea, bătând încet la fereastra șfabului.

Acesta ieși repede afară.

— Ce vrei? o întrebă pipăindu-i sânul, prin întunec.

— Are să omoare... scânci ea; m'a zărit, colo în râpi, la fulgere...

— Vai de mine... răspunse șfabul; și acum?

— Acum mă duc în lumea largă... Nu vreau să mor sub cuțitul lui...

Șfabul o apucă de braț:

— Hai în casă...

— Nu... se apăra ea. Nu pot sta prin părțile astea. Și tremura ca varga.

— Hai în casă, proasto... râse bărbatul. Am un plan.

Și râse mai tare, încât cineva din vecini deschise o fereastră.

— Am un plan mai mare... spunea șfabul împingând-o de spate peste prag. Căci... continuă el închizând ușa cu zăvorul... eu nu pot trăi fără tine...

Auzindu-l, ea plânse; ochii îi râdeau în lacrimi și-i puse brațele pe umeri.

— Să fugim amândoi.

— Chiar în noaptea asta... răspunse el, scoțând de după icoana Maicii Domnului o țidulă albă, tipărită. „Acolo oamenii sunt liberi pe pământ proaspăt în care încă n'a intrat plugul... ceti el rar, vesel. Acolo sunt ape cu nisipuri de aur... Și oameni din toată lumea se duc acolo și se îmbogățesc într'o singură zi...”

— Unde vine asta? se miră ea, năucă.

— Tocmai pe ceea lume... răspunse șfabul. Într'o țară nouă, numită America...

— America... băigui ea și'n timp ce șfabul cetea mai departe, pe dinaintea ochilor ei începură a fremăta câmpii nesfârșite.

— Și ai să-mi cumperi straie și papuci? întrebă ea.

Șfabul râse:

— Cât ești de proastă...

Ei îi fu rușine de întrebarea pusă și privi holbată spre ușă, căci auzise clanța deafară clămpănind. Șfabul înlemni cu țidula în mână. Suflă în lumânare și puse urechea la ușă s'asculte. Afară, prin glod, s'auzeau picioarele unui om, îndepărtându-se.

— A venit hoțul... se cutremură femeia.

Și amândoi, ieșiră în vârful picioarelor și apucară pe după casă printre goruni, la cărarea care ducea spre târg.

El avea în mâini numai o legătură mică, dar se tot pipăia la un buzunar, sus la piept, în dreptul inimii.

— Și-așa eram singur... — spuse el într'o vreme, după ce trecuseră de bordeiul pădurarilor unde cineva cânta molcom din fluer.

SERENADA

Peste tăcerea urbei cade ploaia
Turnându-și psalmul rece în uluce.
Solie potolită îmi aduce
Și 'n pacea ei mi-adoarme 'ncet odaia.

Doar ceasu 'n spate, leneș, timpul duce...
Ca într'un vis îi mai aud bătaia.
In vatră focu 'și pâlpâe văpaia
Și 'n brațe calde, mă cuprinde dulce.

Iar noaptea se coboară la fereste
Și umbra-i tainică străbate strada
Impărtășind misterioasa-i veste...

Pendulu-'și spune, gânditor, balada...
El singur, doar, în casă, treaz mai este
Iar ploaia-i cântă, tainic, serenada...

VIRGIL ȘOTROPA

EDUCATORI DE ODINIOARĂ

Intr'o emoționantă cuvântare, rezultat al unor îndelungate observațiuni asupra vieții noastre educative școlare, unul dintre cei mai însemnați gânditori români ai vremurilor de astăzi, strălucit urmaș al nemuritorului *Haret*, spune, între altele ..., „Elevul nu trebuie format după un șablon, ci după aptitudinile sale individuale. De aceea avem obligația de a cunoaște elevii. Pe vremea când eram eu elev, profesorii nu-și îndeplineau această obligațiune. Adeseaori nu-și cunoșteau elevii și mergeau câteodată cu această ignoranță până acolo că, la lecțiile lor, elevii puteau să iasă unul în locul celuilalt. Controlul elevilor era, pe atunci, superficial.

Astăzi lucrurile s'au schimbat. Profesorii își cunosc elevii. Se silesc a le defini profilul și contribuie la fișa individuală“...

Nu voi îndrăzni a contrazice aceste categorice afirmațiuni, întemeiate pe fapte reale. Nu voi cerca a compara *trecutul*, cu viața acestui *trecut*, lipsită de numeroasele preocupări ale zilei de azi, pe care o trăim, — tineri sau bătrâni, — fie prin propria noastră experiență, fie sub influența covârșitoare a studiilor de știință, de pedagogie, ale atâtor suflete de superiori intelectuali, fie români, fie străini.

Voiu cerca doar să arăt, prin exemple vorbitoare, trăite realmente, că și *trecutul*, ori cât ar fi el de inferior, sub raportul vieții educative își are strălucirea sa.

Și voi lua aceste pilde, — rog mult a mi se îngădui această cutezanță, — din viața mea de copil, apoi de școlar tot mai mult

legat sufletește de educatorii mei, profesorii de odinioară. Negreșit, prin pildele ce voi aduce, voi cerca să dovedesc că și *trecutul nostru școlar* își are frumusețile sale educative, emoționante, după cum și aceea că *prezentul* nu-i cu totul lipsit de *tarele* inevitabile ale păcatelor din trecut.

+ + +

Mi-am făcut clasele I, II-a și a III-a primare *acasă* la părinți, în ogradă și mai ales în grădină, livadă și vie, în orele când mama nu mă punea să ajut la trebile gospodăriei. Inițiatorul meu în ale cărții era tatăl meu și nu odată, mama mea, gospodină neîntrecută și mamă dumnezeiască. După gândul tatălui, urma să fac întreg cursul primar *acasă*, fie chiar și ascuns câteodată sub patul din camera de dormit, fie în vie, grădină, livadă, când vremea îngăduia.

Mama însă a voit cu orice preț să fiu dat la școală. În satul natal însă, ca și în cele învecinate, nu era, pe atunci, nici urmă de școală. Nu rămânea decât un singur mijloc: Școala primară dela Roman, la 15 klm. de Bogzeștii mei.

Am fost dus la târg. Școala primară de băeți No. III. Era prin luna Februarie. Am fost examinat de dascăli, în frunte cu directorul Grădinescu, — fost coleg al tatălui meu. Ce cunoștinți voi fi avut? Am fost înscris în clasa III-a.

N'am făcut însă mare ispravă la acea școală. Căzusem la un dascăl care nu cunoștea nici *mila*, nici *dragosia* de *copii*. Chiar a doua zi după înscriere am asistat, îngrozit, la o scenă spăimântătoare. *Dascălul educativ*, supărat pe un școlar, — motiv de nimic, — s'a repezit la el, l-a pălmuit nebun, l-a aruncat jos pe dușumea, l-a călcat în țipetele spăimântătoare ale copilului, cu picioarele, și, nu știu ce se va mai fi întâmplat! Știu numai atât: în vremea grozavei scene, țipând și eu, ca și toți băeții, am plecat în fugă, drept la „*Coana Catinca*“, bătrâna mea gazdă, căreia, plângând, i-am spus că nici mort nu mă mai duc la școală. Și m'am ținut de vorbă, cu toate dojenirile bune mele bătrâne gazde. Infrigurată, sărmana, nu știa ce să facă.

Peste două zile au venit părinții mei, mult doritori să mă vadă și să-mi aducă alimente. Au rămas înlemniți de isprava mea. Au cercat să mă convingă că *trebuie* să merg la școală. Scâncet, plâns, țipet: — „Nu, nu, nu mă duc, nu“. Și n'am voit

să mă duc nici la altă școală. „Acasă“. M'am pus din nou, singur, cu dascălia tatei și câteodată a mamei, *pe carte*. Citiam, scriam.

+ + +

Toamna. După repetatele stăruinți ale mamei mele iubite, m'am înduplecat să merg la școală în Roman, însă nu la No. III, ci la No. II, unde era director mult dragul mie mai pe urmă, *Ștefan Mavrichie*. Iarăși examen. Admis în clasa IV-a.

Anul acesta de școală a fost, pentru mine, o mare mângâiere. Aveam un dascăl care isbutise a se face iubit până la adorație de școlarii săi și negreșit, cu vremea, dar repede, și de mine. Bunătatea lui de tată,—cu toate că nu odată ne pedepsea dacă greșeam,—era dovada că dânsul e un *vedevărat educator, tată adânc înțelegător*. Am sfârșit această clasă ca *premiant*, spre marea bucurie a părinților mei, ca și a Cucoanei Catinca, bătrâna mea gazdă.

+ + +

Nu uit, din viața scurtă de elev al clasei a IV-a primare, un episod cu totul caracteristic. Nu-mi văzusem părinții vr'o 15 zile! Și eram adânc turburat. Nu știam ce să fac. Chiar bunul meu dascăl Mavrichie observase că, în sufletul meu de copil, se petrece ceva neobișnuit. La întrebările lui răspund, mai mult cu ochii înlăcrămați, *că n'am nimic!* Turburarea însă devenia tot mai puternică, tot mai hotărâtă. Și, într'o bună dimineață,—era o vreme splendidă,—sub cuvânt că mă duc la școală, ca de obicei, iau calea Bogzeștilor, pe jos. Gazda mea locuia aproape de podul peste *Moldova*. Taxe de trecere peste acest pod nu erau. Și merg! Prin satele ce cunoșteam: Elisabeta Doamna, Trifești, Brănișteni, ca și pe câmp. Cu greu, obosit, sosesc acasă, pe la orele 12 din zi. Spaimă mare pe draga mamă. „Ce-i? Ce s'a întâmplat?“ Tata era după treburi. Povestesc mamei, plângând, ceea ce se petrecea în sufletul meu. Când sosește tata și află totul, începe a plânge amar cu mama mea și a mă dojeni pentru nesocotința ce am făcut. Să mă odihnesc întâi, să mânânc, apoi hotărâsc să mă reîntorc, la școală cătră seară.

Pe la orele patru și ceva, la poarta casei părinților mei, se ivește o mică trăsură de piață, iar din acel vehicul se sco-

boară dascălul meu, mult iubitul *Maurichie* ! Plângând, fug spre a mă ascunde rușinat, dânsul rămâne adânc mișcat de cele ce vede. Mă cheamă repede. Mă găsește plâns, ca și pe dragii mei părinți, dar sănătos.

Adânc dar părintește muștrat, atât de mult dragul meu dascăl, ca și de părinții mei iubiți, am luat, alături de *Maurichie*, idolul meu până astăzi și pentru totdeauna, în trăsurica lui de un cal, un loc, spre a merge la Roman, la gazda mea, Coana Catinca, readucând între toți cei care mă iubeau atâta, liniștea sufletească, împreună cu făgăduința hotărîtă că nu voi mai repeta gestul necugetat pe care-l făcusem.

Târziu de tot, când am ajuns și eu, dragă Doamne, dascăl, mi-am dat seama de măreția gestului acelui *adevărat educator*, care era conducătorul, împreună cu părinții, conducător al primilor mei pași din viață. Și *Maurichie*, — *Cel de Sus să-l aibă mereu în Paza și Buna Sa Ocrotire*, — face parte din splendida serie a *Educătorilor de odinioară*.

Uitam să amintesc și faptul, foarte important pentru mine în acea vreme, că, în singura clasă ce am făcut la școală în învățământul primar, am avut drept *emul* pe atât de simpaticul și de timpuriu dispărutul în Domnul, doctorul *Tudor*. Acesta, elev al școalei respective, din clasa I, cu toată strădania mea, m'a întrecut, la finele anului, cu vr'o câteva sutimi, așa că eu am fost clasificat al doilea.

În Septembrie am fost admis ca bursier, pe temeiul concursului, în clasa I a Seminarului din Roman. În vreme de patru ani am făcut cursurile acelei școli. La început cu sfială, cu frică chiar. Mai târziu cu devotament, cu dragoste nesfârșită. Nu știu bine de ce. Știu însă că, din clasa doua am avut director pe neuitatul, alesul între aleși, arhiereul *Floru Băcăoanul*. Fusese preot de mir. Căsătorit. Cu mulți copii ; băeți, fete. Ne iubea pe noi școlarii ca și pe copii săi. „*Duduia Profirița*“, „*mezina*“ cum îi ziceam noi, în timpul când n'aveam școală și nici dânsa n'avea, — era prin clasa a treia secundară, — chema la îndemnul tatălui său — directorul nostru, acasă la Sfinția Sa, pe cei mai harnici și mai destoinici dintre noi, iar acolo ne dădea câte o gustare aleasă, — prăjituri, cozonac, etc.. — după ce ne luasem

masa îmbelșugată din internat. Și ce emulație era între noi, ca să vie rândul fiecăruia să i se facă această mare cinste!

+ + +

Nu voi uita niciodată inspecțiile pe care le făcea noaptea, în dormitoarele noastre Prea Sfinția Sa. Obişnuit pe la orele 10³⁰—11³⁰. Altă dată pe la 2 ori 3 după miezul nopții. Imbrăcat în haina de noapte a Pre Sfinției Sale; cu *metaniile* călugărești în mâna stângă; cu voce potolită, abia auzită, ca să nu ne trezească pe noi cari, dragă Doamne, dormeam, rostind cuvintele Psalmistului: „Miluește-mă, Dumnezeuule, după Mare Mila Ta și după mulțimea Indurărilor Tale...” Se oprea din vorbire la vreunul din paturi: „*Iar mi te-ai desvelit, ștregar ce-mi ești!*” Și așeza liniștit plapoma, — oghial îi ziceam noi în Moldova — pe trupul ștregarului! ...„Mai vârtos mă spală de fără de legea mea și de păcatul meu mă curățește”, își continua Prea Sfinția Sa ruga... Se oprea... Și continua inspecția cu acelaș drag, cu aceeași grijă, cu acelaș superior devotament, cu aceeași înțelegere a sufletului de tineri ce avea în grija sa.

Nu mai grăesc de lecțiile sale. Erau, pentru noi elevii, o dumnezeiască desfătare. Vorba sa clară, liniștită, sonoră, fără asprime, întrebările sale pe înțelesul tuturor, mi-au rămas încă în memoria mea de bătrân. Il socot, fără absolut nici o șovăială, ca pe un adevărat educator. *Iarăși un educator de odinioară!*

+ + +

Dar *Duminică!* Dar *sărbătorile mari!* Aveau, pentru sufletele noastre de tineri, influențe covârșitoare. Mergeam toți la sfânta slujbă dela Episcopie, unde cântam în cor slujba, spre marea bucurie a Prea Sfântului *Melchisedec*, marele episcop cărturar.

Prea Sfinția Sa nu mai dădea voie dascălului iscusit dela strana mare să cânte, când eram de față noi băieții. Pe noi și glasurile noastre nevinovate vroia să ne asculte Sfinția Sa. Ochii i se umpleau de lacrimi și simpaticului său șef de cabinet Mihailescu îi șoptea ceva la ureche.

Indată după masa îmbelșugată de amiază, pe la orele 2³⁰—3, Vlădicul sfânt se iveră la poarta Seminarului, — vis-à-vis de sfânta Episcopie. Acolo, după obicei — se știau zilele când

Episcopul este în localitate, nu la București, — așteptau 7-8 băieți, cu diferite bunătăți de vânzare: cornuri, prăjituri, cofeturi... Episcopul îi lua pe toți în grădina școalei, unde noi, știindu-i dragostea, ne plimbam în așteptare. Se iveră. Li cântam: „*Intru mulți ani, Stăpâne*“. Ne binecuvânta. Stătea la sfat cu băieții ce aveau bunătăți de vânzare. Pe toate le plătea, fără discuție. Apoi adresându-se nouă:

— Tu, Budescule, ești mai voinic, mai chipeș, ia și împarte la cei din clasele III și IV, iar tu, Mitrule, — mai mărunțel, — împarte la clasele I și II. Să nu faceți, bre, nedreptăți, nu!

Sărutam mâna. Impărțiam. Cuminte; cu mare atenție și sfială. Apoi cu lăcomie, toți înghițeam bucuroși bunătățile. Vlădicul sfânt gusta și el, odată cu noi, din fiecare fel, mulțumit că ne vede pe noi fericiți.

În urmă, la sfat. La rând, pe clase. Cei mai mici, din clasele I și II. Grămadă în jurul Prea Sfântului. Întrebări de acasă, despre părinți, frați, surori. Viața din școală: mâncare, odihnă, somn, lecții. Apoi cei mai mari, din clasele III și IV. Cu o dulceață îngerească ne întreba despre toate. Despre sat, preot, primar, jocuri, horă, etc. Toată viața ne făcea să o desvăluim, cu naivitatea noastră de copii supuși, ascultători. Abia pe la orele 4³⁰ această adevărată lecție de educație superioară se termina, în binecuvântarea Prea Sfântului, în cântecul nostru entusiasmă: „*Intru mulți ani, Stăpâne*“, în pasul căndențat al nostru, prin care-l petreceam până la poarta mare a ogrăzii, când se îndrepta către Sfânta Episcopie. Până acasă ne oprea a-l conduce.

Bunul nostru director, — probabil așa avea instrucțiuni, — nu se iveră de loc în timpul acestor... ședințe. Cei mai șmecheri dintre noi însă, ne informam că, prin diferite mijloace, fără să fie văzut, sfințitul Director asista de departe la solemnitate.

Dintre profesorii mei dragi ai acestei vremi voi cita numai doi: cel de muzică, *Vucol Dornescul* și pe mult dragul nostru al tuturor, *Gheorghe Pioneanu*, adevărat înțelept părinte. Lecțiile sale, deși eram copii, cu toate priveau probleme grele religioase și chiar filosofice, erau ascultate cu sfințenie vrednică de felul în care erau făcute.

Nu mă pot opri de a nu arăta, în câteva cuvinte, o scenă plină de haz, dela una din aceste lecții.

Ne vorbea despre *Dumnezeu și veșnicia Sa*. „Dumnezeu e veșnic. A existat totdeauna. Fără început, fără sfârșit. A Tot-Puternic. Tot ce vrea poate face. El, în marea Lui înțelepciune, a făcut lumea. El a făcut pe om cu toate însușirile lui bune. Lumea a fost făcută în timp. Ea nu-i veșnică. Ea va dura atât cât va voi Bunul Creator“. Pe acest ton, făcându-se tot mai mult ascultat și înțeles de noi școlarii, cu voce clară, răsunătoare, cu bărbuța lui, care-l făcea și mai simpatic, profesorul nostru ne fascina în toată puterea vorbei.

Odată, unul dintre noi, se ridică în picioare și după obiceiul stabilit de profesor, — ne era îngăduit să facem întrebări dacă aveam nedumeriri — se roagă a-i da învoire să facă o întrebare asupra celor explicate. Dascălul, bun ca totdeauna, îi acordă vorba.

— Domnule profesor, am o nedumerire și vă rog mult să nu vă supărați, dacă vă cer o lămurire.

— Vorbește, dragul meu X...

— „Dumnezeu, cum frumos ne-ați arătat, e *Atot-Puternic, Bun, Indelung răbdător, Veșnic. El a făcut Lumea în timp. Lumea deci nu-i veșnică. Sunt nedumerit, domnule profesor, căci nu știu ce făcea Dumnezeu înainte de a face Lumea? Nu exista nimic, nimic. Exista numai Bunul Dumnezeu. Cu ce se ocupa Domnul Dumnezeu înainte de-a face Lumea, când nu exista decât El? Tot dela domniavoastră știm că chiar noi oamenii, oricât am fi de slabi, de piperniciți, trebuie să muncim mereu. Deci, ce trebi avea de făcut Dumnezeu înainte de a face Lumea?*

Profesorul zâmbește, puțin cam nedumerit de o astfel de năzdrăvană întrebare. Nu după multă ezitare el răspunde binevoitor:

„...Dragă X, Bunul Dumnezeu, în acea vreme, tăia vergi dintr'o pădure ca să dea o bătaie zdravănă băeților prostuți ce fac asemenea întrebări. Lămuriri mai hotărâte vei căpăta cu vremea, mai târziu. Acum ești prea copil. Stai jos“.

+ * +

La sfârșitul celor patru ani, Vlădicul alegea pe cei care

erau socotiți că vor putea merge mai departe cu studiile și, calea la Socola Iașilor, în clasa V-a. Între aceștia am fost și eu. Concurs, pentru cei aleși de Vlădic, nu era. Admiși imediat bursieri.

+ + +

Ceva despre mult iubitul meu director Părintele *Ioanichie Floru-Băcăoanul*. La început, în al doilea an de studii la Seminar, se dădea, de câțva timp, o mâncare cam greu de consumat! Bieții școlari nu știau ce să facă! Să meargă la Director să se plângă? Ferească Dumnezeu! Rușine. Soluția fericită a venit dela Sfinția Sa. Venea în inspecție la masa noastră. Mereu. Noi, ori era bună ori rea masa, când era acolo, mâncam. Într-o zi însă, masa era atât de proastă, încât ne-am hotărît să nu mâncăm; orice s'ar întâmpla. Vine Sfinția Sa în inspecție! Noi, cu lingurile intacte, așezate pe masă. Se plimbă. Privește. Aer mirat. Se adresează apoi bucătarului, care era aproape în bucătărie: „Dumitrache, mă! Ia adă-mi și mie să gust din masa flăcăilor“. Ordinul s'a executat. A gustat. Odată, de două ori, mai de multe ori. Apoi către bucătar: „Mă Dumitrache, că bună mâncare ai mai făcut, mă! Să-mi trimiți și mie o strachină mare, să dau la copii“. Atunci, ca prin farmec, toți am început a mânca din bucate, cu adevărată lăcomie, iar Părintele nostru a plecat, mulțumit!

Cu începere de a doua zi am avut, însă, în tot timpul internatului, cea mai aleasă, cea mai bună masă. Dumitrache, căpătase o zdravănă săpuneală, împreună cu domnul *Itindent*, așa că lucrurile se îndreptară în totul.

Astfel de educatori aveau vremurile de odinioară. Cel de Sus să dea și vremurilor de astăzi tot elemente adânc înțeleghătoare ca și acele de pe vremuri.

+ + +

La Iași am făcut clasele superioare, V, VI, VII. Mai întâi în localul dela *Socola*. Vechiu, ruinat. Apoi Seminarul a fost mutat în oraș, într-o parte din clădirile neocupate unde este Institutul „*Notre Dame*“.

În clasa V-a, făcută la *Socola*, în condițiuni lamentabile, — ca alimentare, lumină, căldură, supraveghere inexistentă

tot timpul, am avut, ca director, pe un călugăr scurt, gros, gras, pântecos, sburlit, *Filotei*. Noi elevii îl cunoșteam sub numele de *Tureată*. Acest *părinte* ne supusese la un *regim alimentar de înfometare*. De fapt călugărul acesta nici nu exista ca director. În vreme de un an, a fost zărit de școlari o *singură dată*, șchiopătând prin ograda mare neîngrijită a Seminarului și aruncând, cu cărja sa călugărească, după un biet servitor, pe care-l și injura într'un limbaj spăimântător de ordinar. El, *călugăr* și *director* de școală superioară bisericească!... Dar era oare numai vina lui? Ce făceau oare înaltele autorități școlare și cele bisericești? Așa se făcea *educația* sărmanilor elevi ai unei instituții, ce trebuia să fie sfântă?!

+ + +

Am avut totuși un *mare noroc*! În clasele a VI-a și a VII-a, Seminarul a fost mutat în oraș, deoarece urma a se face mari schimbări și adaosuri, cu reparații radicale, localului dela Socola, în vederea unei alte destinații. Școala noastră urma să se instaleze în alt local propriu, atunci în construcție, prin înțeleapta sugestie a Înaltului Mitropolit, aproape de Sfânta Mitropolie.

În noua așezare, o parte din clădirile, repet, unde este Institutul „Notre Dame“, școala n'a rămas decât tare scurtă vreme și a fost mutată în localul său propriu.

+ + +

Noul local, față de cele vechi, întrunea, sub toate raporturile, condițiuni excelente de viață. Fusese, ca privighetor la alcătuirea planurilor și la executarea lucrărilor, marele ei conducător din momentul când a fost adusă în oraș, nemuritorul *Varlaam Răileanu*, călugăr cult, cu școală teologică superioară, făcută la *Chievlul Rusiei de odinioară*. Lumină, căldură, confort, alimentare, strictă supraveghere, așa cum le avusesem la școala *neuitatului Ioanichie Floru* dela Roman. Nu uitase nimic *adevăratul educator*. Făcuse imposibilul, prin exproprieri, concesiuni benevole, ca să avem trecerea la sfânta slujbă a Mitropoliei, *direct* dela școală, câteva zeci de metri, evitând înconjurul prin strade!

Dar alimentarea! Din *primele zile* a fost o mare desfătare a stomahurilor noastre înfometate din vremea oribilului călugăr

Turească. Ne era în internat *ca și acasă*. Venerabilul neuitat Răileanu ne-a îmbunătățit alimentarea în așa măsură, încât după vreo 15—20 zile de suplimentare, s'a alcătuit dintre noi o mare delegație, din care făcea parte neuitatul meu coleg *Costică Nazarie* și subsemnatul.

Ne-am prezentat sfioși la Sfinția-Sa. I-am sărutat mâna. Ne-a binecuvântat. Apoi ne-a întrebat: *care ni-l dorința*. I-am arătat că, smeriți, îl rugăm să *ne dea mai puțină pâine și mai puține alimente*. Ne dădea câte jumătate kgr. pâine albă, franzelă, la gustarea de dimineață. Altă jumătate la prânzul dela 12. A treia jumătate la masa de seară. Dacă am fi dorit, ne era la dispoziție dulapul respectiv. Nu mai vorbesc de alimente! Mișcat, ne-a sărutat pe toți și ne-a spus că, fiind copii, avem nevoie de hrană îndestulătoare, pentru creștere normală.

I-am sărutat iarăși mâna și, cu ochii înlăcrămați de adâncă recunoștință, ne-am retras.

Părintele, drag și adânc înțeleghător director, era și un strălucit profesor de studii religioase. Lecțiile sale erau o adevărată desfătare sufletească. Le ascultam cu emoție, iar din completările ce făcea, prin convorbirile cu noi, ne era cu totul îndestulător pentru definitivarea cunoștințelor noastre.

Profesori am avut străluciți. Regret că nu pot să menționez decât pe doi: cel de *istorie*, mult dragul nostru al tuturor, *Petre Râșcanu*, mai pe urmă profesor universitar, și pe neuitatul mult iubitul de noi toți, idolul vieții mele școlare și dascălești, pe *Gheorghe Erbiceanu*. L-am iubit pe acest dascăl-educator, care poate sluji de pildă tuturor dascălilor, de pretutindeni, cu adevărată pasiune. Nu-i mai ziceam noi școlarii, *Erbiceanu*, ci *Domnu' Gheorghe*, așa cum îi ziceau cei mai de aproape din gospodăria lui. Aflase slăbiciunea noastră și-i plăcea. Avea obligația legală să facă lecțiile sale de limba *Elină* câte 12 ore săptămânal, împărțite a 4 pentru fiecare clasă.

Am învățat dela dânsul și cu dânsul limba marilor eleniști vechi în așa măsură că, *după studiile universitare*, la facultatea de litere din Iași, deși am avut și acolo un bun dascăl elenist, totuși, pentru a *trece examenele și a obține licența cu laudă*, am mai uitat câte ceva din cele ce învățasem cu d. *Gheorghe*, cel mult drag al meu.

De ce oare? Întâi, fiindcă profesorul îmi era drag. Apoi

și din pricină că, având învoirea înțelegătorului director și *după repetata noastră cerere*, în loc să facă numai orele reglementare, ne făcea un număr *îndoit* de ore, adică 24, câte 8 ore de fiecare clasă. Și ne făcea aceste lecții în afară de programul orar obișnuit, în orele pe care le aveam libere, în cele de meditație; ziua, ori sara; în zile lucrătoare, ori sărbătoarea. Și era vesel și fericit, de veselia și fericirea noastră. Mai mult. Observă că *nu știm nimic franțuzește*, nici un cuvânt. Nu aveam, în programa oficială, această limbă.

— „Cum se poate, băeți, să nu cunoașteți voi limba franceză? Este lucru neîngăduit. *Dacă* aveți vreme și vroiți, eu vă pot face și lecții pentru această limbă. Văd că, între cărțile noastre, aveți și abecedare de franceză“. E drept. Unii dintre noi, simțiam nevoia de a ști această limbă și ne procuram, din puținul nostru bănesc, câte o carte începătoare în limba asta frumoasă.

Răspundem în cor, în picioare, că dorim din tot sufletul să învățăm această limbă. Din acea zi, la clasa mea, ca și la celelalte, ne făcea câte șase ore de limba franceză și ne dădea puțința de a cunoaște și noi seminariștii, limba lui *Voltaire*, cum spunea dragul nostru „*Domnu Gheorghe*“. La sfârșitul cursului, când am trecut la secția de bacalaureat a Institutelor-Mixte, posedam cunoștinți în această direcție, mai temeinice decât absolvenții liceelor. Din acel an de studii, mult iubitul meu *Ștefan Vârgolici*, profesorul de franceză dela acel institut, ca și dela universitate, a început a mă socoti ca pe un copil al său. N'avea urmași.

De notat că dragul nostru „*Domnu Gheorghe*“, făcea, în mod cu totul gratuit acest mare plus de ore: în loc de cele 12 la număr, obligația sa legală, făcea, în total, 42 ore săptămânal! Venia, în trăsura sa sau săniuța lui, trasă de un cal mic, bine îngrijit, condusă de el personal, dela locuința lui din *Socola*, ori era bună vremea ori rea, fără a întârzia, măcar odată, cinci minute. Nu odată, când întârзіam noi la gustare câteva momente, îl găsim în clasa respectivă, pe catedră, cu catalogul și cărțile pregătite. „Să vă fie de bine, băeți“. Rugăciunea, cu cântare bisericească, la care ne întovărășea; apoi, la treabă.

Exactitatea conștiințioasă a marelui nostru conducător mergea până la un extrem necunoscut. Soția sa, mult respec-

tată de noi, bolnavă grav pe când eram în ultima clasă, plecase întru *Domnul*, spre marea durere a profesorului nostru. Aflăm. Plângem! „*Domnu' Gheorghe*“, cu fața îndurerată, nu lipsește decât o după amiază, după ce însă personal vine la școală și câte un minut în fiecare clasă, se roagă de ertare că „*nu pot astăzi, zice el, să fac lecția. Am alte trebi importante*“. În ambele zile care au precedat înmormântarea, îl vedem apărând și făcându-și lecțiile cu divina lui de totdeauna seninătate! În ziua înmormântării ne-am învoit dela direcție să mergem ca să plângem pe mama noastră, soția lui *Domnu' Gheorghe*. Aceasta, dimineața. După amiază profesorul a venit la datorie, ca totdeauna! Noi bocim pe înfundate și nu știm ce să mai credem.

Ziceam că soția profesorului nostru era, pentru noi, ca o mamă. În adevăr. Nu odată, mai ales pe vremea strugurilor și a mustului dulce, profesorul venia la școală, ruga pe părințele director să ne dea îngăduire, — era duminică ori sârbătoare, — și, după eșirea dela sfânta biserică la care ne întovărășia și iubitul nostru dascăl, lua, pe rând câte o clasă, — nu eram prea numeroși, cel mult 30 de clasă, ne ducea pe jos, în fruntea noastră, cântând, acasă la dânsul, pe *Socola*. Acolo, sub ochii și prin grija binevoitoare a doamnei și a soțului său, profesorul nostru, — vremea era splendidă, — ne dădea masă bogată, cu tot felul de bunătăți, ca la mama acasă, apoi învoire prin livada bogată și prin via sa mare, mult îmbelșugată. La ora reglementară, cu pachete de struguri pentru colegii din celelalte clase rămași la școală, luam cântând, drumul orașului, după ce sărutăm, cu pietate și duioșie, mâinile acestor adevărați înțeleghători părinți.

A doua zi, scurtă, — de un ceas, — compoziție în limba franceză, asupra subiectului: „*Cum am petrecut ziua de ieri*“.

Acesta a fost neîntrecutul nostru profesor — educator „d. *Gheorghe*“!

La sfârșitul celor trei clase superioare de seminar, *Melchisedec*, marele cărturar, episcop al Romanului, pe care nu

odată, în vremea învățăturii dela Iași îl vedeam smerit, sărutându-i mâna și fiind reținut de el la masa călugărească dela orele 12, — aceasta în vremea vacanțelor mari, — având dela minister o *bursă* pentru studiul *teologiei*, la universitatea din *Chiev*, unde-și făcuse și Prea Sfinția Sa învățătura superioară, mi-a oferit-o mie. Fusesem clasificat întâiul la seminarul ieșan.

Profund mișcat, dar și mult jenat, după o îndelungată ezitare și în urma unei repetări a Vlădicăi, am arătat, sfios, marelui episcop că aș prefera să fac *Secția de bacalaureat la institutule unite*.

Nu după multă gândire, îmi spune: „Bine, dragul meu, bine. Fă-te și *Bacalaur*. Ori unde, tu, cum ești deprins de taicătau, preot, ca și de dascălii ce ai avut în cei 7 ani de școală, vei munci cu hărnicie și cinstit. Vei imita pe tatăl tău, ca și pe maică-ta. Vei fi de folos *țării și neamului tău*. La *Chiev* îl voi trimite pe *Nazarie*, colegul tău. Scumpul meu coleg și devotat prieten *Nazarie*, absolvise seminarul odată cu mine, fiind tot din promoția româșcană, clasificat al doilea. *Nazarie* a ajuns profesor universitar, la facultatea de teologie. Apoi arhiereu și episcop. Moartea nemilostivă l-a secerat într-o vârstă când putea fi încă de mare folos bisericii.

Bunul Episcop m'a binecuvântat și, cu duioșie, m'a sărutat, răspunzând sărutării mele de mână, ca și lacrimilor calde care îmi inundaseră ochii.

Un alt gest al nemuritorului Melchisedec. Eram în *secția de bacalaureat* a institutelor unite. Aveam locuința și întreținerea la Seminar, prin dragostea înțeleghătoare a directorului meu *Răileanu*. Nu mai eram acum *secretarul* Seminarului de *Roman*, de unde, fără a fi funcționat decât doar vacanțele, obținusem *concediu* pe tot timpul studiilor la cel din Iași, cu salariul pe jumătate, spre a putea să-mi procur cele strict necesare, iar restul de 50% din acel salariu, — *erau vr'o 80 lei în total*, — îl avea, tot cu îndeplinirea formelor legale, mezina părintelui *Floru*, directorul, care îndeplinea, credincioasă, serviciul.

Vremea recrutării. N'aveam încă bacalaureatul, spre a fi scutit provizoriu de armată, ca student înscris la universitate. Așa era rânduiala vremii. La recrutare sunt *găsit bun*, ca să

fiu încorporat într'un regiment de cavalerie. Lucrul era hotărît. Plâng la masă, în fața părintelui director. Nu-mi era frică de armată; nu. Toți suntem datori a lupta pentru *Țară și Neam*. Eram însă dezolat că nu-mi pot face studiile universitare.

Fostul meu director *Floru* mă încurajază. El mă povățuiește să merg și să cer sfatul Prea Sfântului Episcop. Fără mult curaj, îndrăznesc totuși a mă duce. Anunțat de simpaticul său șef de cabinet Mihailescu, — deși nu era ora de audiență, și cu toate că Vlădica era cam bolnav, — mă primește bucuros. Îi spun, sărutându-i mâna, durerea mea. Era ora 2½ după amiază. Stă puțin pe gânduri. Apoi rostește: „Dragul meu, vino din nou aici, la ora 4 precis“. Mă retrag plin de nădejde.

La ora 4. Din nou la Episcop. Cum mă vede, spune șefului de cabinet să dea ordin viziteului să pună caii la cupeul închis. Apoi către mine: „Sunt vr'o 20 de zile de când, cam bolnav, n'am eșit din casă. Acum merg cu tine la Prefect, ca să văd ce este“. Merge șovăind. Expune cazul prefectului, care făcuse parte din comisia de recrutare. Apoi adaogă: „Dragă Prefectule, de băiatul acesta să nu vă atingeți în cursul acestui an. Am nevoie de el. E ca un copil al meu. La anul viitor vom vedea. „Primește asigurări calde dela prefect, că se va face cum e mai bine și băiatul va putea să-și continue studiile la Institutele-Unite.

În adevăr. Prefectul a făcut mai mult: am fost declarat că nu sunt apt pentru serviciul militar obligator. Această datorită altui *mare educator*, sfântul episcop mare cărturar Melchisedec.

La *Institutele-Unite* am avut norocul să ascult lecțiile strălucitului profesor *Petre Poni*, — fizico-chimicele — și ale blândului *Ștefan Vârgolici*, pe care l-am avut și la universitate, am deprins limba franceză și m'am inițiat în literatura splendidă a limbii lui Voltaire. Era dascălul care ca și ceilalți educatori ai mei, în frunte cu „*Domnu Gheorghe*“, îmi servia, în după amezile zilelor de curs la Universitate, drept ceasornic. Când apărea pe scara care ducea la cancelaria profesorilor după amezile, știam precis că este ora 1,50. La ora 2 fix, se

începea cursul său. Dela *Petre Râșcanu*, cel cu glasul dumnezeesc de mișcător, am prins patima pentru *studiul Istoriei*.

Nu odată mergeam acasă la *domnul Gheorghe*, unde, din dragostea lui, repetam și completam cunoștințele de *limba elină*, de *franceză* și în genere îmi îmbogățeam sufletul.

La bacalaureat. În comisie era membru și *domnu' Gheorghe*. Era la vremea prânzului. Aveam, repet, din marea bunătate și grijă a sfântului *Varlaam Răileanu*, cinstea de a mânca la *Seminar*, în tovărășia directorului, ca și a profesorilor, poftiți pe rând de Sfinția-Sa. Tot acolo îmi aveam și locuința, cu pedagogii, ca în toată vremea studiilor dela *Institutele-Unite*.

Fusese așteptat la masă și *domnu Gheorghe*. Întârziind cam mult, n'a mai fost așteptat. Într'un moment dat, profesorul apare. Vesel se repede la mine, mă sărută cu multă căldură și-mi spune: „bravo, ție, mă, bravo ție, Mitrule. Ai izbutit cu cea mai mare notă medie la probele scrise ale bacalaureatului. I-ai bătut pe toți, bre. Și pe băieți, ca și pe fete“. Veselie mare, pe toți cei 7-8 meseni, bucuroși de modestul meu succes.

După câteva zile. Avusesem probele orale și se aștepta, cu nerăbdare, rezultatul definitiv al bacalaureatului. *Domnul Gheorghe* nu mai venia! Apare în sfârșit. Iarăși pe vremea mesei. Vine repede la mine și mă sărută cu drag: „bravo, Mitrule, bravo. Ai reușit bine la bacalaureat. Numai, bre, nu ești decât *al dollea*! Locul întâi l-a luat, cu strălucire, o *domnișoară, Maria Alesieva*. Te-a bătut. Dar fie. Frumoasă fată! Deșteaptă foc. Gata să dea bătăuți, prin răspunsurile ei, chiar pe dascălii examinatori“.

Că avea dreptate dragul meu *domnu Gheorghe*, nu mai rămâne nicio îndoială. Știa, mult deșteapta colegă, să-și pună în valoare calitățile sale sufletești în așa măsură, că însuși nemuritorul *Neculai Iorga*, a fost, pe scurtă vreme, unul dintre marii îndrăgostiți ai săi.

Nu mai vorbesc de influența sa chiar asupra unora dintre dascălii noștri educatori universitari. Pilda o avem în rezultatele aceluia faimos bilet, strecurat pe furiș într'un manuscris, unuia dintre acești dascăli: „*Si vous êtes philosophe, lisez dans mes yeux*“. Și mulți ar mai fi citit, cu vremea, în acei splendizi

ochişori, dacă temperamentul vijelios al Mariei n'ar fi făcut din ea o martiră, prin sinucidere.

Dar mă depărtiez de subiect. Imi închei rândurile, cu repetarea celor afirmate la început : „Şi *Trecutul*, ca şi *Prezentul*, şi-a avut, cum e firesc, atât frumuseţile sale sufleteşti, ca şi inevitabilele păcate. Viaţa e viaţă !

Incheierea o fac prin două citate : „Bine că am avut norocul să avem, măcar la unele obiecte şi sub superioare raposturi, profesori care să fie aproape de sufletele noastre ! Care să ştie să ne câştige inimile. Să ne facă să-i preţuim, să-i admirăm şi să-i iubim până 'ntr'atât, ca să ne fi fost ruşine să le dăm prilejul de a ne socoti proşti sau leneşi“.

Şi alt citat : „Pe când mai toţi fiii noştri ce umblă la Şcoalele Superioare sunt ţinuţi de ambele urechi pentru ca să înveţe *latina* şi *elina* şi să priceapă cu orice preţ pe *Tucidide* şi *Tacit*, pe *Eschil* şi *Horatîu*, alţiîl întreabă pe fiil lor şi-l cercetează de timpurlu „Care spre ce este mai aplicat şi-i pregătesc aşa, pentru ca ei cât mai curând să ajungă în poziţia de domni peste noi şi pesie neam de neamul nostru“. Şi citatul e cules de *marele Iorga*, din Gh. Bariţ, din 1865. Oare *trecutul* nu vedea luminos problemele care frământă şi în *prezent* viaţa noastră românească ?

Cu alt prilej, dacă-mi va fi îngăduit, voi continua seria *educatoriilor de odinioară*.

IOAN MITRU

VIOLONCELUL

Sufletul vânt, vânt înmiresmat
Să-l aştepţi iubitul meu, singuraticul meu pe 'nserat.
Castanii murmura-vor în susur de toamne,
Printre frunze sucite pe-ale melcilor coarne,
Vor murmura agale, liturghii durerilor tale.

Ochii, ochii vor întreba lanul cu nalbe,
Răscrucea, isvoarele, margaretele albe,
Când şi-a frânt cerboaica drumeagul ?
Care tufiş de alun, unde-i răcoarea, huceagul
Ce-i leagănă inelul trupului brun ?

Câte mătânii degetele vor număra închinare ?
Câte neşoptite, mult aşteptate mărgăritare,
Vor dărui pribegiile tale tăcerilor negre, nopţilor de cristale ?
Câte oşele 'n şerpar şi cât amurg în pocale
Va ogoi calea urcuşului tău spre calvar ?

RONSARDA CASTRO

TEATRUL ROMÂNESC ÎN TRANSNISTRIA

Teatrul românesc — sau mai bine zis teatrul moldovenesc în Transnistria — cunoaște o epocă de dezvoltare mai accentuată numai în ultimii 20 ani.

Până la revoluția din 1917, în Transnistria — vorbind de centrele pur moldovenești și excluzând Odesa — n'au trecut pe aici decât artiști numai din aceia care „slobozeau foc pe gură și înghițeau săghii”, după cum îi caracterizează însăși populația de aici. Prin urmare, o înjghebare actoricească pentru moldovenimea transnistriană n'a existat decât după revoluția bolșevică, cu toate că aceasta este departe de a constitui un merit al regimului iudeo-comunist. Rămâne doar fapt împlinit, crearea în Tiraspol, a unui „Teatru Național Moldovenesc de Stat”, cu toate că motivele care au determinat regimul sovietic să dea ființă acestui teatru, sunt cu totul altele decât simpla dorință de a fericii moldovenimea transnistriană cu un teatru în limba lor.

Și fac remarca aceasta mai mult, cu cât „Teatrul Național Moldovenesc de Stat”, a luat ființă în vremea când se ducea cea mai aprigă prigoană împotriva religiei creștine și când lăcașurile Domnului au fost zăvorâte pe întreg cuprinsul Transnistriei.

Dacă se ține seamă că prin teatru, regimul sovietic nu urmărea decât propagarea ideologiei comuniste, atunci e lesne de înțeles scopurile care stau la baza înființării unui teatru românesc în Tiraspol, fosta capitală a Republicii Moldovenești și un centru de românism în Transnistria.

În acest sens, însăși stăpânirea sovietică recunoaște, în pa-

ginile broșurei „Primul teatru moldovenesc de stat“, tipărită în Tiraspol, la 1934, atunci când afirmă că: „Teatrul nostru luptă contra parolei burgheze «artă pentru artă». Fiecare actor știe de acum, că el construiește un teatru sovietic, că el ajută construirea socialismului prin teatru“.

Prin urmare, nu dragostea pentru ceea ce era românesc aici, i-ar fi îndemnat pe bolșevici să dea ființă unui teatru, ci faptul că prin acest teatru, se ajută „construirea socialismului“, după propria lor expresie.

Dar, și mai concludente sunt—din acest punct de vedere—împrejurările în care a luat ființă teatrul românesc în Transnistria.

La început, prin 1924, când Republica Moldovenească a luat ființă cu capitala la Balta, un mănunchiu de Moldoveni s’au grupat și au încercat să reprezinte câteva piese în limba moldovenească.

Era o inițiativă cu caracter pur particular, și ea are marele merit că este prima inițiativă de felul acesta.

Printre cei dintâi pioneri ai artei dramatice în Transnistria, rețin numele Valentinei Decuseară, Alexei Gherlac, Victor Victorov și alții.

Dacă aceștia n’au fost în măsură să rezolve o problemă atât de importantă, cel puțin în parte, ei rămân totuși prima înjghebare românească de artiști.

Evident, greutățile erau mari, mai ales că regimul sovietic nu le acorda nici un fel de privilegiu; s’ar putea spune chiar că nu le dădea nici cea mai mică importanță.

Ca să reziste și să existe în acelaș timp, această grupare mai organizează un cor moldovenesc și o echipă de dansatori.

Până în 1928, au desfășurat o modestă activitate cultural-românească numai în cuprinsul județului Balta, când Capitala Republicii Moldovenești s’a mutat la Tiraspol.

Poate că problema teatrului românesc în Transnistria n’ar fi căpătat niciodată o dezvoltare mai mare, dacă regimul iudeo-comunist n’ar fi ajuns la concluzia că teatrul reprezintă cea mai sigură cale pentru propagarea ideologiei comuniste.

Paralel cu începuturile de teatru românesc în Transnistria, cam în aceleași condițiuni și tot prin anii 1923—24, luase ființă în Capitala Basarabiei, la Chișinău, o trupă de artiști români,

în frunte cu răposatul actor și director de scenă Mitu Gh. Dimitriu.

Ulterior, „Societatea artiștilor lirici și dramatici din Basarabia”, sub firma căreia s’a jucat până atunci, se transformă în Teatrul Național.

În scurt timp, instituția aceasta devine un focar de artă și cultură românească, iar spectacolele reprezentate se bucură de o primire triumfală.

Se organizează turnee în toată Basarabia, iar artiștii sunt așteptați și primiți cu un nedescris entuziasm.

Informați și geloși oarecum de toate acestea, bolșevicii, încep să acorde o importanță mai mare grupării artiștilor amatori transnistrienii. La 1 Octombrie 1929, gruparea actorilor transnistrienii se încadrează „Casei de Cultură” din Tiraspol și se pun la dispoziție mijloace de reprezentare a pieselor pregătite. Anul următor se înființează un conservator sub denumirea de „Studiul Dramatic Moldovenesc”, pentru pregătirea viitoarelor elemente actricești din mijlocul Moldovenilor.

În acest scop, este adus la Tiraspol bătrânul artist rus Alexe Adașev, care — după cum afirmă foștii lui elevi — „mai credea în biserică și își făcea cruce în ascuns”.

Fiind însă suspect, Adașev este înlăturat și trimis — după cum afirmă aceeași elevi — să se roage în liniște lui Dumnezeu, iar în locul lui vine Alexe Panasevici, artist și acesta, dar bețiv, leneș și murdar.

Peste un an însă, în 1932, Conservatorul se desființează, iar elevii dela acest „Studiu Dramatic Moldovenesc”, în număr de vreo 70, sunt trimiși în Odesa, din inițiativa partidului comunist, la „Institutul Muzicalo-Teatral” pentru a-și continua studiile. Lucrurile merg greu și de data aceasta, mai ales că anul acesta, este un an de foamete și neagră mizerie.

Odesa trăiește unul din cele mai dramatice momente din existența sa, iar foametea ia aspecte din cele mai aspre.

Populația străbate străzile cu ochii sticloși și înfundați în orbite, și, din rândurile acestora, mulți cad, răpuși de cumplita foamete, pentru a fi culeși de camioane speciale și aruncați într’un șanț comun dela periferia Odesei, fără a se mai cerceta cine sunt și dacă au murit sau mai trăiesc.

Anul 1932, este un an de coșmar și iad, și totuși, unul

din anii când regimul sovietic adoptase metoda dumping-urilor și când arunca pe piețele europene grâne la prețuri de nimic.

În condițiile acestea, nici „Institutul Muzicalo-Teatral” nu-și putea continua activitatea normal, încât numai o parte dintre studenți au reușit să termine cursurile.

Restul s’au transformat în hoți și vagabonzi, iar unii au căzut printre atâtea victime ale foametei și nu s’a mai auzit de ei nimic.

Absolvenții din prima serie, aveau la bază „destiletca”, un an și ceva de cursuri la „Studiul Dramatic Moldovenesc”, pre-și experiența pe care au căpătat-o ca artiști amatori.

Cu aceștia, se pune bazele unei echipe de artiști moldoveni și în 1933, ia ființă la Tiraspol, în mod oficial, primul „Teatru Național Moldovenesc de Stat”.

Stagiunea se inaugurează cu piesa „Biruința”, de S. Lehtir, un jidădaș de prin ghetto-ul Galașilor, refugiat în „raiul sovietic” cu câțiva ani mai înainte.

Piesa a fost scrisă după materialul uzinei mecanice din Tiraspol, iar restul pieselor care se mai reprezintă apoi, sunt toate scrise de membrii partidului comunist și în care se elogiază binefacerile revoluției, comunismul, „tătuca” și se defăimează burghezimea, trădătorii și mai ales stăpânirea românească. În anul următor, adică în 1934, începe construcția unui local propriu, care în 1935, pe când era aproape gata, ia foc și arde complet.

Se continuă construirea lui în același loc, iar în toamna anului 1936, „Teatrul Național Moldovenesc de Stat” își deschide porțile pentru a doua oară, în local propriu, dar și de data aceasta inaugurarea se face tot cu o piesă străină de suflul moldoveanului de aici.

Ceea ce se reprezintă apoi pe scena acestui teatru, sunt improvizații minore din punct de vedere artistic, prin care se urmărește atrofierea instinctului național, care, la Moldovenii din Transnistria, se păstra încă pur, în forma lui primitivă dar sănătoasă.

Este poate cel mai viu și expresiv exemplu de statornicie și devotament, închinat dragostei pentru tradițiile strămoșești.

Și poate că numai din aceste motive, regimul iudeo-bol-

șevic face cele mai grele eforturi, ca să învingă totuși dârzenia moldovenească.

De aceea nu trebuie să mire faptul, că pentru montarea unei singure piese, „Haiducii”, scrisă de Rom Lebedev, de pe lângă teatrul țigănesc din Moscova, s'a cheltuit fantastica sumă de 80.000 ruble, când un actor primea lunar între 150—200 ruble.

Pe lângă toate acestea, se mai înființează un număr de așa zise „Cercuri independente de amatori”, care răsar în toate centrele raionale, prin târguri, sate și colhozuri și care în anul 1938, ajung la 643 de cercuri cu un total de 10.194 membri, după cum se relevă în „Moldova Sovietică”.

Era și aceasta un sistem drăcesc de difuzare a ideologiei comuniste printre săteni, care se întindea ca o cangrenă prin cele mai izolate sate moldovenești.

Iată, deci, pe scurt, motivele care au determinat regimul sovietic să ridice la Tiraspol o impozantă clădire pentru teatru și să admită înjghebarea unei trupe de actori moldoveni.

Și mai ales la Tiraspol, care a reprezentat întotdeauna o cetate de spiritualitate românească și unde au încolțit primii muguri de conștiință națională la Românii transnistrieni.

Ca încheiere, s'ar putea spune totuși, că nu s'a făcut nimic pentru moldovenimea transnistriană, iar toate așa zisele „înfăptuiri mărețe”, nu porneau decât din calcule, care erau menite a încâtușa și mai mult sufletul moldoveanului.

Acest suflet însă, a știut să se păstreze și să trăiască intens, sub razele dogoritoare ale soarelui, lângă glie și lângă sapă, acolo unde nici cea mai desăvârșită artă n'ar fi putut aduce atâta farmec și atâta poezie.

El s'a păstrat întreg și curat, așa cum a rămas de veacuri în părțile acestea răsăritene.

Tot ce s'ar putea face astăzi pentru el, pentru sufletul acesta românesc care freamătă darnic între Nistru și Bug, ar fi să i se dea, ceea ce n'a avut dreptul să primească atâtea secole de haină stăpânire slavă.

Ar fi să i se dea... cel puțin, frumosul și nădejdiile în care crede cu sinceritate.

DOMINTE TIMONU

FREAMĂT MOLDAV ¹

Călătorind din stepe nesfârșite,
Se odihnesc, ajunse-aici — zăvoaie ;
Un cuib bogat în stele despletite,
Unde s'au stins incendii de războaie...

Doar oameni buni grădinile îți sapă
Și cerul, curge lin în ochi de fete ;
Atâța cerbi de vis pe-aici se-adapă
Și trec haiduci spre rateș să se 'mbete ;

Cu care din luceferi pentru țară,
Cutreieră din Moinești, găzerii ?
Tămăia mănăstirilor coboară
Pe Bistrița, cu plutele tăcerii ;

La Nistru stau de pază și răcoare
Cetățile și codrii, — cazemate ;
Când voievozii trec stăpâni pe zare,
Cotnar bătrân în inimă se sbate...

1. Din volumul gata de tipar „Ogoare și luceferi“.

Plăeșul treaz, securea își ascute,
Ca să doboare-al dușmanilor rând...
Iar luna, cerne nopților tăcute
Tot aurul din spice și din gând ;

Domnițe albe-ascunse 'ntre perdele,
Țin parcă 'n loc, să nu mai treacă — anii;
Adorm cu fruntea rezemată 'n stele,
Lângă Ceahlău și brazii și ciobanii...

Și numai ochiul drept se sbate doară,
Iar vremea spune undeva cu slova,
Că Dumnezeu din când în când coboară
De stă la sfat cu oamenii 'n Moldova !

B. FRUNTE

CUM AM CUNOSCUȚ FOLTICENII

— Impresii fugare —

Bunilor mei cunoscuți: Artur
Gorovei și Aurel G. Stino.

De fapt, în vremea ceea, despre ținutul Băii știam tot atât de puțin cum știu azi despre Biharia, să zicem, sau despre împrejurimile Zarandului, unde n'am fost niciodată.

Ba ceva și mai mult: nici la Geografie nu țin minte să fi învățat, sau poate n'am reținut, măcar cât de cât despre locurile ținutului, atâta doar că din sfânta Istorie a neamului, îmi rămăseseră în minte luptele dela Baia, când într'o noapte arcașii lui Ștefan ar fi potopit lifta ungurească ce ajunsese cu „pohla” nelegiuirii tocmai prin părțile acele.

Atât și nimic mai mult.

La această necunoaștere se adaogă, o veste care nu tocmai pune în lumină bună locurile și oamenii. Un cumnat al meu se transferase de câțva timp cu slujba într'un sat de lângă Folticeni. Altul s'a fost dus pe la el în ospeție și când a venit de-acolo, printre altele mi-a povestit c'a luat parte la o nuntă țărănească și cică la masă, în loc de pâine i-ar fi servit cu mălai.

— Mălai la nuntă? am sărit eu, foarte mirat.

Și vestea aceasta am primit-o într'o seară de toamnă cu ceață, cu promoroacă deasă și cu tristețe multă pe suflet.

După ce-am rămas singur, n'am putut dormi până hăt noaptea târziu, îndelung după cântatul cocoşului, în vreme ce pe dinaintea ochilor îmi trecea conturul unui ținut pustiu, pietros, presărat cu stânci abrupte și golașe, unde nu se pot cățăra nici caprele. Vedeam nunți multe în sate pitite și sărăcăcioase, iar pe masă, în dreptul mirelui și miresii, în fața nunei și nunului, în dreptul mesenilor, nu zăream decât mălai, mălai și iar mălai.

Dimineața m'am trezit 'cu părere urită, despre ținutul Băii. E drept că prin părțile noastre basarabene n'am pomenit mălaiu la nuntă, dar nu 'nțeleg acum, și n'am înțeles pe urmă, oricâteori am încercat să lămuresc isvorul urii, de ce această pornire împotriva unui colțișor din trupul țării, numai din pricina bietului mălai care ne-a hrănit și ne hrănește și e așa de bun pentrucă a fost și este hrana de căpătâi a moșilor și strămoșilor noștri și va fi în veacul vecilor temelia bucatelor românești.

Cât citisem până în vremea aceia, știam ceva despre Folticeni, că adică la Cimitirul dela Tâmpeschi își doarme somnul de veci T. V. Ștefanelli bunul prieten al marelui Eminescu, că în tihnitul orășel trăește Artur Gorovei folkloristul a cărui nume a trecut de mult peste hotarele țării, că acolo își avea obârșie „Șezătoarea“, că acolo trăise Ion Dragoslav scriitorul și Nicu Gane, că acolo învățase puțină carte catehetică cel mai mare povestitor al neamului Ion Creangă, că pe acolo trecuse sau își făcuse ucenicia scrisului un Sadoveanu, un Tutoveanu, Șerbănescu, Vulovici ș. a.

Altceva ce mai puteam ști, despre un modest orășel provincial ca Folticenii, decât atât cât am putut culege de ici de colo, iar despre ținutul întreg că la nuntă se servește mălai la masă în loc de pâne. Și că locurile ar avea asemănarea unei puste, sau a unor pustiiuri, poate asemănătoare cu cele în care s'a retras odinioară Pavel apostolul, cu cele sahariene, ori chiar poate cu cele ale urâtei Siberii!

Și astfel au trecut zi după zi, lună după lună până ce am ajuns să cunosc adevăratul Folticeni, adevăratul ținut al Băii, oamenii și locurile sale, sub altă lumină, și'ntr'o altă icoană.

+ + +

Era în 28 Iunie 1940 când ne-am luat, cu nepusă 'n masă,

rămas bun dela Basarabia și hai desculți, hai desbrăcați și pe jos, peste Prut spre Dorohoi.

A doua zi era Sf. Petru și Pavel. Pe la amurg, clopotele bisericilor moldovene începură prelung și tânguios s'von de vecernie, iar peste fruntea Basarabiei cobora tăcerea și tristețea, o tăcere grea cum nu coborîse niciodată și o tristețe amară și dureroasă cum numai la răstimpuri de veacuri cunosc neamurile.

În noaptea aceia cu dușmanii sub coastă la o svârlitură de băț, am dormit iepurește dintr'o casă de gospodari din Pomârla, iar în zori de zi am purces, mănecând ca mironosișele adinioară, spre trupul izbăvitor al țării.

Eram istoviți de drum și de oboseală, dar aerul răcoros al dimineții aceleia de Săn' Petru cu zori frumoși ca 'mbujorarea macilor, cu verdele deschis, al câmpurilor, ne întări și puterile și nădejdea.

Pășeam îngrijorați prin iarba înroată de pe șesul ce se întindea ca un lăicer pa poalele Dorohoiului, stărnind din loc în loc prepelițe sperioase, care, după ce sburau câțiva pași în spatele nostru, se lăsau în iarbă ca niște bulgări grei aruncați de pe înălțimi în adâncuri.

Pe alocurea întâlneam și drumeți grăbiți, pe fețele cărora citeai o sete nebună de a mistui calea cât mai repede și cât mai neîntârziat, pentru că fiecare clipă avea socoteala ei și fiecare pas înghițit în urmă aducea bucurie celor care cu palmele streășină așteptau nerăbdători în poartă pe tatăicul.

— Veniți din Basarabia?

— Da.

— Și eu plec să-mi iau soția și doi copilași.

— Vii de departe?

— Am servici la Botșăni. Și deabea seara am aflat vestea și m'am și pornit să-i aduc aici, numai de-ași avea noroc să nu se 'nchidă granița.

— Nu. N'ai nicio grijă. Nu se 'nchide ea așa de repede. Deabea încolo pe la o Lune e vorba. Și călătorul iarăși o lua odată cu noi, fiecare în părțile sale, fiecare într'acolo unde-i bătea inima mai tare și dorurile-i erau mai avântat pornite. Puterile ne erau slăbite, însă după ce am ocolit o coastă și izitura unui iaz, ne apăru deodată în față dealul Palonicului ca un sinaiu mântuitor și întăritor.

Cu privirile ațintite spre vârfurile lui, pășeam încrezători spre colțul izbăvirii. Soarele se înălțase sus pe nesimțite, sorbind toată roua care miruise și iarba și holdele. Pe la prânzul cel mare ajunsesem în târg, iar de acolo pe la amiază, imbarcați în tren, am pornit cu tolocănit greoi de roate undeva spre inima Țării, într'o direcție pe care nici n'o cunoșteam.

Ne ducea balaurul sforăind când mai ușor, când mai înviforat în vreme ce noi eram triști și gândurați ca cerul deasupra Românilor când o burniță repede și deasă smolise văzduhul și Țara și sufletele celor mulți.

Noaptea târziu, mult după miezul nopții, ne-am coborît la Piatra-Neamțului, iar a doua zi, prin șerpuirea munților ocoleam cu camionul întortochiatele ocolșuri spre locul de unde trebuia să așteptăm hotărâri înalte și îmbucurătoare.

Eram în Târgul-Neamțului.

Orășelul acesta, vara și primăvara semăna c'o fată drăguță și tinerică de țară când o gătește mă-sa Duminica cu busuioac mirositor la cingătoare și cu flori oacheșe la cosiță și-o trimite la Biserică.

De pe fruntea muntelui ce-i stă în spate dorm presărate casele ascunse în pometuri până la malurile liniștitei și limpezii Ozane ce clipește obosită prin vaduri, până sub coasta Humuleștilor.

Intr'o parte străjuesc zidurile Cetății, bătrâne, roase și arse de soare și de vreme, iar peste inima târgului domină falnici „plopri fără soți” și turlele scânteetoare ale bisericilor.

Târgul-Neamț e un han la răspântii de drumuri. Toate dela el pornesc și în el se opresc: Mănăstirea Neamțului, Agapia, Varatic, Secul, apoi Piatra-Neamț, Pașcani, Iași, Folticeni, toate din acest orașel își au plecarea sau prin el trecerea.

Acolo auzeam mai adesea vorbindu-se de Folticeni, mai ales când te aflai în obor.

— Ia las, cumătre, că la Folticeni îmi dădea șapte mii în capăt.

Altul sărea de colo și îi trăgea:

— Să vii mata la Folticeni și să vezi iarmaroc de vite.

— Cum Folticeni-s aproape de Neamț? — am întrebat pe un țăran care se nătâmplase să fie boroian.

— Da părințe, îi cale de câteva ceasuri, nu-i geparce; te pornești dimineața și pe la prânz poposești în Folticeni.

— Ce, ai v'o douzăci și cinci di kilometri — lămuri altul, care tocmai trăsesse cu urechea la vorbele noastre.

Hă, hă, — mi-am zis în sinea mea — va să zică prin apropierea Neamțului e și Folticeni și cu ținutul Baia unde locurile trebuie să fie niște rătăcări pietroase, și sărăcicioase și urâte, iar la nuntă mânânci mălai până nu mai poți. Vai — mă gândeam cu groază — pe unde m'a adus Dumnezeu și Măicuța Domnului? Cine știe ce zavedenie de lume voi mai întâlni?!

Eram amărît, și trist, iar Târgușorul-Neamțului își mîna viața liniștită de totdeauna cu amestecătură de oameni din toate părțile, cu smerite fețe călugărești de monahi și monăhii îmbătrâniți întru pocăință înainte de vreme, care, în drum spre metanie sau veniți după cumpărături, își abăteau sfioși pașii „la trei brazi“, să-și uite și mai adânc „toată grija cea lumească“ de care cu jurământ de pravilă s'au lepădat să n'o mai întâlnească și să n'o mai vadă în veacul vecilor.

A doua zi dimineața când soarele privea curmeziș asupra Ozanei, iar cerul era limpede și dulce ca fața acestui pârâiaș în dreptul Cetății statornicită pe umerii stâncoși ai malurilor, veni după noi cu căruța cumnatul nostru și moș Gligore Blană, un bătrânel sfătos și curat, care în Duminiile de rînd e pălimar la biserică, iar la sărbătorile mari și la praznicile împărătești se alătură la strană și ține loc de dascăl.

E drept că moș Gligore nu urmase vreo școală la nici o mănăstire, da-ți cunoștea practic psaltihia și icoasele și toate glasurile, de-ți era mai mare plăcere să-l ascuți.

Bătrânețea îi măcinase vocea, însă dragostea pentru biserică i-a rămas aceeași, statornică și tare. Are o iepușoară tărcată: negru cu alb parc'ar fi aruncat cineva o cămașă ghilită pe șelele mâne-sa când o purta, de-a născut-o așa de oacheșă.

E cuminte însă și cumințenia bate frumusețea. Ea îl poartă la câmp și-l aduce acasă atunci când dinspre Sasca se ridică o pată de nouraș. Atunci, la asemenea întâmplări, moș Gligore iute, decum ajunge la biserică, descalecă și-o lasă să pască între

zidurile sfântului locaş, iar el se sue să tragă clopotele de-alungă şi risipeşte cumpenele, pe locuri pustii şi neumblate.

Odată, i s'a părut şagă un pumnişor de nouri ce se iviseră hoţeşte din văile munţilor, şi n'a tras clopotele. D'apoi ce nevoie de cumpănă s'a zămislit din nimica ceia, de n'au înţeles bieţii oameni o boabă din semănături în anul acela!

S'a cam supărat satul pe el atunci, dar vremea a şters păţania, şi moş Grigore s'a învăţat minte şi n'a mai crezut în şaga norilor, cum un crede în prietenia somnului.

Înainte de amiază, pornirăm la drum.

Am urcat anevoioşi dealul de cum ieşi din târg şi-o apucăm spre Folticeni, iar când am ajuns pe vârf ne-am rotit ochii în cele patru vânturi, privirile noastre sorbeau setoase priveliştea tuturor împrejurimilor: ici semeţia munţilor îmbrăcaţi în podoba verde închisă, dincolo şerpuirea Ozanei care licărea ca aurul la zâmbetul soarelui, în altă parte se înalţă încreţiri de dealuri sau începuturi de văi, pretutindenea frumuseţe, farmec şi viaţă ispititoare.

Ghilana lui moş Gligore a îndemnat binişor la vale, că ne-am trezit deodată urcând alt deal prin Răuceşti în sus, tot aşa de împodobiţi în veşmânt verde ca şi împrejurimile Târgu-şorului cel lăsat în urmă cu rupere de inimă.

— Iaca păşim şi pe hotarul Băii noastre, sireaca — zise moşneagul, în timp ce iapa se opri să-şi ieie suflet nou pentru mai departe.

Am tresărit prelung cu toată fiinţa, la auzul acestor cuvinte. Va să zică intrăm deaici încolo într'o pustie urâtă, plictisitoare şi săracă.

În faţă ni se deschise o privelişte nouă şi izbitoare, iar nu plictisitoare şi hădă cum mi-o zămislisem în noaptea aceia de toamnă cu picuri grei, cu şuerat de vânt siberian şi vise urâte ca în ajunuri presimţitoare de moarte.

Era angelica icoană a şesului Moldovei.

Din depărtare, întinderea aceasta pare o margine de cer ghintuită de stele în şiraguri. Sunt şuviţele de ape ce-o brăz-

dează în lung și în curmeziș și care sclipesc argintiu ca ochi de șopărlă ascunsă în iarbă.

Deoparte cununa de dealuri, de altă parte valuri de munți, iar prin mijloc Moldova își trece șerpuitoare ființa, adulmecând din loc în loc pâraiașe albe și nevinovate : ici Uscata, dincolo Șomuzul, într'o parte pâraul care trece prin Ioneasa, desparte Rușii în două și scaldă coasta dinspre amiază a Onicenilor, colo alt pâraiaș care udă Drăgușenii, în altă parte altul care care taie Ciumuleștii într'o margine a satului, pretutindenea șipot de ape care-și undoaie privirile sub lumina blândă și drăgostoasă a soarelui prietenos.

Cum am dat în vale, o răcoare plăcută ne lovi fața. Adia o suflare ușoară și dulce de aer, ca un sărut de fată mare. Sate deșirate împeștrăteau întinderea, case albe, frumoase și înalte, împrejmuite de verdele bogat al pomilor își așteptau stăpânii risipiți pe întinsul câmpului ca niște cocostârci întru căutarea hranei.

Era amiaza plină, când moș Gligore Bană a oprit voinica în dreptul casei curățele și primitoare a părintelui Petruță.

Eram pentru întâiași dată într'o gospodărie din satul unui colț de țară pe care nu-l cunoșteam decât numai din auzite, dar pe care l-am visat și l-am văzut în seara toamnei aceleia într'o ipostază urită. Curtea plină de păsări, pomii încovoiați de roadă, vorba caldă a părintelui și a coanei Lența, ne îndulci o clipă pelinul gândurilor care zburau neconținut spre Basarabia.

Parcă nu mă simțeam atât de străin în ținutul și între oamenii Băiei.

+ * +

Când am ajuns să trecem pe spinarea podului lung ce-și înfinge brațele într'un capăt și 'n celălalt al Moldovei, soarele rămânea în stânga, iar Boroaia în urmă, ca o mamă ce-și petrecea copilul în lume.

Moldova răsfățată în brațe bogate, își prelingea unda prin vaduri, c'o limpezime de rouă.

Nici până atunci, nici deatunci n'am văzut o apă mai blăjină ca aceasta. Seamănă aidoma cu ochii unui prieten sincer, de care te legi cum îl vezi, și rămâi legat toată viața.

Simți într'insa svâcniri de viață și ademeniri cărora nu le poți înfrunța chemarea.

Atunci abia, mi-am dat seama că în Moldova nu se va fi înecat Molda cum spun unii, ci o zână, fata cea mai frumoasă a neamului, fugărită de îndrăznețul descălecător.

Liniștea afundului, îi va fi rupt pătimaș chipul, și astfel duhul fetei, plutitor de veacuri peste firea apei, ademenește sub oglindirile ei privirile drumeților care o văd măcar odată în viață.

În după amiaza acelei zile de vară, Moldova mi-a furat o picătură din marea sufletului și m'a vrăjit să nu-mi găsesc astâmpăr până ce nu m'am întors pe malurile ei iarăși, oleacă mai târziu, dar pentru mai multă vreme.

În răstimpul acela i-am gustat din plin farmecul, cum guști lacom întâiași dată, vara, dintr'un persic zemos și rumen, și mi-am legat trainic amintirea, nu atât că mă scăldam în mirul ei încropit, ci mai ales, pentru că prin mijlocul lui Cuptor, duram pe asfințitul soarelui stăvilare de prundiș în cotloanele apelor sale și apoi străjuind la o parte cu părintele Sebastian, moș Dumitru Cornea, Ion Dudași și Ghiță Lăscărache, priveam îmbătați de bucurie cum se aruncă furioși boiștenii în leasa lungă și lată ca opinca uriașilor din basme.

Vară, să tai în curmeziș albia Moldovei, e o plăcere pe care n'o poți uita ușor, mai ales după ce treci repeziciunea Șomuzului, te urci până pe dealului Dumbrăviței și de acolo cu privirile iscoditoare scrutezi priveliștea rămasă în urmă. Pe amândouă coastele stau înșirate satele ca un hurmuz pe sân tare de fată, iar sub aprinderea luminoasă a soarelui, casele bat într'un alb argintiu, plăcut ochilor. În vale, cât ține albia nestatornică a Moldovei, e un lăicer peștriț pe care mâna măestrită a Făcătorului a ales, migălos, fir cu fir, podoaba vestmântului ca o domniță statornică și osârduitoare ce stătea odinioară gânditor aplecată asupra gherghefului : ici o șuviță verde de luncă, dincolo un ochi mare de iarbă peste care sburdă copiii și colindă vitele, mai încolo un ghiol la căpătăiul căruia stau aplecate câteva sălcii bocind, pe deasupra bătlanii și pescărușii dau târcoale boiștenilor bărbătoși, iar printre ele se strecoară brațele Moldovei resfirate ca la atac pe toată întinderea șesului. Când m'am trezit din vraja visării, moș Blană lăsa în dreapta drumul Spătăreștilor ce ducea spre Folticeni și o apucă drept înainte pe lângă han, spre Rădășani. Seara, poposeam fără grijă între neamuri, în casa părintelui Constantin.

Când a fost să intru întâiași dată în Folticeni, era pe la amiază. Trecusem prin livezile mărginașe ale Rădășenilor, și am ieșit drept pe deal la Oprișeni. În vale, pe deasupra caselor roșii sclipeau turlele celor câtorva biserici semănate parcă anume, ca niște cetăți mărginașe de strajă. Ascuns într'o vale costișată, orașelul acesta ți s'ar părea că-i răsărit dintr'o mână de scoici asvârlite într'un căuș cioplit anumea ca să dea ființă așezării omenești de azi.

Incins din toate părțile de dealuri, Folticeni răsufă pe cele două văi ca niște nări de uriaș prin care două pâraie și-au croit matca și-și poartă ființa prin ani, clipecind a lene ca un călător cuprins de somn și oboseală.

Am coborât pe o stradă îngustă ce poartă numele satului rămas în vale, pomi pe deoparte și cealaltă, case vechi înălțate pe fundament de piatră, ici-colo trupuri de zorele încolotăceau stâlpii cenușii a cerdacelor din umbra cărora fețe cărămizii aruncau priviri iscoditoare la fiecă trecător, te măsurau de sus până jos și iarăși discret cum apăreau, se retrăgeau ușor în dosul perdelelor boțite și afumate.

Era ulița sfântă pe care odinioară pășise, zburdase și făcuse ghiduși cu alți prieteni copilul Nică a lui Ștefan a Petre Ciubotaru din Humulești, venit nădăduitor la cărturarii cateheți ai Folticeniului, să se procopsească cu știință boerească de carte.

— Vă rog, îl cunoașteți, pe domnul Artur Gorovei ? întreb pe un trecător rumen și sdravăn, care urca greoi în sus, c'o mână sprijinindu-se în băț, iar cu alta ștergându-și fruntea de sudoare, la fiecare pas câștigat cu trudă.

— Pe conu' Artur ? Vai, da' cine nu-l cunoaște în târgu' ista pe conu' Artur ? Il cunosc pân' și copiii !

M'a lămurit cum și unde-l pot găsi, iar eu stăteam stinger și rușinat de întrebarea pe care i-o pusesem, vădind cât colo că sunt un drumeț străin de departe, necunosător al locului și oamenilor.

Soarele frigea cu tărie de cuptor și era o liniște între pomi, că nu se mișcău nici frunzele ramurilor.

Cum am ajuns la capătul uliței și-am luat-o spre stânga, am dat în strada mare care desparte târgul în două și-l taie

drept dintr'un capăt în altul. E o stradă curată, frumoasă și încinsă de patriarhală omenie provincială și moldovenească.

L-am nimerit ușor și pe conu Artur. Trăește retras într'o casă joasă, încă drăguță, în care odinioară a trăit și Nicu Gane.

Mi-a strâns prietenos mâna, m'a privit zâmbind blând ca un tată, și iarăși m'am simțit bine ca la mine acasă în Basarabia.

Conu' Artur e un bătrânel simpatic: statură mijlocie, dar bine legată, ochi dulci și pătrunzători, sfătos și atrăgător la vorbă ca un povestitor de basme. Te cucerește de cum îl cunoști și-ți place să-l ascuți vorbind, fiindcă orice cuvânt coboară din adâncuri de ani.

— Mergem să-l cunoști și pe Stîno.

— Pe Aurel George Stîno ?

— Da.

A doua oară când iarăși m'am simțit încurcat, deoarece mi-l închipuiam trăind undeva departe în Capitală, predând cursuri de pe înalte catedre universitare.

Când am intrat în cămăruța de lucru a scriitorului Stîno, nu știam de mă aflu într'un muzeu universal, într'o bibliotecă centrală sau în casa unui savant: cărți din toate limbile pământului, monede din toate epocile și din toate țările, tablouri felurite, scoici de pe țărmurile Nilului și ale Gangelui, trestii de pe la equator, insigne din cine știe ce vremuri și țări, diferite lucruri din Japonia și din Finlanda, din Spania, din Italia și din America, de oriunde vrei și de oriunde gândești. Orice țară și orice neam își găsește specificul și prezența prin te miri ce bucășică ruptă de pe meleagurile ei și adusă în odaia aceasta în care, oricât ai sta, și oricât ai privi, când ieși nu poți spune c'ai văzut toate și ai cunoscut toate. Atunci, pentru întâia dată în viață, mi-am dat seama ce însemnează pasiune și ce însemnează omul închinat cu trup și suflet culturii și luminii.

Când pășești pragul acestei case bătrânești, mică și joasă, cu iarbă și flori prin ogradă și cu brazi străjuind-o credincioși, te lovești de o mireasmă curată de autentică ospitalitate, cum n'o mai găsești nicăieri aiurea.

Am stat îndelung la sfat, iar când am ieșit în prag pentru plecare, soarele înclina să-și caute culcușul undeva spre Râșca sau între doagele ciuberelor dela Bogata.

Cerul limpede și albastru mi-aducea în minte cernirea

Basarabiei și frumusețele ținutului pe care abia atunci începeam să-l cunosc și să-i descifrez farmecul, cum descifram odinioară bucoavnele, pentru a deslega tainele cărților.

Când m'am despărțit de cei doi scriitori, am observat pe drum că-mi câștigaseră sufletul cum ar fi câștigat o capeică la jocuri copilărești de noroc. Iar din clipa cea, iubirea mea creștea deplină pentru ei, pentru Folticeni și pentru ținutul la sânul căruia am trăit clipe neșterse pentru toate zilele vieții de mai târziu.

Indrăgisem locurile și oamenii pe care-i port în minte azi, cu cea mai sfântă și cea mai dragă cucernicie.

AL. BARDIERU

P O E M

Apele ochilor mi s'au tulburat,
ocean de valuri neumblat
spintecat de corăbii cu catargele în adâncuri
cu mateloși născuți din sânge și smârcuri.

Furtunile lacrimii în loc de ploi
mi-au cernut peste gene noroi,
porturile de lângă pupile au fost innecate
de ciclonii desnădejdlor blestemate.

Din somnul coborît de flux în sprâncene
au crescut stânci de întunerec și mărgene.
Moartea și-a zidit un castel, o cetate
pentru mine, când voi pleca într'o țară necunoscută, departe.

GEORGE FLORAN

CEL MAI FRUMOS TRANDAFIR

(Din carnetul unui ofițer de pe front)

Mergeam spre front. Trenul ne ducea cu o viteză nebună, prin locuri necunoscute. În gara Dnipropetrovsk, unul dintre noi, plictisit de atâta drum, întrebă pe tânărul ofițer de Stat-Major :

„Ce zici Alecule ? Oare unde mergem“ ?

Atunci o hartă a Rusiei se întinde pe pereții compartimentului clasei a II-a și adunându-ne toți în jurul lui Alecu, acesta începe, schițându-ne cu creionul : „pe aici, nu se poate, pe aici, nu-i nevoie... sigur că rămâne aici... Cotul Donului“.

A doua zi plecam dela Kamensk spre Don, unde spusese căpitanul Levărdă Alexandru, deși nu știuse nimic dinainte.

Înalt, elegant în orice mișcare, stătea rezemat de ușa compartimentului, zâmbind depărtărilor...

— „La ce te gândești Alecule“ ?

— „La trandafirii care cresc pe malul Donului. Sunt cei mai frumoși trandafiri din Europa“.

— De unde știi ?

— Asta-i părerea lui Dostoevski. La vară o vom verifica.

Și prin vifornița care se sbătu crâncen în ferestre, o întrebare păru un moment că înmărmurește gândul tuturor : „Oare cine va mai ajunge până la vară“ ?

20 Noiembrie 1942.

După ce am inspectat cantonamentul dela Obeleitze, pornim în marș. Vântul aspru îngheață zăpada ce scârțâe sub picioare. Stepa-i troenită fără urme.

Noaptea s'a lăsat mai repede ca de obicei.

Oriunde te-ai întoarce, nu vezi decât întuneric.

Dibuim un drum făcut prin niște bălării înalte de un metru, un metru jumătate, cu țurțuri de ghiață pe ele.

După o scurtă inițiere asupra terenului, într'un bordei, la lumina unui opaiț, luată dela comandamentul altei unități, ne instalăm pe poziție.

La orele patrusprezece, puștile mitraliere din linia I-a, încep să pârâe.

La telefon, ni se comunică: „Rușii atacă“!

Răniții se scurg spre postul de prim ajutor: Rușii au intrat în sectorul comp. I-a. Căpitanul e rănit. La telefon se aude un glas:

„Domnule Colonel, aprobați să intervin cu rezerva batalionului“.

Cererea se aprobă. Dar căpitanul Levârdă, pleacă și el în capul companiei de rezervă. Cu o lopată în mână, pistolul în cealaltă, strigă:

„Înainte băeți, nu vă lăsați“!

— Ura!.. Ura!..

După o luptă grea, când întunericul începe să cadă, se'ntoarce și căpitanul, mândru de el.

Întrebat de comandant, de ce a intervenit personal, când alta îi era misiunea ca Șef al Biroului de Operații, a răspuns: „Deacolo unde eram, nu puteam să nu intervin când îmi dam seama că un minut mai târziu, totul era pierdut pentru regiment“.

Și zâmbindu-ne nouă, complice:

„Culegem trandafiri de pe Don“?

Apoi, istovit, s'a dus în adăpostul acoperit cu foaia de cort, să se odihnească.

21 Noiembrie 1942.

La orele patru și jumătate, o ceață groasă acopere pământul înălbit și înghețat.

În linia I-a, s'aud focuri de puști și mitraliere.

Batalionul I, își epuizează toate rezervele, și ultimul pluton a fost trimis la atac.

Rușii vin valuri, care din ce în ce se măresc.

Abea se poate zări prin ceață, o învălmășeală înăbușită, din care ies gemete și focuri dese de pușcă. Lupta ajunge corp la corp.

Gerul îngheață mâna pe pușcă, iar lopeții lineman, nu-i dă dreptul decât să scoată scântei din pământul blestemat, pe care 'n zadar ostașii noștri se muncesc să-l bortească. Cu toate aceste greutăți, atacul Rușilor este oprit, dar nu pentru mult timp.

Se aude un huriit de tancuri.

Ele se strecoară pe flancurile și centrul batalionului, îndreptându-se spre postul de comandă al regimentului. Maiorul comandant moare și rușii înaintează. Ofițerii din linia întâia, sunt răniți și evacuați. Situația e mai mult ca disperată. Contra-atacă plutonul de cercetași călări. Sublocotenentul Solcanu moare și el. Contra-atacă comandantul plutonului de transmisiuni, în fruntea grupei de telefoniști; dar cade, strigând cu mâna pe pușca mitralieră: „Trăiască România“!

Grupul de comandă al artileriștilor valizi și răniți, secondați de toți ceilalți, depun ultimul efort, care pare să aibă efect: Rușii stau.

Dar... tancurile se apropie, tunurile anticar deși trag, sunt depășite...

Alecu, care urmărea acțiunea mai mult ca legat de postul de comandă, căci trebuia să raporteze la telefon, aruncă deodată telefonul și cu ținuta mai dreaptă ca totdeauna, cu aerul sfidător al morții, cu sânge rece ca la manevre în timp de pace, în-sufletește ostașii din grupul de comandă, strigând cât îl ia gura: „pe ei băeți, înainte băeți“!

Cuvintele lui, toarnă benzină peste foc; cei de lângă el, s'asvârl ca tigrii. Rândurile se răresc, focul din ce în ce mai des, răpune unul câte unul, pe cei din jurul eroului.

Atunci... deasupra bălărilor cristaline, se vede înaintând spre car un singur om. Dar parcă e mai tare ca namila de oțel, ce vine asupra lui.

Cu pistolul în mână, ca Făt-Frumos contra balaurului cu șapte capete, se repede spre carul ce împrășcă foc și moarte.

Voința uriașă a omului a învins ; carul s'a oprit. Curajul și victoria sunt de partea Căpitanului Levârdă.

Dar un glonț șuerător, în acelaș timp, îl culcă la pământ.

Intr'o secundă, lângă insigna tânărului ofițer de Stat-Major, a înflorit un trandafir roșu de sânge, trandafirul morții.

Ca un erou legendar, a știut să găsească în plină iarnă, cel mai frumos trandafir de pe Don.

TANA MUGUREL

TRISTEȚE

Mi-a rodit pe gând
Bob de cântec lîn
Și am strâns din suflet
Rouă de tristețe,
O culeg flămând
Cu vorbe semețe,
Pe buze să ardă
Vrană de rubin.

Păuni de imagini
Văd cum se rotesc
Ca undele 'n lacuri
Sub smalțul de lună,
Apele amare
In vis mi s'adună
Curcubeu de lacrimi
Să le împletesc.

Ce zeu îmi îmbie
Vlăstarele coapte
Crescute pe gându-mi
Sbătut ca un sbor,
Vâslind spre lumină
Ca unda 'n isvor
Ce suflă în vreme
Măruntele șoapte ?

SEBASTIAN POPOVICI

PROFESORUL DR. THEODOR C. NICOLAU¹

(1865—1913)

30 de ani dela moartea sa

Se împlinesc anul acesta 30 de ani dela moartea fostului profesor Dr. Th. C. Nicolau. Distinsa lui personalitate în lumea științifică românească, într'o vreme când cercetările petrografice și mineralogice erau la noi deabea la început, precum și ilustra lui figură în viața culturală a țării, pe atunci neîntregite — și mai ales a Iașilor, ne îndeamnă, sub scutul unei datorii, de a-i aminti atât cât ne poate permite o modestă biografie, viața și opera lui.

Iar când ne gândim, cu câtă competență savantă și cu cât spirit clar a pășit în marile laboratoare din Apus unde a lucrat și cu câte aprecieri elogioase s'a întors de acolo — firește spre onoarea Patriei — datoria aceasta ne este și mai mare. Cu excepția unei biografii ceva mai extinse a d-lui prof. I. Simionescu², despre profesorul Nicolau s'a vorbit puțin. În schimb, el a reprezentat mult. Calitățile reprezentative și capacitatea sa integrală a omului de temeinică pregătire, ca și dorința lui de creațiune științifică, l-au condus la cucerirea prestigiului; sacri-

1. Materialul necesar prezentei biografii precum și numeroase și prețioase informațiuni verbale, ne-a fost date și puse la dispoziție în cea mai mare parte de d-na Alexandrina T. Nicolau, soția sa; Direcțiunea Liceului Internat și Facultatea de Științe a Universității „Cuza Vodă” din Iași. Tuturor le exprimăm alesele noastre mulțumiri.

2. I. Simionescu—Dr. Th. Nicolau în Rev. St. Adamachi, vol. IV Nr. 4, 1914, pg. 245-246, însoțită de o fotografie și o listă de lucrări.

ficiul și completa uitare de sine, când era vorba de muncă și progres, l-a îndreptat însă pe celălalt drum, curmându-i firul vieții la 50 ani, în plină și matură vigoare de lucru.

Profesorul Nicolau s'a născut la 9 Februarie 1863 la Tg.-Neamț, fiu al preotului Constantin Nicolau și al Ecaterinei. După absolvirea cursului primar în localitatea lui natală, învățătura mai departe a micului Theodor, preocupau pe părinții lui cu toată grija. Lipsit însă de o stare materială prea bună, singura cale ce-i rămânea deschisă spre studiu, era numai munca, priceperea și voința lui. Tatăl său îl dorea preot. În acest scop, devine elev al Seminarului „Veniamin Costachi” din Iași. Dar construcția lui sufletească nu-l putea îndrepta spre slujirea Altarului. Avea însă aplicație pentru științele pozitive. De aceea părăsește acest seminar și intră ca bursier în Institutele Unite, școală cu aleasă demnitate selectivă și rol cultural pe vremea aceea și în care el întrevădea reali zarea aplicațiilor sale, prin extinderea orizontului științelor concrete. Aci și-a format și conturat spiritul și orientarea spre Științele Naturii, cărora avea nu peste multă vreme să li se dedice. Într'adevăr, după trecerea cu distincție a bacalaureatului în Litere și Științi în sesiunea din Iunie 1884, se înscrie în toamna aceluiași an la Facultatea de Științi a Universității din Iași, secția Șt.-Naturale, fiind intern al Școlii Normale Superioare. Studiile universitare au fost pentru el o adevărată desfătare sufletească, tocmai prin însușirea esențială ce-l caracteriza: intuiția faptelor naturii. Era un om de un remarcabil simț realist. De aceea a studiat din convingere și curiozitate.

Ca student s'a distins din primul an universitar. A avut însă și norocul de a fi fost elev al nemuritorului Gr. Cobălcescu „dela care învăță să iubească natura căpătând totodată și dorința să-i cerceteze tainele ei”¹. Cobălcescu l-a remarcat de altfel, ca unul din cei mai fecunzi elevi ai săi. Și azi se pot constata din dosarele Facultății de Științi din Iași aceste lucruri și înclinarea ce o avea el în cercetarea structurii scoarței pământului. La ambele examene susținute cu Cobălcescu, atât cel de Mineralogie și Petrografie, cât și cel de Geologie și Stra-

1. I. Simionescu, art. cit.

ligrafie, a obținut nota maximă, 20 ; iar la examenul de licență pe care a trecut-o în sesiunea Iunie 1889, proba practică¹ și orală la aceste specialități au fost notate la fel².

Odată licențiat, nu se va opri la jumătatea drumului. De acum i s'a deschis orizontul de creație proprie. Trebuia să i se ofere însă prilejul. Deocamdată îi revine misiunea pentru învățământul secundar, debutând pentru prima oară ca profesor suplinitor de Științe Naturale, pe data de 15 Noembrie 1888 — nefiind deci licențiat — la Seminarul „Veniamin Costache” din Iași. Aici a funcționat numai doi ani. Între timp, a fost profesor de fizică și matematică la Școala de Telegrafie, tot până 'n 1890, când această școală s'a desființat. În toamna aceluiaș an, se ținu la Universitatea din Iași un concurs special pentru ocuparea catedrei de Șt. Naturale dela Lic. real „N. Bălcescu” din Brăila. Theodor Nicolau se prezintă și reușește primul în clasificare, drept care i se conferă amintita catedră pe data de 1 Noembrie, cu titlu de profesor provizor. Aici și-a experimentat cu succes suma calităților sale de emerit pedagog și neîntrecut dascăl și tot aici a lăsat neșterse amintiri, așezându-se printre cei mai buni profesori de Șt. Naturale din țară. Prezența lui la această școală a mai ilustrat-o și prin funcția de director, câțva timp. După 3 ani, în 1893, a fost ales membru în Consiliu general de Instrucție de către Ministerul de Interne ; iar după un an prin Înalt Decret Regal fu avansat profesor definitiv. În 1895, pentru merite excepționale, i se acordă tot prin Decret Regal Coroana României în gr. de Cavaler. Se vede deci, că întreaga activitate depusă la Brăila, dacă i-a fost în parte răsplătită, ea a constituit începutul succeselor mai strălucite care vor urma de acum înainte. În 1895 Tache Ionescu pe atunci ministru al Cultelor urmărea să facă din Liceul Internat dela Iași — de curând reînființat — o școală model. Condiția esențială în realizarea acestui scop era, așa cum din primul moment și-a dat seama, adunarea unui mănunchiu de profesori din cei mai buni. Re-

1. Proba practică susținută la mineralogie a avut ca subiect : Determinarea și studiul a 8 roce, 8 minerale, și 8 fosile, precum și determinarea unui unghiu cristalin și obține nota 19.

2. Comisiunea examenului său de licență era compusă din : Prof. C. Climescu care era Decan, Prof. Vlădescu la Botanică, Prof. Cosmovici la Zoologie, Anatomie și Fiziologie și Prof. Gr. Cobălcescu la Geologie și Mineralogie.

crutarea și selecționarea lor au făcut-o personal dela diferite licee din țară. Profesorul Th. Nicolau a fost printre primii în obiectivul alegerii distinsului ministru. „Astfel a avut parte liceul nostru de luminile celui mai distins profesor în Științele Naturale din întreaga țară. De astă dată ochiul de sus n'a greșit, a nimerit, a prea nimerit, cum mai rar li se întâmplă ochilor care privesc prea de sus”¹. Incât la 1 Septembrie 1895 Th. C. Nicolau e chemat la catedra de Științi Naturale dela Liceul Internat, pe care avea s'o cinstească timp de 18 ani, pân ăla moarte în calitate de eminent profesor, desăvârșit educator și director în două rânduri.

Dar omul de știință din făptura lui interioară îl chemă la studiu mai departe. Trebuia să lucreze, să facă progrese. Influența lui Cobălcescu i-a fost covârșitoare, așa cum mai sus am amintit. Maestrul său l-a învățat ce înseamnă jertfa de sine în idealul desinteresat ce-l țintește un savant. Și iată că, nu mult după numirea ca profesor la Liceul Internat, prilejul unui răsunător succes — ce avea de data aceasta să-l trimită la înaltele universități din Apus — i se ivi. Se publică acum de către Academia Română un concurs pentru obținerea unei burse din fondurile „V. Adamachi”. Bursa era destinată unui studiu de mineralogie și petrografie la Universitatea din Lipsa, în laboratoarele căreia lucrau pe atunci vestitul petrograf prof. dr. F. Zirkel și chimistul Wislizenus. Fără prea multă șovăială și cu o deplină încredere în forțele lui, Th. Nicolau se prezintă la concurs și ia cu distincție bursa fiind deci „unul dintre cei dintâi care a beneficiat de bursele Academiei”² din fondul V. Adamachi. Apoi, la 1 Noembrie 1896 obține concediu de studii dela Liceul Internat și pleacă la Lipsa, unde se înscrie la secția Șt. Naturale cu un singur gând: muncă.

Alături de iluștri savanți, cercetările de specializare pe care le-a făcut, l-au introdus adânc în problemele de mineralogie, petrografie și chimie, afirmându-se repede în fața marilor lui maeștri. Ei căpătase atâta încredere în el, încât îi dădeau spre studiu,

1. Din discursul prof. I. Paul rostit la 28 Oct. 1913 cu ocazia ofierii unui parastas pentru odihna sufletului lui Th. Nicolau mort la 28 August același an, la deschiderea cursurilor Lic. Internat. (Ziarul „Evenimentul” din 30 Octombrie 1913).

2. I. Simionescu, art. citat.

unele din cele mai grele și complexe analize de mineralogie și pe care le rezolva cu succes, „ridicându-se din starea modestă de elev la cinstea de colaborator al acestor celebrități europene”¹. Astfel că la 13 Iunie 1899, după doi ani de cercetări profesorul Th. Nicolau printr’o magistrală disertație intitulată „Beiträge zur Kenntnis rumänischer Felsarten”, obține titlul de Doctor în Filosofie și Științe Naturale cu specialitatea Mineralogie, atribuindu-i-se mențiunea Magna cum Laudae. Nu se simți însă satisfăcut cu atât. Dorea să știe mai multe. Nu voia să piardă prilejul că se găsea în Germania. Știa de faima mineralogului M. Rosenbuch și a cristalografului Victor Goldschmidt, care lucrau pe lângă Institutul de Mineralogie și Geologie dela Universitatea din Heidelberg. Intre timp, bursa expirase. Ea îi era oferită numai pentru studiile dela Lipsca. Apoi în țară era solicitat în demnitatea de Inspector general școlar². Nimic însă nu-i schimbă gândurile. Plecă la Heidelberg pe propriile sale mijloace, spre a-și desăvârși specializarea timp de încă 2 ani. Aici ca și la Lipsca, lucră cu aceeași râvnă. N’a pierdut ocazia de a urma și la Seminarul Pedagogic Universitar care era afiliat pe lângă gimnaziul din acel oraș. Făcu astfel cunoștința și cu metodele pedagogiei germane, în afară că principiile pedagogice și le-a mai însușit vizitând și alte gimnazii din Germania, Austro-Ungaria și Franța. Șederea lui la Heidelberg, în laboratoarele lui Rosenbuch și Goldschmidt i-a fost productivă. Danemarca, în timpul acesta arăta mult interes, trimițând comisiuni de experți pentru cercetarea minereurilor de fier din Grönlanda, semnalate mai în urmă încă de exploratorul suedez Nördenskjöld. Materialul adunat de cercetătorul M. K. Steenstrup din insula Disko³ fu încredințat spre analiză lui M. Rosenbuch, care la rândul lui le cedă lui Th. Nicolau, dovedindu-i încrederea ce i-o purta. Guvernul danez, ceru atunci oficial publicarea analizelor lui. El le-a publicat mai întâi în limba germană în anul 1900 (Untersuchungen an den eisenführenden Gesteinen der Insel Disko) în Meddelelser om Grönland XXIV — Kopenhaga, și apoi în limba franceză în 1901 în Annales scientifiques de

1. I. Paul, discurs citat.

2. I. Simionescu, art. cit.

3. Insula Disko e situată pe coasta occidentală a Grönlandei în Baia Baffin, în ținutul de maximă dezvoltare a fiordurilor.

l'Université de Iassy (Recherches sur les roches avec fer natif de l'île de Disko). Lucrarea aceasta l-a ridicat mult pe Th. Nicolau, pentru care a primit satisfacțiile guvernului danez, cât și admirația magiștrilor, căror le deveni un intim colaborator, păstrând cu ei legătura de corespondență și lucrări chiar după întoarcerea în țară.

Era acum mulțumit. Venea încununat de glorie, plin de știință savantă și un desăvârșit interpret al metodelor de cercetare mineralogică. Locul lui de aici înainte urma să-i fie pe catedra universitară. Catedra dela Iași însă fusese ocupată ulterior de prof. V. Buțureanu, iar cea dela București nu era liberă mai dinainte. Se întoarse atunci la catedra lui dela Liceul Internat, fără a râvni Universitatea, modest și mulțumit că dela această tribună de cultură își va putea expune, deși într'o măsură mai mică, dar cu suflet, tot ce a strâns în Apus. Nu s'a descurajat câtuș de puțin și nici n'a capitulat în fața destinului care îi era astfel hărăzit. Ca profesor, reîntors de unde plecase, s'a afirmat în această epocă în toată plenitudinea sa, ridicând una după alta serii de elevi, dela care a avut în urmă numai recunoștință. Orelle libere le întrebuița în cercetări de specialitate, în micul laborator ce și-l înjghebase în casa lui cu aparate și diferite instrumente procurate din modestele lui resurse. Era la curent cu ultimele noutăți științifice, iar vara cu toată boala de care suferea, făcea excursii pe teren. Visul lui era să aibă un laborator mai încăpător și mai bine înzestrat. Dorința lui era pe cale de realizare, când din moștenirea rămasă dela tatăl său, începu construirea unei case. N'a avut însă fericirea s'o vadă gata. Moartea îi distruse totul.

Ultimii 12 ani, ca profesor la Liceul Internat după întoarcerea din Germania, îi aduse și alte satisfacții. Pe data de 5 Februarie 1902 capătă Răsplata Muncii Cl. II-a pentru învățământul secundar. O lună mai târziu fu ales membru onorific al Societății Mineralogice din Paris¹. În țară era membru în Societatea Științifică din Iași și Societatea Științifică și Literară „Arhiva“. În 1903 cu prilejul Congresului și Expoziției organizată la București de către „Asociația română pentru înaintarea și răspândirea științelor“, se acordă profesorului Nicolau în ca-

1. Știrea aceasta se putea citi în „Gazeta Transilvaniei“ din Brașov, Nr. din 12 (25). Martie 1902.

litate de expozant medalia de aur și de colaborator, pentru studiul ce l-a făcut el asupra rocelor și mineralelor dela Urotva (Trans). Peste 3 ani ani, în 1906 primește Răsplata Muncii Cl. I pentru învățământul secundar. Tot acum e numit și Director al Liceul Internat. Noua funcțiune, nu numai că nu era conformă cu temperamentul său, dar i-a adus multă grijă și muncă sbuciumată, abătându-l dela lucrările științifice cărora li se dedicase. Totuși, cu largul său spirit de conștiinciozitate, a gospodărit școala cu o rară pricepere, întâi timp de un an, din 1906—1907 și apoi din Septembrie 1911 până în August 1913, când muri. În 1911 căpătă și Coroana României în gradul de ofițer.

Simțindu-se slăbit de muncă și de o boală ce-l supăra de mult timp, plecă în 1913 la Bonn spre a-și redobândi sănătatea. Aici, într'un sanatoriu, muri la 28 August același an, după 20 de ani de muncă științifică și activitate profesorală. Colegii și foștii elevi doreau să-l aducă în țară și să-i ridice un monument. În toamna anului 1913, un comitet de inițiativă lansă liste de subscripție pentru strângerea de fonduri¹. În Ianuarie 1914 un alt comitet în frunte cu I. Paul, I. Borcea, T. A. Bădărău, C. Fedeleş, Ralet, Lascăr, Hogaș și alții, au deschis o nouă listă. Fondul strâns va servi ridicării unui bust de bronz și pentru crearea unui fond „Dr. Th. Nicolau“, din venitul căruia să fie ajutați anual elevii săraci ai Liceului Internat și ai Școlei Normale „V. Lupu“. Războiul început, opri aceste laudabile inițiative. După război, în 1921, în timp ce actualul profesor la Universitatea din Iași d. Iorgu Iordan se găsea la studii în Bonn, luă inițiativa ridicării unui monument în amintirea lui, cu fondurile anterior strânse. Acest monument fu ridicat în 1922. Pe el stau scrise următoarele :

Prof. Dr. Th. Nicolau
aus Jasi-Rumänien
9.2.1863
† 28.8.1913
seine Schüler

Iar în Iunie 1929 se desveli la Liceul Internat bustul său de bronz care se poate vedea și azi în hall-ul acestei școli, ca

1. În amintirea lui Th. Nicolau, în anuarul Liceului Internat din 1922-1923, Iași 1924.

omagiu de recunoștință eternă a foștilor lui colegi și elevi. După moarte, soția sa a dăruit Universității ieșene bogata lui colecție de roci și minerale, cât și o parte din instrumentele de laborator.

În ceea ce privește lucrările, ele prezintă și azi un deosebit interes științific. Școalele mineralogice germane l-au format pentru studiul de amănunt și analize complexe. Lucrările lui au început a fi publicate în anul 1899 când era la Lipsca și Heidelberg și apoi continuate și publicate în țară în *Annales scientifiques de l'Université de Iassy*, rev. „Arhiva” și *An. Inst. Geologic al României*, aproape toate tratând probleme din România. Cele mai multe le-a scris în limba germană. Restul în limba franceză și română. La început cercetările lui se refereau la tratarea diferitelor chestiuni de petrografie, după care s'a restrâns în studii de cristalografie¹. Lucrările lui în număr de 14 sunt următoarele:

1. Diabasporphyrit und Variolit von Ortakioi (Rumänien) în «*Tschermak's Miner. und Petrogr. Mittheilungen* XVIII Band 6», Wien 1899, în 20 pg. și 4 fig. în text.

2. Chlorit, Sericitschiefer und Phyllit von Dealul Cetății Neamț (Rumänien), idem Wien 1899, 3 pg.

3. Eläolithsyenitgeschiebe in der Nordwestlichen Moldau (Rumänien), idem Wien 1899, 4 pg.

4. Untersuchungen an der eisenführenden Gesteinen der Insel Disko, în *Meddelelser om Grönland* XXIV, Kopenhagen 1900, 30 pg., publicată în timp ce lucra la Heidelberg. După cum am amintit, lucrarea aceasta a fost publicată și în limba franceză după un an în 1901 în *Annales scientifiques*, Iassy, sub titlul: *Recherches sur les roches avec fer natif de l'île de Disko*.

5. Note sur une excursion 1902 în *Annales scientifiques*, Iassy 1903, 3 pg., ce prezintă câteva succinte observații din N-W jud. Neamț în zona șisturilor cristaline.

6. La titanite dans les roches du massif d'Urotva în *Annales scientifiques* Iassy vol. 3 1904, 2 pg.

7. Gneisul dela Rarău, Extras din rev. „Arhiva” nr. 4 Botoșani 1905, 3 pg.

8. Le Kupferpecherz d'Amzalar, în *Annales scientifiques*, Iassy 1905, 3 pg.

1. I. Simionescu, art. cit.

9. Der Aragonit von Şarul Dornei. Extras din Festschrift zum siebzigsten Geburtstage von Harry Rosenbuch, Stuttgart 1906, 4 pg. şi 3 figuri în text.

10. L'étude cristallographique de l'oligiste trouvé par M. P. Poni près du village Cruce (distr. Suceava), extras din Annales scientifiques vol. IV 1906, 7 pg. şi 3 figuri în text.

11. Straturile de argilă în care se sapă tunelul dela Bereşti, extras din rev. „Arhiva” nr. 9 şi 10, 1908, 3 pg. Această chestiune a mai fost discutată şi în Annales scientifique, vol. 5, sub titlul: Sur les couches argileuses traversées par le tunel de Bereşti.

12. Contribuţiuni la studiul cristalografic al mineralelor din România, rev. „Arhiva” XIX, Iaşi 1908.

13. Asupra minereurilor de mangan dela Şarul Dornei, extras din An. Inst. Geologic al României, vol. III, 1909, 6 pg. cu un rezumat german.

14. Carbonatul şi silicatul de mangan dela Şarul Dornei, rev. „Arhiva” XX, Iaşi 1909.

Afară de aceste lucrări, mai are una intitulată „Cristale de Epidot din Mont-Blanc”. Noi n'am avut-o la îndemână. Nu ştim deci când şi unde a fost publicată. Bănuim totuşi, cu rezerve, a fi fost scrisă în perioada 1896—1901, adică timpul petrecut în străinătate.

Fără îndoială că ar fi putut creia mai mult. Nu l-a ajutat însă soarta, întâi că n'a intrat în Universitate unde unui savant de talia lui i se înfăţişau alte orizonturi şi posibilităţi şi apoi că a murit de tânăr. A reprezentat în schimb în mod strălucit corpul didactic secundar şi a cîstit cu onoare bursa marelui filantrop ieşan V. Adamachi.

CLAUDIUS T. GIURCĂNEANU

INSERARE

Pe ţărmuri şi ape cad picuri din slavă.
Seninul se frânge în taină pe creste.
Departe de lume se 'nchiagă-o poveste
Ce-aruncă pe dealuri lumina-i suavă.

În ochiul de vrajă din fundul fântânii
O zână se scaldă în apa domoală.
A nopţii regină cu rouă în poală
Din raze 'mpleteşte vestimintele zânii.

Un paltin se 'nchină în liniştea serii ;
Lăsaţi-l în pace să-şi mântuie ruga.
Pământul îşi trage pe creştetu-i gluga
Şi bolta 'nstelată în locul durerii.

VLADIMIR FOCŞA

VASILE ALECSANDRI ȘI VIZIUNEA FOLCLORICĂ A LUMII ROMÂNEȘTI

Cu V. Alecsandri poezia noastră populară intră pe făgașul cel bun, al prețuirii. Colecția lui de „Poezii Populare” reprezintă lovitura răsunătoare de gong, în atmosfera de păcle și de nedumeriri, care s’a profilat pe cerul literaturii noastre în întreaga primă jumătate a secolului al 19-a. Astăzi, există la îndemâna cercetătorului un imens material folcloristic. Sute de cărți și de broșuri conțin, toată lirica și toată epica noastră populară. Numele lui G. Dem. Teodorescu, Eminescu, Bârlea, Hodoș, Iarnik și Bârseanu, Marian, T. Pamfilie, Rădulescu Codin, Al. Vasiliu, Brăiloiu, Densușianu, Speranția, Cîușanu, El Niculiță Voronca, Papahagi, A. Gorovei, Teodorescu Kirileanu, mărturisesc, despre bogăția materialului documentar. Pe vremea lui Alecsandri însă, nimeni nu-și aplecase cu interes literar urechea, spre aceste producții anonime, care ascundeau minunate frumuseți stilistice și metaforice. Plin de înțelegere și de iubire pentru contribuția rapsozilor noștri populari, bardul dela Mircești a întrevăzut cel dintâi, că în doine și în balade se ascunde o comoară de mare preț, pe care el s’a simțit îndatorat s’o aducă la lumină. Iată cum se exprimă Alecsandri, în prefața colecției sale de „Poezii Populare”, despre factorii care determină o viziune folclorică a lumii românești: „Românul e născut poet! Inzestrat de natură cu o închipuire strălucită și cu o inimă simțitoare, el își revarsă tainele sufletului în melodii armonioase și în poezii improvizate. De-l muncește dorul, de-l cuprinde veselă, de-l minunează vre’o faptă mă-

reață, el își cântă durerile și mulțumirile, își cântă eroii, își cântă istoria și astfel, sufletul său este un izvor nesfârșit de frumoasă poezie". Ce ascunde poezia populară, tot Alecsandri definește cu mare meșteșug, în aceeași prefață: „Comori neprețuite de simțiri duioase, de idei înalte, de notițe istorice, de contribuții superstițioase, de datini strămoșești și mai cu seamă de frumuseți poetice, pline de originalitate și fără seamăn în literaturile străine. Poeziile noastre populare, compun o avere națională, demnă de a fi scoasă la lumină, ca un titlu de glorie pentru nația română. Toate aceste poezii, fără dată sigură și fără nume de autori, sunt ascunse de secolii întregi, ca niște pietre scumpe, în sânul poporului. Ele sunt expuse a se pierde; prin urmare este o sfântă datorie, a le căuta și a le feri de noianul timpului și al uitării". Bătătorind cu mai multe prilejuri, plaiurile cele înflorite ale provinciilor românești, ascultând lăutarii și povestitorii dela țară, ori flăcăii la hore, ori ciobanii care doineau după turme, Alecsandri a simțit fiorul adânc al legăturii milenare cu pământul și înfrățirea sufletului colectiv românesc, cu holdele și cerul, cu murmurul apelor și cu chemarea vântului.

Ar fi ușor de demonstrat, de altfel, că poezia populară mai are însemnătate și ca izvor de inspirație permanentă pentru poezia cultă. Chiar Alecsandri a găsit în ea modele minunate, pentru contribuții personale. Astfel, pornind dela legende populare, pe care le-a frământat îndelung în închipuirea sa de artist, Alecsandri a dăruit frumoase poeme epice literaturii noastre, cum ar fi „Legenda Ciocârliei", ori „Grui Sânger" și doine pline de o expresie și o tristețe inefabilă. Pe această linie, precursori au fost poeții Văcărești și glumețul Anton Pann, cu a sa „Poveste a vorbii". Odată calea deschisă, au urmat-o mulți poeți români, care au contopit basmul și balada populară, în în opera lor de mare răsunet. Intre aceștia trebuesc citați: M. Eminescu, cu „Ce te legeni codrule" și „Luceafărul", G. Coșbuc cu „Nunta Zamferei" și „Brâul Cosinzenei".

Cum a devenit Alecsandri, culegător de poezie populară? Faptul trebuește pus în seama a două feluri de influențe. Pe deoparte modelul i l-a dat Alecu Russo, care conștient de valoarea literaturii folclorice, a scos-o la iveală, strângând-o în mai multe caete, de care s'a fotosit mai târziu și Alecsandri.

Cu drept cuvânt, întors dela studii în mijlocul societății românești, unde moravuri și deprinderi străine aveau înlăetate, Russo a exclamat: „Oare unde să găsim românismul și geniul acestui neam”? Așa a pribegit el prin țară, căutând românismul, până când într'o zi, l-a găsit integral, într'un iarmaroc. Și acolo s'a simțit atras spre rapsodul anonim, care se acompania din lăută și cânta cu multă pricepere frumoasele balade strămoșești. „Aceasta a fost revelația pentru mine“, spune Russo. Dar tinerii noștri fii de boeri, trimiși să studieze în Apus și între ei trebuiește numărat în chip special V. Alecsandri, mai aveau un izvor, care să le inspire dragostea de literatură folcloristică. Acest izvor, pornea în Germania dela Herder, vestitul autor al culegerii de cântece populare intitulată „Glasuri ale popoarelor“ și publicată în anul 1779. După el, frații Grimm au scos din păclele uitării, cele mai vechi balade și basme germane. Poezia populară sârbă, fusese colecționată de către vestitul Vuk Karagic, în anul 1823. În toate țările, în Franța, Italia, Spania, literatura națională și populară, ocupă un loc de cinste. Alecsandri și-a dat seamă de puterea adâncă, de glasul măestrit, de vraja fără pereche, care se desprinde din folclor. El a înțeles că originalitatea unei literaturi, permanența ei și valoarea ei intrinsecă, nu se pot sprijini, decât pe contribuția milenară a neamului, moștenită prin rapsozii populari. „Doina“ lui Alecsandri în ciuda anumitor transformări, pe care bardul le-a socotit necesare pentru a perfecta limba folclorică, păstrează totuși primitivitatea structurală a întregului:

„Vine iarna viscoloasă, eu cânt doina 'nchis în casă. De-mi mai mângâi zilele, zilele și nopțile. Frunza 'n condru cât învie, doina cânt de voinicie. Cade frunza jos în vale, eu cânt doina cea de jale. Doină zic, doină suspin, tot cu doina mă mai țin. Doina cânt, doina șoptesc, tot cu doina vețuesc“. Dar însemnătatea colecției de „Poezii populare“ a lui V. Alecsandri, apare în deosebi crescută, prin publicarea celor două balade fundamentale pentru vechile tradiții ale Geților: „Miorița“ și Mănăstirea Argeșului“.

Folcloriștii au cules până azi câteva sunte de variante ale „Mioriței“, cu mici deosebiri, aproape în toate, fondul este același, ca și în balada lui Alecsandri. Drama celor trei ciobănași se desfășoară simbolic, nu atât ca o luptă, ori o înfrânare

a crimei, cât mai degrabă ca o încătuşare a destinului ca şi o plecare de bună voe a frunţei, în faţa voinţei divine, necruţătoare. Alecsandri şi-a dat cel dintâi seama, că tradiţiile pastorale au o vechime milenară, că ele sunt expresia cea mai vie a continuităţii acestui neam şi a aşezării lui preistorice în regiunea Carpaţilor. „Mioriţa“ a fost pentru el, piatra nestemată descoperită în adâncurile sufletului popular. Deaceea, cu o admirabilă intuiţie, a aşezat-o în fruntea colecţiei sale de poezii populare. Misterul mioritic a atras pe mulţi cercetători. Al. Odobescu şi Th. Speranţia au presimţit în el amintirea unei religii străvechi, legată de un cult al soarelui, al roadelor şi al pământului. Senzul mitic a ridicat violente discuţiuni între criticii noştri, pasionaţi de taina pe care o ascunde, materialul folcloristic al acestei mari tradiţii româneşti. Filosoful-poet Lucian Blaga, n'a stat la îndoială să construiască până şi o captivantă teorie a „spaţiului mioritic“, teorie care s'a bucurat de o excelentă primire în pătura noastră intelectuală. Faptul că „Mioriţa“ a pătruns şi s'a păstrat pretutindeni unde s'a dezvoltat viaţa poporului românesc, demonstrează că ea este exclusiv opera rapsozilor noştri anonimi, că puterea ei de circulaţie a fost imensă şi că fără îndoială se raportează la un cult fundamental pentru trecutul religios dac. După toate probabilităţile, balada a luat naştere pe drumul meridional al emigrării ciobăneşti din Transilvania spre Moldova. De aici s'a răspândit pe raza imensă a stăpânirii geţilor, departe spre Apus şi Nord, pe urmă peste Dunăre şi chiar peste Nistru. Limba românească a fost unitară în toate provinciile româneşti, în perioada ei de formaţie. Unitatea o garantau migraţiunile masive pastorale, cu caracter periodic. Iată de ce, refrenul dulce, îmbietor, de o muzicalitate divină, din versurile : „Mioriţă lae, lae bucălae, de trei zile 'ncoace, gura nu-ţi mai tace, ori iarba nu-ţi place !“, a răsunat la fel, pe oriunde picior de păstor român a călcat plaiurile străbune.*

Pentru a ne da seamă despre meritele speciale ale bar-
dului V. Alecsandri, când a scos din bezna uitării cântecul mioritic, este suficient să adâncim, măcar partial, aspiraţiile sufletului rural românesc din epoca modernă. Acelaşi fatalism ne priveghează parcă cerul. Aceiaşi dulce muzică mioritică ne leagă simţirea. Şi aceiaşi credinţă vie, nestrămutată, în victoria

luminei asupra întunericului, simbolizată prin reînvierea ciobănașului, ne oțelește inima.

Mitul morții și al reînvierii, este cheia celei mai vechi credințe a lumii. Acest mit s'a păstrat în folclorul românesc, drept mărturie veșnică a milenarei puteri și a cultului luminii, care a dat unitatea de credință, de limbă și de simțire, a poporului Get. Chiar până azi, poporul denumeste astrul luminos al zilei, cu formula de „sfântul soare”. În luptă, acest popor s'a dovedit viteaz; la muncă, s'a arătat vrednic și plin de voie bună. Folclorul nostru păstrează neștirbita amintire a acestor virtuți. Frăția de cruce, lupta dreaptă, fără viclenie, moartea de viteaz, dragostea de moșie, cultul dreptății și al luminii, toate acestea sunt din belșug înfățișate, în prețioasa colecție de poezii populare a lui Vasile Alecsandri.

Balada „Meșterul Manole”, cu o putere de circulație aproape tot așa de mare ca și „Miorița”, nu lipsește nici ea din colecția lui Alecsandri, unde o găsim sub titlul de „Mănăstirea Argeșului”.

Și în jurul acestei balade, folcloriștii au dus discuții foarte aprinse. Drama a fost înfățișată în legătură cu ideia milenară a pământului rănit, care-și cere victima umană pentru a-și îmblânzi mânia. În tradițiile sârbești se vorbește despre podul care se dărâmă peste noapte, iar în alte tradiții folclorice despre un castel. Balada românească, arată suprapunerea mai nouă a concepției creștine, peste o amintire păgână. La noi, nu-i vorba nici de pod, nici de castel, ci de o „sfântă mănăstire, pentru pomenire”. Drama mioritică și drama lui Manole sunt două momente epice, ale legăturii noastre veșnice, prin tradiție folclorică, cu pământul pentru care și astăzi stăm cu armele în mâni, gata să înfruntăm toate furtunile. Geniul lui V. Alecsandri a știut minunat să fixeze, în prima colecție de versuri populare românești, aceste performanțe. Deaceia, amintirea bardului dela Mircești, va străluci mereu ca o stea de primă mărime, pe cerul liricei și al epicei noastre.

PĂMÂNT

Pământ străbun !
Tu ce ne ești patria și scutul.
Ridică spre locul astral și bun
dorurile noastre, pentru sărutul
milenar al comorii ce-ascunzi în sân,
pentru frumoase coroane de pomi și vie,
pentru durerea ce geme sub chinul de hun —
desgroapă-ne vremi de bucurie.
Tu gemi când de-asupra-ți hoarde barbare
se sbat în ghiarele morții haine,
căci nu vei ascunde un trup de cântare
ci trup de jivine.
Adună în noi puteri milenare
c'atunci când trupul jertfă ți-om da
să ne 'ngropi în imnuri de fanfare
pentru cei care nu ne vor uita,
pământule drag, pământule bun.

DANIEL CONSTANTINESCU

REÎNTOARCERE

Trenul luneca ușor pe câmpurile însorite. Dimineața de vară părea înneacă în lumină: albastru și aur.

Radu Negură privi pe geam unduirea lină a câmpiilor, a dealurilor. Revedea molcomele țărini basarabene ce-i legănaseră copilăria, adolescența. Venea din stepele luptelor grele, cu fața arsă de soare, cu sufletul plin de bucuria reîntoarcerii. Trimisese acasă o telegramă. Își închipuia înfrigurarea de acolo. Pe nesimțite, trenul ajunsese în gara mică și pustie. Radu zări pe moș Niculaie, stând lângă trăsura ce-l aștepta.

Își simți sufletul ușor înfrigurat, căci nu văzu pe bătrânul lui tată. Domnul Negură nu-l aștepta în gară, ca altădată, în vacanțele anilor luminoși.

— Bună dimineață moș Niculaie. Bine te-am găsit. Glasul răsună vioiu în gara singuratică, glas în care tremurau lacrimile revederii.

— Bună să-ți fie inima, conașule! Mulțumesc ție Doamne, c'am agiuns să te văd, puiul moșului!

Apoi tăcu. Îl privea. O lacrimă i se furișă pe obraz. Rudu își simți inima zvâcnind tare, ca o pasăre prinsă 'n laț.

— Da... pe-acasă cum îi? tata, mama, sănătoși?

— I-au luat păgânii... și cu mâna arată departe spre stepele durerilor. Simplu, spusese o dramă. O dimineață senină se prăbuși în prăpastia deschisă în suflet și întunericul fâlfâi cu aripa-i neagră. Stătea tăcut, privind plopii de pe deal ce-și tremurau bucuria zilelor de vară. Trenul plecă.

— Mergem?—întrebă moșneagul încet și blând, încât abea își recunosc vocea. Tresări.

— Să mergem? A, da...

Se sui mecanic în trăsură. Porniră iarăși pe drumul bătătorit al vacanțelor. Din fânațuri și ogoare se ridica, sfioasă, mireasma de sânziană și sulfină. Radu rătăcea prin pustiu sufletului său: un cimitir uitat, cu crucile căzute. Mintea lui lucra înfrigurată. Părinții dragi smulși din căldura odăiței, duși departe de păgâni...

— Și amarnic mai ploua și hăuia vântul...—zise într'o doară moșul, parcă ar fi ghicit sbuciumul celui din trăsură.

— În noaptea aceea? tresări Radu.

— Chiar atunci.

Pe deal se vedea curtea albă cu cerdac. În curte, căsuța lui moș Niculaie. În prag răsări mătușa Ioana.

— Cuconașu Radu! Maica Precista! Puișorul mamei, ce mândru s'a făcut. Unde-s boerii să te vadă? Și prinse a boci cu mâna la gură.

— Să taci fume, nu-l mai amări și tu, că-i necăjit și așa. Mai ghine du-te fuga și-i găbui niscaiva ouă și brânză. Cu mă-măliguță, merge.

Radu porni prin ogradă spre casă. Parcă îi arsesese cineva sufletul cu un biciu de foc: i se păru că vede în prag doi ochi mari, limpezi, luminos de albaștri. Ochi visători ai copilei de 17 ani. Îi răsună atât de limpede în suflet:

— Bine ai venit, Radule!—vocea limpede cu freamăt azuriu de vacanță.

— Și pe Sanda au luat-o?

— Duduița Sanda? Sărăcuța de ea...

Sanda era copila desuflet crescută de doamna Negură. Năluci, năluci, prindeau aripi în mintea-i sbuciumată. Plimbările lor pe câmp, în amurguri liniștite. Se întorceau cu brațele pline de flori. Clinchet argintiu era râsul ei. Povestea drăgălaș năzdrăvăniilor dela școală. Apoi tăceau. Simțeau cum li se strecoară în suflet mireasma florilor, duiosia asfințitului. Le plăceau înserările cu miros amar de fum, cu mugetul vițelilor și undeva în depărtare răsunând clopote de vecernie...

— Cuconașu Radu, ia poftim încoace c'o pregătit câte ceva baba mea!

Radu se întoarse. Nu-i era foame. Totuși, nu voia să se ciorovăiască cu moșul. Ieși pe uliță. O luă agale, fără să știe unde merge.

— Uite, cumătră, o vinit ficiorul boierului! Ce mândreță de băiet! Numa scârba îl roade la inimă, uite cum merge parcă nici nu vede pe nimeni!

— Bini grăiești, cumătră Marandă! Trăsni-i-ar Dumnezeu di păgâni că multe nevoi au făcut.

...Radu rătăci toată ziua pe măguri. Dacă cineva l-ar fi întrebat ce caută, ar fi răspuns cu ochi de copil supărat :

— Caut sufletul meu de altădată.

Spre seară se întoarse acasă. Intră în odăi cu sufletul strâns. Aceiași ordine, dar o liniște de mormânt. De pe pereți zămbeau portretele dragi. Pe pian, maldăre de note. Era deschisă Simfonia V-a de Bethoven. Simfonia destinului.

.

A doua zi, ostașul ce venise senin, cu suflet alb de copil, aștepta trenul în gara mică și pustie, ca să-l ducă din nou departe, spre Soare-răsare. Plopii de pe deal lăcrămară.

...Și în urma trenului, cu tristețe de sfârșit de vacanță, rămase privindu-l lung, un bătrân cu ochii umezi și voce domoală...

MĂRIOARA TUHOVICEANU

VIATA LA IASI

EXPOZIȚIA DE FINE DE AN DELA ACADEMIA DE ARTE FRUMOASE DIN IASI

Lipsa de timp și spațiu ne-a silit să amânăm prezenta dare de seamă. O publicăm în acest număr de sfârșit de vacanță, cu ferma convingere că îndeplinim o elementară datorie față de merituasele eforturi ale tinerilor noștri artiști. „Mai bine mai târziu decât niciodată“, — zice proverbul. O întârziere poate fi scuzată. O uitare nu, căci ar putea fi interpretată ca o nesocotire. Și fără îndoială, expozițiile dela Belle-Arte, nu merită nici umbra unei atari bănueli.

Paralel cu dezvoltarea tot mai amplă a Salonului Oficial de artă plastică, modestele expoziții de fine de an ale elevilor pictori iau, și ele, un avânt tot mai larg. Ne-am grăbit încă din anul trecut să subliniem munca acestui tineret, pe cât de aplicat pe atâta de talentat, și să aducem vii cuvinte de grațitudine d-lui Rector Simionescu și profesorilor școlii, pentru truda depusă în educarea actualei generații de artiști (vezi „Cetatea Moldovei, Iulie 1942).

Expoziția din acest an ne-a dat o bucurie mai mult, datorită faptului că o bună parte din lacunele semnalate au dispărut și că manifestația a afirmat, dincolo de strictele cerințe școlare, un început de realizare artistică. Ne-a surprins plăcut să vedem, chiar la elevii începători, curajul și siguranța liniară și să prognosticăm unora dintre ei un viitor plin de bogate recompense.

Departa de noi gândul de a face concesii și de a inventa inexistentul, ca o satisfacție acordată prezumțiilor locale. Conform unei elementare onestități, am înregistrat și de astă dată greșelile, am biciuit elanurile amorțite și am muștrat trădările ispitelor vârstei. Dar peste aceste mărunte scă-

deri, trebuie să recunoaștem că expoziția a înregistrat un simțitor progres. Ea a înveșmântat o haină de rigoare care ar face figură onorabilă chiar în cadrul celui mai pretențios și solemn salon plastic din Capitală.

Dar, vă rog, haidem împreună! Să vă dați și d-voastră părerea! Să nu se spună cumva că e o judecată personală, arbitrară, sau măcar subiectivă.

Trecem pragul sălii de intrare. Iată ușile larg deschise spre sala din stânga unde expun elevii din primii trei ani, aparținând clasei de desen (profesor *I. Cosmovici*, asistent *Corneliu Babă*). Oare ce e schimbat aici? Nu aveți impresia că sala are un accent sărbătorească, vesel chiar? Care să fie cauza?... A, da! Năclăiala de umbre și lumini a creionajelor care învălmășeau pereții anul trecut, a dispărut. Lucrările au acuma spațiu. Ele se pot individualiza într'un cadru mai larg. Rețin atenția. Pereții nu mai par plătate de reclamă pe care afișele se îngrămădesc până la suprapunere. Mâna pricepută a profesorului a știut să aleagă și să distribue. Nici subiectele nu se mai înfruntă, iar culorile au încetat să se învrăjmășească.

Iată pe d-ra *Maria Tereza Ungureanu* cu un foarte reușit portret în pastel. Modelul ne este cunoscut, putem deci atesta isbitoarea asemănare. Expresia trăsăturilor vădește un efort de analiză psihologică care face uitată mica disproporție a mânilor. În nudurile expuse, eleva mai arată multă stăpânire a creionului, o linie elegantă, sigură și fidelă.

Alături, descoperim cu voluptatea exploratorului pe *Stelian Borteanu*. Nu-i așa că e surprinzătoare compoziția sa în ulei „Omul cu paharul”? Analiza e profundă și dovedește în interpretare o puternică personalitate conceptuală. Tânărul artist nu și-a deslușit încă posibilitățile, dar temperamentul său izbutește de pe acuma la o tratare cu totul originală. Linia e viguroasă, culorile calde și meșteșugit îmbinate. Plănuirile de culoare au o gradație impresionantă pentru un elev de anul al III-lea care nu a abordat încă pictura. Mărturisim că Borteanu este pentru noi o revelație. Anul trecut nu l-am descoperit, — poate că nici nu a expus, — iar anul acesta nu ne-a fost recomandat prin nici o acordare de premiu. Dar ce are aface? Elevul e plin de talent și în lipsa mențiunilor oficiale ale profesorului, se poate mângâia, deocamdată, cu darurile ce i le-a dat cu prisosință Cel de Sus. Vina lui cea mare e poate tocmai individualitatea. Dacă ar fi lucrat, de pildă, ca elevul *Gelu Rașcu*, imitând în acvarelă manierismul mîgălos al maestrului, ar fi luat poate și el un „premiu Stahi” oarecare. Dar așa, cum nu depășește realitățile și nici nu afirmă debilități linare în caricatură, Borteanu nu a fost distins. Prin această observație n'am vrea să se creadă că reflectăm vreo părere de rău după cum, desigur, nici Borteanu nu a prea pus la inimă indiferența profesorală, convins fiind că îl așteaptă cât de curând un alt premiu, nu al școlii ci al vieții, — consacrarea.

Tot un element de valoare cu care ne vom întâlni cu plăcere și în celelalte încăperi unde ocupă același loc de frunte, e *Mircea Matcaboju*. Nudul său e izvodit de un desen viguros și corect. Ne îngrijorează însă puțin cu-

expus anul trecut, a fost mediocru; totuși a obținut premiul „Academiei“ la clasul de perspectivă pentru o onestă contribuție școlărească. De rândul acesta d-sa se impune, chiar fără de premiu, printr'o fecundă și aleasă realizare a mulaajului. E un document trăit „Capul de fată“, nimbăat cum e de o naivă prospețime. Mai puțin reușită e compoziția „Mama și copilul“. O fi oare subiectul atât de greu? Fapt e că nici d-ra Popovici, precum nici d. Condurache n'a parvenit, să ne dea un ansamblu cald și simbolic. Mâna copilului d-sale se lipește de sânul mamei, lipsită de vlagă ca o lipitoare, reamintind mai degrabă de aspida Cleopatrei dar, nici într'un caz de îmbrățișările prunciei. Nu se va zice însă că o pată de umbră poate întuneca o creațiune realmente bună. Putem afirma că deabia acum tânăra artistă și-a găsit drumul adevăratei vocații. Să lese deci celelalte genuri la oparte și să se devoteze sculpturei. E un gen care, pe lângă toate, o va familiariza cu sobrietatea atitudinii, atât de necesară în orice manifestație de viață.

În general, clasul d-lor I. Irimescu și Richard Hette e în plin progres, dovedind dragostea avântată pentru creație atât la profesori cât și la elevi. E o cheazășie că statuarul moldovenesc nu va cunoaște o eclipsă așa cum ne temeam la un moment dat, și că va împleti noi cununi biruitoare pe fruntea zilelor de mâne.

Dar să urcăm scara și să pătrundem în salonul de pictură al d-lui prof. *Otto Brieze* (asistent *Neculai Popa*). Aici expun numai elevii anului IV și V care studiază exclusiv culoarea. Nu știm dacă această preocupare majoră e și cauza nedibăciilor și erorilor de desen înregistrate pe alocuri. Astfel „nudul feminin“ al d-rei *Cojemeaco Maria* (premiul „Ștefan Dimitrescu“ ?) vădește calități de culoare dar afirmă multe lipsuri în proporția și flexibilitățile liniare.

Cu adevărat bun este *Gh. Șaru* din anul IV. Deși nepremiat, avem bucuria să constatăm că prognosticurile noastre care îl indicau anul trecut, tot la clasul de pictură, ca pe „un talent real menit să facă cinste lașului“, încep a se realiza. Șaru ne prezintă două portrete cu tonalități fericite care ajută rezolvarea unor dificile probleme psihologice. Capul jovial al „bătrânului cu paharul“, reflectează sugestiv beatitudinile libației după truda zilei. Alt „cap de bătrân călugăr“ e adumbrat de melancolia lucrurilor ce nu mai trăesc decât în amintire. Nu mai puțin remarcabile sunt posibilitățile lui Șaru în natura moartă. O sticlă, o oală și o strachină. Cine ar crede că dintr'un subiect atât de banal și prozaic pot fi scoase efecte așa de frumoase? Observați reverberația luminei în sticlă și luminoasa ei lunecare pe oala de alături. Ce nuanțări diferite capătă verdele sticlei de cel al smalțului! Amândouă se îmbină totuși armonios pentru a pune în valoare ocrul strachinei din planul întâi. Producția d-lui Șaru și-a luat rămas bun dela viața școlărească. Ea a pătruns în lumea artelor plastice și încă pe poarta cea mare.

În schimb, ne întrebăm cum a obținut d-ra *Gheorghiu Alexandrina* premiul „Academiei”? Se vede că școala a multiplicat anume acest premiu pentru a fi darnică cu el până la prodigalitate. „Nudul de femeie culcat” al d-rei Gheorghiu nu e rău ca linie. Evident, a trecut mâna asistentului Popa pe rotunjimile lui. Dar culoarea? Oricât ar fi perdelele fondului galbene, ele nu pot filtra lumina de șofran care pune pe pânțele și coapsele modelului nuanțele maladive ale suferințelor de icter. E ca și cum „Venus în odihnă” a lui Palmavechio și-ar prezenta goliciunile în verde din cauza umbrei pomilor subțire care e tolănită, sau „Leda și lebăda” lui Michel-Angelo s’ar simți datorare să-și badijoneze crupa în carmin pentru faptul că odihnește pe purpură. Există o interdependență între culori, dar și o grădare a lor, fără de care cele mai bune intenții se prăbușesc în absurd. Cu mult mai veridic e aceeași temă realizată de d-na *Lupu Teodorescu Elena* (absolventă). Premiul „G. Popovici”, d-sa l-a obținut însă desigur pentru „ieșirea din baie” unde se întrezăresc alese posibilități de compoziție și o fină interpretare a clar obscurului, cu toate că el se lasă surprins așa de greu.

Alt element care s’a desprins din noianul comun și a răsbăt la suprafață, este *Ștefan Hotnog*. Îi dorim numai să se menție acolo, căci factura sa e foarte inegală. Datorită poate faptului că e în primul an de culoare, Hotnog tatonează încă. Noi l-am sfătuit să se fixeze la peisagiul în acuarelă, gen în care a realizat câteva lucruri foarte bune. Între altele are o interpretare veridică a verdelui-crud pe care prea puțini îl abordează fără să cadă în pacatul cromolitografiei.

Aceste câteva exemple ne mărturisesc că și la clasa de pictură a d-lui prof. Otto Briesse se lucrează spornic și cu temei. Frumoasele performanțe artistice, vin să agrementeze drumul aspru al ascensiunilor, dând satisfacții depline acelor care îl continuă, călăuziți de îndemnurile marilor înaintași ai școalei.

În încăperea din față e adăpostită clasa de decorativ a d-lui prof. *Ion Marșic* (asistent d. *Eugen Boușcă*). E clasa care ne dă o privire de ansamblu asupra posibilităților elevilor deoarece îmbrățișează toți cinci ani de studii. Cronica noastră însă se va mărgini la ultimii doi ani în care începe specializarea propriuzisă.

Iată de pildă producția elevului de anul IV *Alexandru Ionescu*, un virtuos în interpretarea capului de expresie. „Autoportretul”, „Capul de tânără”, apoi „Capul de țărancă”, toate trei pasteluri, destăinuiesc un suflet cald cu o vizionare aleasă a esențialului. Alexandru Ionescu trădează fără să știe genul. Datorită temperamentului său, el depășește cerințele convenționale ale decorativului pentru a face portretistică propriu, zisă. După câte am aflat, tânărul s’a devotat artei bisericești. Nu face rău dar l-am sfătuit totuși să nu părăsească contactul cu portretul care îi va dărui momente de înaltă satisfacție estetică și-l va feri de rutină.

Dăruim un cuvânt cald d-rei *Dimitriu Gabriela* pentru ampla sa compoziție „Justiția“. Chiar dacă pe alocurl suferă influențele Renașterei, ca de exemplu în torsul bărbătesc din primul plan, armonizarea culorilor și fantezia îmbinării subiectului, îi sunt personale. Iată motive suficiente pentru a desluși de pe acum bogate resurse interpretative, care vor da roade îmbelșugate după ce va fi străbătut epoca dibuirilor scolastice. Deasemeni se impun citatului nostru, pentru decorația livrescă, *Matcaboij* cu o foarte reușită planșă la opera lui Dante; *Ionescu Alexandru* la decorația bizantină; apoi, *Gheorghiu Remus*, *Ungureanu Maria Terezia* și *Radinschi Constantin* la decorația-vitrali.

Am lăsat la urmă, dar nu *pour la bonnebouche*, pe d-ra *Cristina Urdea*. Premiul „Gh. Schiller“ l-a luat de astădată desigur în vederea talentului său real, dar nici decum pentru producția prezentă. Până acum am fost obișnuiți să salutăm ca pe o rază de soare fiecare lucrare a d-rei Urdea. Iată de ce avem sincerul regret de a nu o putea face și în acest an. Un reușit „nud femenin“, unul singur, nu poate scuza bagatelizarea tratării dela celelalte lucrări expuse. Decorația cât și temele picturale, nu mai au căldura și spasmul creator. Parcă ar fi fabricate de mântuială. Întrebăm de ce? Oricare ar fi preocupațiile artistei, știm că e la vârsta generoasă când impresiile se transformă în sentiment iar sentimentul alimentează și nu prejudiciază creațiunea artistică.

D. Ghancea a ținut cel puțin în acest an să schițeze o revenire asupra gravelor erori futuristice semnalate la trecuta expoziție. Evident, nu e încă o retractare ci doar o vagă indicație. Dar înțelegem să o subliniem cu recunoștință. Căci școala din Iași trebuie să fie ferită de desmăț și abracadabrant. Talentele adevărate nu au nevoie de singularizări nici de silnică originalitate. Personalitatea e una, excentricitatea-i alta. Confuzie între ele nu poate exista, cea dintâi fiind lăsată de Dumnezeu, pe când a doua e inventată de nevolnicia omenească spre a masca insuficiența resurselor sufletești.

Așa dar în aria luminoasă în care ne-am mișcat până acum am descoperit și câteva pete de umbră. Numai câteva, — atâtea câte sunt necesare, pentru a pune mai mult în valoare strălucirea ansamblului.

Dar fiindcă ne găsim la capitolul umbrelor, să nu ne despărțim înainte de a mai face o observație. Ca și altădată, socotim de a noastră datorie să semnalăm concepția fundamental greșită care lasă în seama profesorului respectiv decernarea premiilor de fine de an. Credem cu toată convingerea că selecționarea revine consiliului profesoral, evitându-se în acest fel înclinațiile și considerentele personale care duc cel mai adesea la etichetarea arbitrară a unor valori artificiale. Remarcăm din nou și cu tot regretul că au fost premiate adesea elemente slabe în timp ce talentele reale au fost nesocotite. E într'adevăr păcat ca o notație grăbită să puie plumb în aripele avânturilor tinerești. Un elev poate dovedi multă

aplicație la studiu, dar sânguința nu dăruiește și talentul. Ori, expozițiile de fine de an ale Școalei de Belle-Arte ne-au făcut dovada unei susținute creațiuni artistice. Arta să-și spue deci cuvântul și nu migăloasele discer-năminte belfericești. O asemenea reformă ar avea darul să lărgească cu mult zarea unor asemenea manifestațiuni.

Inchei vizitarea Expoziției cu această din urmă reflecție, nu tocmai avantajoasă. În schimb, impresia generală este îmbucurătoare. Ca după o carte pe care ai deschis-o și din care îți rămâne numai tivul acțiunii principale, detaliile căzând în uitare, — expoziția dela Belle-Arte ne-a lăsat senzația reconfortantă a unei reale biruințe. Dela palida încercare de acum câțiva ani, până la înfăptuirile prezente, a fost străbătută o cale lungă și anevoioasă. Urcușul se apropie de culme, iar sfera interesului obșteșc se lărgește tot mai mult pe fiecare an.

G. A. C.

CRONICA LITERARĂ

TELEGRAFISMUL ARTEI NOI

Arta modernistă a simțit nevoia reducerii la maximum a articulațiilor. Artistul lucrează cu bisturiul, tăind tot ce i se pare hirsut. Sudura în angrenajul lexic se face de cele mai multe ori direct, și asta mărește opacitatea poemului, îndepărtându-se mult de puterea comprehensivă a messei cititoare.

Desigur, poezia nu-i scrisă pentru orice știutor de carte, dar nu poate fi hărăzită unui cerc anumit de inițiați. Aceasta e marea obiecțiune ce i se aduce artei noi: nu poate fi înțeleasă, bine'nțeleasă în dauna artistului.

Atitudinea telegramatică se opune elocvenței romantice. Contra elocvenței s'au ridicat cu vehemență toți moderniștii. *Verlaine* se exprimă aproape brutal: „Prends l'éloquence et tords-lui le cou !” (Prinde elocința și sucește-i gâtul). *Valéry* a studiat stilul militar, care i se pare cel mai precis, ajungând în *La soirée avec Monsieur Teste* să spuie despre acest erou „qu'il avoit tué la marionette”... *Jeau Cocteau* e în același ton cu: „Salut, j'écarte l'éloquence”...

Curentele ulterioare a accentuat tendința până la maximum: Supra-realiștii mai puțin, futuristii italieni și-au făcut din aceasta un stindard. Manifestul lui *Marinetti* e însuși telegrafic până la refuz.

La noi integralismul dela „Unu” era orientat pe aceeași pantă periculoasă. Involburarea s'a mai domolit apoi, ca să rămână numai partea bună: reducerea neexagerată a lexicului e un bine pentru artă.

Zaharia Stancu în a sa *Poetică* e vădit pornit contra elocinței, care după d-sa, dă versuri „sonore și triumfale”. Pentru înlăturarea lor, poeții sufăr un adevărat martiraj :

*Ne cere câte puțin sânge pentru fiecare cuvânt
Și ritmurile noastre nu mai sunt sonore și triumfale.*

*Suntem atât de străvezii
 Incât cine are ochi buni vede moartea,
 Prin noi ca pe o filigrană,
 Așa cum vedem cadavrele olimpice
 In ghețurile versurilor sonore și triumfale.*

Aceste subțirimi ale conținutului poetic dintr'un poem au dat ca rezultat, pe lângă hermeticul inherent, și posibilități de sonorizare interioară. Tensiunea sufletească a mai slăbit, ea realizându-se pe al doilea pian, după „trecerea prin oglinzi“, ca rezultat al muzicalității interioare, al impresiilor intelectuale, cum spune *I. Barbu* :

*Din ceas, dedus adâncul acestei culme creste
 Intră prin oglingă în mântuit azur,
 Tăind din înecarea cirezilor agreste,
 In grupurile apei, un joc secund mai pur.*

E ceea ce exprimă și *I. M. Sadoveanu*, oarecum mai explicit, dar mai prozaic :

*Inchis-am pe mine ale zorilor grinzi
 Și lăsat-am să-mi cază mistria,
 Făcutu-mi-am toată ucenicia
 Cu trecerea ei prin oglinzi!...*

Posibilitatea de impresionare imediată scade, crescând impresia totală, cea de după lectură, cauzată de scurgerea — uneori chiar șotâncită — a angrenajelor lexicale. E o impresie forțată, însă uneori deajuns de persistentă.

Ondulațiile sufletești ale cuvintelor ne pot da în aceste cazuri două impresii ultime (care n'au de-aface cu muzicalitatea interioară a poemului, dar sunt decesive în ceea ce privește cosmosul poetic): *de vertiginos* și *de încremenire* (static), ultima provenită din prima: *vertiginosul*, din cauza neregularității succedării lexicului prin anumite eludări, dă impresia câteodată de oprire bruscă, aproape duresoasă. Dela *vertiginos* la *încremenire* drumul e scurt: frânarea rapidă. Mai concludente vor fi desigur următoarele versuri, din școala *Barbu-Eugen Jebeleanu*, care dau ambele aceste impresii, încremenirea fiind prinsă mai ales în final :

*Iarnă de stele, zid, albă pădure,
 Cum n'a mai fost. Ultimul lor călcâiu
 E vârf clătănător. Ajung întâiu
 Șterg ochii lor. Dar mie cine? Pure
 Loviri. Nu plâng. Lacrimă orice stea.*

Prin *Eugen Jebeleanu* această tehnică — prin exagerate eludări — au dus încifrări definitive, încât textul poemului e aproape hieroglific :

*Țările tremurate frunze sub ape acu,
 Intoarse, spun legenda cu gnomii cât o cușmă.
 Cucul a luat parfumul copilăriei cu
 Văzduhul smuls din umeri repede ca o pușcă.*

Realizarea este mai deplină atunci când articulațiile nu-s reduse până la exagerare, cum avem uneori la *Emil Botta* :

*Aiure, aiure,
 Măiastră văzui. În păduri, în rai,
 Nu se mai aude grai de cucuvai,
 Nu se mai aude glasul rău augure,
 În păduri, în rai,*

sau, aceeași, impresie de repeziciune ne dau următoarele versuri ale lui *Eusebiu Camilar* :

*Cineva cu părul încălțit
 Mi s'arată noaptea în oglinzi :
 „Hai acasă. Tata a murit.
 Coasele au ruginit sub grinzi“.*

În ceea ce privește al doilea aspect, al încremenirii, ca și primul, depinde de configurația sufletească a lexicului, deci de natura temperamentală a poetului. Desigur staticul se realizează deplin prin alungiri formale — cum e *visătoria* lui *Radu Boureanu*, din poemul *Anna Maria* — dar și prin cenzurare rapidă. *Neculai Roșca*, poetul impregnat de filosofism, realizează astfel de luminișuri poetice :

*Eliberat, și totuși asfaltul blestemat
 Mi-a încrustat în tălpi și 'n suflet resemnarea.
 Zări nerecunescute, gând sterp și disparat,
 Spre bucurii latente gest lapidar : uitarea.*

Pe aceeași liniatură sufletească solfegiază și *Iulian Vesper*, la care vertiginosul e mai cu greutate frânat :

*Strdin în cenușa verzuie
 A orelor licărind în copac,
 Imi răspunde o liniște târzâie
 De început de veac.*

Temperamental, lui *I. Pillat* i-am stabilit¹ ca predominantă importanță, dândința spre încremenire a formelor, care 'n *Poeme într'un vers* își atinge apogeul, atât în ce privește pozitivul și negativul acestei atitudini, căci e știut că eludarea continuă nu poate să ducă decât la... nimic!

1. Lirica lui Ion Pillat.

Unele dintre poemele plachetei citate sunt adevărate perle de realizare deplină, cum e *Ciocârlia*: *Din praștia câmpiei lumina cântă sus...* sau *Norii*: *Albastre clătinate, aeriene culmi.*

Sau și mai plastic în *Sângele vieții*: *Ca vremea nu se oprește, ca moartea nu-l aud.*

Dar chiar de aici putem vedea, că 'n definitiv nu-s decât niște jocuri artistice, căci substanța poeziei — pe care-o cerea până și-un curent poetic extremist: integralismul! — e disparentă.

Poeții își exprimă mai mult intenția, care la cititor poate fi tradusă și altfel, și nu realizează decât atunci când eludările sunt mai temperate, reducându-se la un număr de articulații prozaice, cum este mult prozaicul și.

O perzistență mai accentuată pe drumul acesta, destul de anevoios și așa, pe lângă că aduce cu sine neînțelegerea (și aici artistul nu mai are ce se plânge: a făcut-o de bună voie), dar face ca însuși materialul impresionabil al poemei (ceea ce defineam în altă parte prin termenul *sufletesc*) să fie mai aproape de apoetic, atitudinea fiind mai mult teoretică, de felul poeziei lui Barbu.

În loc să creeze, schițează numai, așa cum făcea năbădiosul elev, căruia dându-i să scrie la extemporal, telegrafic, *Năvălirea Țătarilor*, a scris: „Luați măsuri de pază, năvălesc Țătarii!“...

Dar rostul artei e altul...¹

VIRGIL CARIANOPOL

este un nume ce s'a împins în lirica contemporană prin câteva volume de poezii și printr-o colaborare asiduă la cele mai înalte foruri ale scrisului contemporan.

Nota specifică a poemelor sale este *tristeța iremediabilă* pe care-o degajă mai fiecare poezie. Am impresia că nici un factor exterior n'ar putea schimba cu nimic coloratura de tristețe majoră, amprentă proprie a lui Virgil Carianopol, care ne-a dat depline realizări în versuri ca:

*N'ai fost Ioană, te-a creiat nebunia mea.
Nu-mi mai avea viața lângă cine să stea,
N'aveam după cine ascunde gândurile mele nebune.
N'ai fost, eu te-am făcut, eu te-am omorît.
Lângă atâtea vedenii mi se făcuse urît...*

Altă dominanță a scrisului său este nota socială, adânc vibratorie în poemele sale. Dragoste pentru ai săi, rămași la brazdă, pe care-i caută în ce au ei numai sufletesc; exteriorul fizic este evitat sistematic, și tocmai acest aspect pur sufletesc este un centru luminos pentru autorul *Cărții*

1. Fragment din *Evoluția poeziei române*.

pentru domnițe din care-mi place să spiculesc următoarele versuri din poemul *Mama* :

*A rămas tot așa, tot tristă,
A plâns până i-au căzut ochii în batistă;
I-au înegrit pe degete inelele și anii
Parcă i-au sfâșiat așteptările și vultanii.*

Totuși, printre unele poezii de un real talent, răzbate cu perseverență unele manierisme supărătoare, provenite din atitudinea de simpatism pentru un anumit mediu, atitudine cu nimic îndreptățită, căci desigur versuri ca următoarele nu pot avea nimic poetic :

*Și fără să vreau, mă dau jos din trăsură,
Iau bulgări de pământ reavăn și-i mestec în gură,
Mi se ridică pumnul spre zarea depărtată de plumb
Și plâng îmbrățișând toate tarlalele de tristeți și porumb,*

sau :

*Cu sufletul în palme mai sui și azi acolo,
Cu traistă grea în spate de-azururi și tristeți...*

Desigur e lăudabilă marea dragoste pentru glia Olteniei, dar până la adevărata artă drumul nu trebuie să ducă prin exagerări...

Totuși Virgil Carianopol e un talent incontestabil, care și-a fixat bine locul în lirica actuală.

CORDUN ȘI ROMANUL NOU

Cartea d-lui E. Camilar vine să-mi întărească convingerea că proza bucovineană se relevă tot mai mult printr-o notă de adânc realism sătesc, plecând mai mult dela observație. Scrisul lui I. Vesper, M. Streinul, Gh. N. Cârțu, marcau preocuparea unui roman cu note de memorialistică sătească... și atitudinile balansau și dibuiau, ca mai totdeauna când terenul e destul de arid și neumblat. Totuși, din cele câteva romane apărute se întrevădea posibilitatea creerii unui nou gen de roman sătesc, în care expunerea să primească sens mai realist, (deci complet diferită de Mara lui Slavici).

Romanul acesta nou l-a scris d. E. Camilar și cartea poartă, întâmplător dar semnificativ, numele de *Cordun*, pentru procedeul nou, locul și cosmosul cu care vine.

D-l I. Caraion dela „Timpul” a observat bine că-i vorba de un roman și cred că-i vorba de mai puține trăiri personale decât a găsit același critic, de altfel foarte bine edificat.

Impresia de autobiografie vine dela realismul tare (care 'n parte se datorește și mediului) și dela procedeul nou : constrângerea materialului până la reducerea poematică. Sunt aici unele capitole mai scurte decât într'un poem, unde osatura s'a apropiat de proză, și totuși extraordinar de cuprinzătoare ; exact ca și poemele lui Camilar (cuprinzătoare și totuși suc-

cinte). Am denumit acest *procedeu poetic* și cred că va fi semnalul unei fabulații mai concisă, dar mai sufletească și mai sugestivă.

Cosmosul cărții e însăși pretabil la acest procedeu. În Bucovina populația este prea deasă pentru un petec așa de mic de pământ. Lupta vieții la aspectul unui accentuat tragism. Gesturile devin mai scurte, mai violente și se domolesc tot atât de repede. Omul trăiește greu... sângerează ca să-și câștige pâinea zilnică. Unii iau drumurile burgurilor cenușii pe sub zidurile cărora trăiesc flămânzi, ca să strângă bani. Trăiesc cu mirozna tare a pământului din țara fagilor, cu dorul fetelor care dorm în fân, cu amintirea bățăilor pentru aceste Magdalene. Pentru pământ dau lupte epopeice; și-l smulg scurt, cu răbufniri. Superstițiile sunt dinamul multor întâmplări și oamenii le suportă cu tenacitate...

Lumea aceasta a intrat în cartea d-lui Camilar și cosmosul a trebuit să-și accentueze tragismul datorită unor întâmplări secundare, cauzate numai de destin. Mandache, băietul pirpiriu, sculpă sânge... e prigonit de toți... i se întâmplă nenorociri... moare și tatăl său e urmărit de imaginea lui când i se apropie sfârșitul. Visul vine să completeze tragismul; prevestiri dantești unde dracul din icoană ia ființă, pentru a se lipi iar în cadru...

Sunt atâtea întâmplări diferite, că nu se pot lega între ele printr'o fabulație obișnuită de roman. E necesară o expunere poetică, mai lesne cuprinzătoare a acestui cosmos.

Și cartea aceasta a realizat deplin un roman nou... surprinzător pentru mulți.

Cordun e un tur de forță de succint: O sută și ceva de pagini pe care le citești pe nerăsuflăte, cu străngeri de inimă violente, cu zâmbete fugare, pe când sufletul ți-e mereu înlăcrimat pentru destinul tragic al unor oameni, ce-ar putea avea o soartă mai bună, ca să fie și ei mai buni...

Romanul d-lui Camilar rămâne în literatură prin atâtea calități de adevărat scriitor, dar și prin noutatea tematică și de procedeu, de aceea mă abțin să citez ceva (ar trebui să citez un mic capitol-poem...) și invit mai degrabă la... citire.

CONSTANTIN VÂRTEJ

CRONICA EXTERNĂ

AVERTISMENTUL ALIAȚILOR ADRESAT ȚĂRILOR NEUTRE CU PRIVIRE LA DREPTUL DE DE AZIL AL OAMENILOR POLITICI

Din inițiativa președintelui Roosevelt, guvernele Angliei, Statelor Unite și Rusiei bolșevice, au adresat, în urma schimbărilor politice din Italia, un avertisment tuturor Statelor neutre din Europa, prin care li se pune în vedere să nu admită pe teritoriile lor, adăpostirea eventualilor refugiați politici ai țărilor Axei. Statele Unite și Marea Britanie se apropie tot mai mult în metodele lor politice aplicate în viața internațională, de metodele aplicate de bolșevici. Se dovedește din ce în ce mai mult că sub paravanul unor principii generoase și umanitare atât de mult trâmbițate și în numele cărora așa zisele „națiuni unite” pretind că duc războiul,—se ascunde perfidia, teroarea bombardamentelor aeriene și încălcarea regulilor de drept al ginților atât în conducerea războiului, cât și în relațiile diplomatice propriu zise. Marea Britanie și Statele Unite au pretins totdeauna că luptă în numele libertăților individuale și colective, în numele democrației și a principiilor de drept și de morală în viața internațională, pe care spun că le vor instaura după încheierea păcii. Dar cât de departe sunt aceste principii înalte puse pe frontispiciul taberii lor în luptă, față de metodele aplicate aproape zilnic !

Lăsând la o parte barbariile de războiu întrebuițate de anglo-americiani cu prilejul bombardamentelor aeriene teroriste, când se pare că obiectivele de predilecție nu sunt numai uzinele și fabricile de tot felul, ci

și operele de artă neprețuite și cartierele locuite de populația civilă—barbarii de războiu care sunt o încălcare gravă a dreptului războiului — dar avertismentul adresat recent Statelor neutre constituie și el o încălcare a unui principiu vechi consfințit de dreptul internațional.

Dreptul de azil pe care îl au oamenii politici în teritoriul unor State străine poate să se ivească în două ipoteze : prima este în cazul când oameni politici se refugiază pe teritoriul unui Stat străin din cauze de politică internă (schimbări de guvern de ideologii diferite, revoluții interne, etc.). De cele mai multe ori, acești refugiați sunt socotiți în țara lor infractori politici. Practica dreptului internațional în materia aceasta, a consfințit regula că refugiații politici au un „drept de azil” pe teritoriul țării unde s’au refugiat și, în principiu, ei nu pot fi extrădați ca infractorii de drept comun. Dreptul de a acorda azil pe teritoriul Statului sau de a-l refuza în cazul când refugiații politici ar pune în primejdie siguranța Statului, este un drept care decurge din suveranitate. De aceea, unui Stat nu i se poate cere de către altele, prin avertismente sau amenințări, să renunțe la dreptul de a acorda azil refugiaților pe teritoriul său, iar avertismentele de acest fel nu nu mai că sunt încălcări grave ale dreptului ginților, ci și o atingere jignitoare adusă suveranității și demnității naționale.

A doua ipoteză de azil pe teritoriul unui Stat străin, care se poate ivi în practica dreptului internațional al războiului, este aceea a refugiului pe teritoriul unui Stat neutru a oamenilor politici care au fost la conducerea unui Stat beligerant, dar s’au refugiat pe urma unui dezastru militar suferit de patria lor, când teritoriul național a intrat sub ocupația de războiu a inamicului.

Cazul acesta se ivește rar în practică, fiindcă trebuie să fie vorba de ocupația de războiu a întregului teritoriu, iar oamenii politici cu rol conducător să fie nevoiți a se refugia pe teritoriul unui Stat neutru. Cazul s’au ivit în Septembrie 1939, când conducătorii Poloniei s’au refugiat pe teritoriul nostru — România fiind atunci neutră. Refugiul s’a petrecut în urma dezastrului militar suferit de armata polonă în luptă cu armatele germane. S’a pus problema, atunci, care este situația acestor oameni politici pe teritoriul nostru neutru ? D-nul profesor N. Dașcovici, fiind atunci consultat de guvernul român, în această chestiune, a făcut un referat ¹ la data de 17 Septembrie 1939; în care spunea, în rezumat, următoarele :

Doctrina de drept al ginților admite ca armata unui beligerant să ia ca prizonieri pe șeful Statului, membrii guvernului și în genere personalitățile politice cu rol important în conducerea Statului. Astfel, de pildă, regele Leopold al Belgiei este socotit prizonier de războiu al Germaniei. Oamenii dela conducerea Statului beligerant, sunt, prin urmare, asimilați, în

1. Publicat în colecția de texte : *Dreptul războiului și neutralitatea*, Iași, 1941 (Nr. 14 din Publicațiile Institutului de Drept Internațional din Iași).

acest caz, cu trupa combatantă și nu cu populația civilă — trebuind să li se acorde tratamentul prizonierilor de războiu.

Prin analogie, în cazul când personalitățile conducătoare se refugiază pe un teritoriu neutru, odată cu trupele învinse, acestor personalități va trebui să li se aplice același tratament ca și trupeii refugiați. Prin urmare, oamenii politici refugiați vor trebui să fie internați pe teritoriul neutru, sub forma unui domiciliu obligator, cât mai departe de teatrul de războiu. „O datorie de umanitate — spune d. prof. Dașcovici — ne spune că azilul nu poate fi refuzat, deși un Stat neutru e perfect liber să-și închidă hermetic granițele înaintea valurilor de refugiați dintr'un teatru de război vecin”.

Oamenii politici refugiați pe teritoriul neutru nu pot întreprinde nici o acțiune împotriva forțelor dușmane de ocupație. Ei sunt, în refugiu, simpli particulari care nu pot exercita pe teritoriul neutru atribuții de guvern, expresia suveranității. Statul neutru are libertatea de a le acorda oamenilor politici refugiați pe teritoriul său, dreptul de a se refugia în altă țară, fiind numai în trecere, dacă acest fapt nu constituie, sub nici o formă, un ajutor din partea guvernului ospitalier neutru în contra celeilalte părți beligerante.

Prin urmare, fie că e vorba de prima ipoteză sau de a doua, de refugiere a unor oameni politici pe teritoriul unui alt Stat, dreptul Statului respectiv de a le acorda azil fiind un drept suveran, nu poate fi, sub nici o formă, știrbit, anulat sau încălcat printr'o acțiune din afară, din partea altor State, oricare ar fi ele.

Așa se explică, dealtfel, și reacțiunea fermă a Statelor neutre mai ales a Suediei, Elveției și Turciei, la avertismentul aliaților.

Din cercurile oficiale turcești s'a declarat — în urma întrevederilor a-vute de d. Menemencioglu, ministrul de afaceri străine, cu unli șefi de misiuni neutri în chestiunea dreptului de azil — că răspunsul Turciei la nota aliaților va fi categoric negativ, amintindu-se în legătură cu aceasta, „onoarea tradițională a Turciei, care n'a refuzat niciodată dreptul de azil refugiaților politici”.

Pe de altă parte, presa din Statele neutre, a luat o poziție foarte hotărâtă față de nota aliaților. „Gazette de Lausanne” spune că „principiile care până acum păreau că stau la baza politicii celor două mari State liberale și democratice, Anglia și Statele-Unite, se găsesc în flagrantă contradicție cu scopurile acestor State”. „Respectul cu care este înconjurată Elveția în virtutea neutralității sale corecte și reale, se găsește grav atinsă de o chestiune externă”. „Journal de Genève” din 4 August, se ridică energic împotriva pretenției aliaților, care ar voi ca țările neutre să refuze să acorde drept de azil refugiaților politici. „Aliații au declarat și au afirmat în numeroase rânduri — spune ziarul — că ei luptă nu numai pentru existența lor, ci și pentru salvagardarea independenței micilor țări, a suveranității lor și a dreptului de a dispune de ele înșile. Or, prin demersul făcut în

ceea ce privește dreptul de azil, aliații aduc o atingere suveranității țărilor neutre, atunci când le cer să refuze dreptul de azil, cu toate că acest drept este prevăzut de dreptul internațional". „Journal de Genève" spune că „dacă Elveția ar viola obligațiile sale de țară neutră, în favoarea unor puteri, ea ar pierde încrederea tuturor celorlalte State".

Avertismentul adresat țărilor neutre cu privire la dreptul de azil este o dovadă în plus, peste multe altele, despre adevăratele metode, țeluri și principii ale războiului purtat de anglo-saxoni și bolșevici.

DIMITRIE GHERASIM

CRONICA IUDAICĂ

ȘULCHAN ARUCH

Cartea învățăturilor satanice ale Iudaismului

II

În ajunul Paștelui, orice evreu este dator să citească rugăciunea „Si-foh” (prin care Dumnezeu este rugat să reverse asupra creștinilor toată ura sa). Dacă evreii vor citi rugăciunea după post, atunci Dumnezeu, fără în-doială, îi va auzi și va trimite pe Mesia, care va revărsa ura sa asupra creștinilor.

* * *

În Sărbători când e oprit ori ce lucru, nu e voie să se facă mâncare; fiecare are voie să pregătească numai cât are absolută nevoie pentru mâncare. Nu mai puțin însă, când trebuie să gătească pentru sine, se admite ca în aceeași oală să adăoge și mai multă mâncare pe cât îi trebuie pentru sine, chiar dacă ceea ce s'a adăogat e destinat pentru câni, pentru că noi suntem datori să dăm voie și cânilor să trăiască. A adăoga însă mâncare pentru creștin este foarte aspru oprit, pentru că noi nu suntem obligați să-i lăsăm să trăiască.

* * *

În timpul „Holgamoed-ului” (Sărbătoare evreiască care cade toamna și primăvara), orice activitate comercială este riguros oprită; totuși e permis cămătăria cu creștinii, pentru că a cămătări pe creștin e plăcut Domnului Dumnezeuului nostru.

* * *

Când undeva va apare ciuma, după care mulți oameni (se înțelege evrei) vor cădea jertfă epidemiei, atunci evreii sănătoși sunt dator să se adune în sinagogi și, fără să fi mâncat sau băut, să se roage toată ziua, ca Iehova să se milostivească și să-l izbăvească de ciumă. Când însă ciuma a apărut printre animale, atunci aceasta nu trebuie făcut, cu excepțiunea cazului când a izbucnit între porci, deoarece măruntaele lor seamănă cu măruntaele oamenilor; de asemenea și când ciuma a apărut printre creștinii, pentru că și corpul lor seamănă cu al oamenilor.

+ + +

În timpul sărbătorii Aman evreii sunt dator să citească rugăciunea de mulțumire „Arur Aman“, în care se spune: să fie blestemat Aman și toți creștinii și să fie bine cuvântat Mardohei și toți evreii.

+ * *

Ori care „Bet-din“ (adecă instanța judecătorească sub președenția primului rabin) poate să condamne la moarte chiar și în timpurile noastre; și această, ori de câte ori va găsi de cuviință, chiar dacă infracțiunea prin sine însăși n'ar merita pedeapsa cu moartea.

+ + +

Când doi evrei vor avea neînțelegeri între ei pentru bani sau pentru alte lucruri și vor fi nevoiți să se adreseze judecății, atunci ei sunt dator să se îndrepte spre „Bet-Din“ (instanța rabinică) și să se supună hotărârelor lui. Nu li se permite nici de cum să se adreseze vreunui creștin sau să caute dreptul lor în fața instanțelor de Stat, adică unde creștinii sunt judecători. Chiar dacă legea creștinilor este identică cu legea rabinilor, totuși e păcat mare și grozavă hulire de Dumnezeu. Cine va încălca prescripțiile de mai sus, căutând să obțină dreptul său de la un alt evreu în fața judecății creștinilor, pe acela „Bet-Din-ul“, e dator să-l excludă din comunitate (adică să-l blesteme) până ce nu-l va libera pe aproapele său (pe evreu) de pretențiunile sale.

+ * *

Nu se cuvine ca evreul să fie martor de partea creștinului contra evreului. De aceea când creștinul urmărește bani dela evreu, iar evreul, neagă datoria sa față de creștin, atunci altui evreu, care știe că creștinul are dreptate, îi este interzis să fie martor în folosul lui, iar când evreul a călcat această prescripție și a stat martor din partea creștinului împotriva evreului, atunci „Bet-Din“-ul (instanța rabinică) este dator să-l excludă din comunitate (adecă să-l supună blestemului).

* * *

Martor poate fi numai acela care se bucură de oarecare omenie și vrednicie; dar cine aruncă afară cinstea sa, cine lese gol pe stradă, sau cine acela care cere fâțiș de pomană de la un creștin acolo unde poate face lu-

crul acesta pe ascuns, este asemuit cu cânele, deoarece își dă pe nimic cinstea și, prin urmare, nu este capabil să se înfățișeze ca martor.

* * *

Pot fi martori numai acei care sunt recunoscuți „oameni”. În ceace privește creștinii sau evreul, care s'a făcut creștin și care e încă mai rău decât creștinul născut, ei nu pot fi socotiți nici într'un caz oameni și prin urmare nici arătările lor nu au nici un fel de însemnătate.

* * *

Când evreul are în ghiarele sale pe un creștin, atunci se permite și altui evreu să se ducă la același creștin, să-i dea pe datorie și la rândul său să-l înșele în așa fel pe creștin încât, în cele din urmă, să se lipsească de toți banii săi. Ca raționament pentru aceasta, servește faptul că banii creștinului sunt un bun care nu aparține nimănui și de aceea, primul dintre evrei, ori care ar dori, are dreptul să pună stăpânire pe ei.

* * *

Cetățenii (se înțelege că numai evrei) unei comunități au dreptul să oprească pe negustorii din alte localități să vină la ei și să vândă mărfurile mai efin, cu excepția cazului, când mărfurile celor din alte orașe sunt mai bune ca cele ale locuitorilor locali. Atunci aceștia nu pot să-i oprească, fiindcă cumpărătorii ar primi marfa mai bună. Dar cele spuse mai sus, se înțelege, să admit numai acolo unde cumpărătorii sunt de asemenea evrei. Acolo însă, unde cumpărătorii sunt numai creștini, — cei străini de oraș pot fi opriți și aceasta pentru că a permite să faci bine creștinului e pacat; doar la noi (la evreii) se socotește ca o regulă de bază, că poți arunca o bucată de carne cânelui, dar nici de curn să o dăruiești creștinului, deoarece cânele e mai bun decât creștinul.

* * *

Când într'o afacere servește un slujitor, cu care evreul a convenit, că tot ceea ce va găsi devine proprietatea sa, iar slujitorii a înșelat pe creștin luându-i a doua plată pentru o datorie deja plătită, sau l-a înșelat la socoteală pe creștin, etc... atunci câștigul aparține stăpânului, pentru că asemenea câștiguri trebuiesc socotite ca lucruri găsite (doară proprietatea creștinului se socotește ca un bun ce nu aparține nimănui, prin urmare, evreii pot apuca orice).

* * *

Când evreul va trimite la creștin pe un comisionar pentru bani și acesta va înșela pe creștin, luând mai mult decât s'ar fi cuvenit, atunci plusul aparține comisionarului.

* * *

Când evreul are vre-o afacere cu un creștin, și va veni un alt evreu și va înșela pe creștin, indiferent cum, la măsură, la cântar, sau la soco-

teală, atunci amândoi evreii sunt datori să împartă între ei acest câştig trimis de Iehova.

* * *

Dacă un evreu trimite la un creştin pe un trimis special ca să-i plătească datoria, iar acesta observă că, creştinul a uitat de datorie, atunci trimisul este obligat să înapoieze aceşti bani evreului care l-a trimis; cel trimis nu se poate da în lături (afirmând că a dat banii creştinului), că ar fi vrut să cinstească numele lui Dumnezeu, pentru ca, creştinii să vorbească, că ori ce-ar zice, evreii sunt oameni de treabă. Aşa ceva el ar fi putut face numai cu banii săi să azvârle, însă bani străini el n'are nici un drept.

(va urma)

ÎNSEMNAȚII

A PATRA ANIVERSARE A RĂZBOIULUI

La 1 Septembrie crt., s'au împlinit patru ani de la începerea celui de-al doilea război mondial. Aniversarea se soldează cu o nediscuțată superioritate a puterilor Axei. De unde acum patru ani, Marele Reich roia peste granițele sale aproape singur, astăzi sistemul său politic a parvenit să intereseze mai toate statele Europene, iar cele care au rămas în afară, nu aparțin nici într'un caz adversarului, și își păstrează cu geloză îngrijorare, neutralitatea.

După cucerirea unui spațiu imens în Răsărit, Germanii s'au grăbit să-i consolideze apărarea și să-l pună în valoare. În Vest ca și în Est s'au ridicat puternicile brăuri de fier și beton ale liniilor „Siegfried”. Pâinea Ucrainei hrănește astăzi o Europă în care se muncește intens pentru perfecționarea mașinei de război și îndestularea cerințelor economice ale continentului. Munca e nu numai a muncitorului German dar și a camarazilor săi de pretutindeni, fericiți de a fi ieșit de sub aservirea plutocrației iudeo-democratice.

Europa se prezintă în cel de al patrulea an de război, ca o cetate împresurată dar inexpugnabilă, căci zidurile ei adăpostesc cele două condiții primordiale ale biruinței, — certitudinea morală și belșugul material.

G. R. C.

MOARTEA MAREȘALULUI PREZAN

Moartea neașteptată a Mareșalului Constantin Prezan, reactualizează splendida epopee de acum un pătrar de veac al cărei drum spre izbândă a fost tot atât de anevoios ca și cel de astăzi. Fostul mare șef al Statului Major General dela 1917, comandantul oștilor eroice dela Mărăști și Mărășești, strategul dela Tisa și cuceritorul Budapestei, își doarme astăzi somnul de veci la umbra conacului său dela Schineta-Vaslui, unde orânduise altădată planurile de rezistență care au adus biruința și gloria Patriei.

Mareșalul Prezan a murit acolo, printre țărani și dragi, aproape de mormântul scumpei sale tovarășe de viață care îl părăsise nu demult. Mo-

destia cadrului familiar în care el și-a trăit ultimile zile, constituie un document elocvent al virtuților românești. După ce, prin biruința armelor, și-a salvat țara asemenea dictatorului Camilius, Mareșalul s'a retras în uitarea moșiei sale ca celălalt mare dictator al Romei, Cincinnatus. Pompa cea de pe urmă, a doliului național, l-a ajuns acolo, la coarnele plugului, de care înțeleșese să-și lege cele din urmă rosturi de viață. Și tot acolo, și-a închinat ultimul devotament aceleia care i-a fost înțeleaptă sfătuitoare în clipele cele mai grele și hotărâtoare ale carierei sale.

Patria și soția. Iată cele două intruchipări ale marelui său vis de ostaș și de om. După împlinirea datoriei către țară, el și-a rezumat credințele în tovarășia blândă a vieții sale întregi. Cu aceste două scânteii în suflet a închis ochii. Când neamul n'a mai avut trebuință de luminile sale și când soția l-a părăsit pentru totdeauna, a luat și el drumul veșniciei. Dar așa de discret, încât ar fi trecut aproape neobservat în lumea titanicei vânzoieli de astăzi, dacă n'ar fi vorbit glorioasele fapte de arme ale trecutului.

Prezența M. S. Regelui la funerariile dela Schineta nu au însemnat numai un omagiu de recunoștință al obștiei românești, dar și cheazășia că Țara va stăruia mai departe pe drumul de jertfă al războiului de pe care ilustrul dispărut a urmărit din ordinul lui Ferdinand Intregitorul cea dintâi împlinire a granițelor.

Cine știe? Destinul ne va duce poate cât de curând pe aceleași căi bătute de Mareșalul Prezan. Căci Istoria nu se repetă, dar drumurile ei rămân neschimbate. G. A. C.

MOARTEA LUI EUGEN LOVINESCU

Presa a înregistrat recenta pierdere a omului de litere și criticului Eugen Lovinescu.

Moldovean, originar din Folticeni, Lovinescu a murit la București, așa precum trăise, departe de locurile natale și de sănătoasele lor tradiții. Către ele s'a reîntors, din nefericire, prea târziu pentru ca să le mai poată da măsura expiațiunii sale. G. A. C.

TIMOLEON PISANI NU MAI ESTE

La București, într'un cadru modest, — am spune anonim, dacă n'ar fi vorba de acela care a răscolit cu atâta entuziasm cotidianul, — s'a stins Timoleon Pisani, cel mai vechi slujitor al breslei gazetărești. A fost dus la locul veșniciei odihne de către toți reprezentanții presei, dar nu mai puțin și de nenumărați prieteni de o autentică structură intelectuală. Căci defunctul a onorat lumea scriitoricească printr'o neîntreruptă activitate de jumătate de veac pe care urma să o sărbătorească în cursul acestui an. A onorat-o prin migală, punctualitate, cinste și pregătire profesională. Ca și Mihail Eminescu, marele său premergător, Pisani a crezut profund în ceea ce a scris. Ca și dânsul, el și-a întemeiat campaniile de presă pe argumente științifice, avântându-le apoi cu duhul convingerilor ideale. Și

ca și Eminescu, defunctul a fost un entuziast apărător al datinei și graiului strămoșesc.

Nimeni dintre noi nu poate uita luminoasa campanie pentru păstrarea vorbirei neaoșe românești. Rubrica „Limbei noastre”, de dânsul cititorită în ziarul Universul, a rămas pustie tocmai în momentul când necesitatea i se făcea mai mult simțită.

Pisani a murit pe baricada credințelor sale, în plină luptă împotriva curentului modernizant, care socotea momentul de față prielnic pentru o așa zisă „purificare” a graiului de slavonisme sale organice. Căci nu vedem alt motiv care să fi determinat tendința de dărâmare a singurului zid de apărare al datinei noastre creștine și naționale. Argumentul cu lupta actuală împotriva unui popor slav, nu ține în picioare. În Rusia noi nu combatem pe Slavi printre care avem foarte buni prieteni, ci Bolșevismul, — ceea ce nu e unul și același lucru.

În orice caz, oricare ar fi momentul politic, el nu poate înrâuri cu vremelnicia sa, permanentul istoriei. Ori, istoria a trăit nealterată în argumentele lui Pisani. El a murit îmbrățișând adevărul, fenomen îndeajuns de rar în viața scrisului unde drumurile sunt atât de numeroase și întortocheate, încât izbutesc cel mai adesea la eroare.

Limpede și obiectiv în formă, tenace și masiv ca fond, Timoleon Pisani merită cu prisosință recunoștința Țării de adopțiune ale cărei interese esențiale le-a slujit cu entuziasm și pilduitoare devoțiune, ca cel mai bun dintre fiii ei. G. A. C.

COMEMORAREA A DOI ANI DELA SEMNAREA CHĂRȚII ATLANTICULUI

A fost un prilej de triste reflecțiuni pentru aliați. Domnii Roosevelt și Churchill au avut de cercetat în deosebi situația creată de pe urma rezervelor enigmatice ale dictatorului roșu. Căci se zice că Stalin refuză cu încăpăținare acceptarea ordinii internaționale a anglo-americanilor, dorindu-și mâinile libere întru executarea planurilor imperialiste. Interesant e că aliații săi teoretici răspund faptului concret al rezervelor lui Stalin cu desmințiri menite să spulbere îngrijorarea zvonurilor de tot felul.

Zvonuri? — poate. Zvonurile sunt însă ca și apele subterane. Nu știi de unde vin, dar surpă edificiile cele mai solide, deci altfel construite decât castelul de „chărți” al Atlanticului. G. A. C.

TOATĂ PASĂREA PE LIMBA EI PIERE

Dacă nu ne înșelăm, Englezii au fost aceia care pretindeau că trecutul război a fost pierdut de către Germani, printre altele, și datorită unor motive de esență morală. Astfel, ei acuzau Reichul de acte de vandalism, și citau cu insistență distrugerea catedralei din Reims.

Se poate ca Englezii să fi avut dreptate. Dar dacă este așa, ne întrebăm ce se va alege din „glorioasă” acțiune anglo-americană care a devastat nu una, ci zeci și sute de monumente istorice? Bombardarea catedralei din Reims, și aceea numai parțială, a fost consecința inexorabilă a lup-

telor grele ce s'au dat în jurul oraşului, dela 1914 până la 1918. Ea a fost desigur dureroasă, dar inevitabilă, încadrată cum era în operaţiunile frontului. Ce să spunem de incursiunile nimicitoare ale aviaţiei anglo-saxone asupra oraşelor Europei şi de asasinarea în masă a copiilor şi bătrânilor, aparţinând chiar fostelor naţiuni aliate cum e cazul Franţei, Olandei şi Belgiei? Ce să spunem de distrugerea voită şi sistematică a edificiilor şi operelor de artă care au făcut fala omenirii dealungul veacurilor? Ce gândesc oare cele patru sute de milioane de catolici când văd până şi Cetatea Eternă supusă aceluiaşi sălbatec tratament? Şi ce vor avea de spus mâni însuşi vizitatorii anglo-americani când vor căuta zadarnic printre ruinele Milanului, minunăţiile Domnului sau inegalabila acustică a Teatrului Scala?

Dacă e adevărat că odată şi odată, ruinele se răzbună, soarta statelor democratice trebuie să fie de pe acum pecetluită. În orice caz, revenirea lor la civilizaţie, va echivala cu ispăşirile lapidate de oprobiul public.

G. A. C.

JIDANII BOMBARDEAZĂ ROMA PAPILOR

Primul bombardament aerian asupra Cetăţii creştinismului a fost comandat de un general jidan în solda Americii. Lucrul are importanţa sa, căci desvăluie criminala cărdăşie a Judaismului cu Democraţia, pentru dărâmarea civilizaţiei ariene. Până acum eram acuzaţi de fanatism sau fantasmagorie în denunţările pe care le aduceam tenebrosului complot. Am vrea să ştim ce mai spun astăzi adversarii noştri? Căci de o coincidenţă nu poate fi vorba. Prea ar fi deochiată. Cum adică, — Bolşevism iudaic în Răsărit, Judaism plutocratic în Apus şi, între ele amândouă, silfidică şi inocentă, democraţia d-lor Roosevelt şi Churchill?! Sau poate cei doi mari pontifi adonhiramici recapitulează isteţimea rabinului făcător de minuni care, călătorind într-o zi de Sâmbătă, făcea să domnească Sabăşul în dreapta şi în stânga drumului, iar la mijloc făcea să fie zi lucrătoare.

G. A. C.

O ANIVERSARE : CAZANIA LUI VARLAAM (1643)

S'au împlinit anul acesta 300 de ani dela tipărirea celei dintăiu cărţi pe pământul Moldovei; e vorba de Cazania lui Varlaam din 1643, tipărită la Iaşi. În alte împrejurări mai prielnice şi mai paşnice decât cele de azi, evenimentul acesta ar fi comportat mai multă atenţie din partea noastră.

Imprejurări politice neprielnice atunci, ca şi cele de astăzi, au făcut ca în Moldova lui Ştefan cel Mare, tiparul să întârzie cu un veac şi jumătate. În Muntenia, la 1508 se tipărea la Târgovişte, Liturghicul slavonesc al refugiatului sârb Macarie, iar în Ardeal se tipărea în 1544, cea dintăiu carte în limba română. Petru Movilă, din Kievul cu multe biserici, care n'a uitat nici odată pe cei din mijlocul cărora a plecat, şi-a întins mâna darnică deopotrivă asupra celor două principate, punând bazele tiparniţei dela Trei Sfetitele.

Cea dintăiu carte tipărită aci, poartă titlul:

„Carte românească de învăţătură dumenecelor preste an şi la praz-

nice împărătești și la svenți mari, cu zisa și cheltuiala lui Vasilie, Voivodul și Domnul Țării Moldovei, diîn multe scripturi tălmăcită din limba slovenească pe limba romeniastă de Varlaam, Mitropolitul de Țara Moldovei. In tiparul domnesc, în mănăstirea a Trei Svetiteli, în Iași, dela Hristos 1643".

Litera, adusă dela Kiev, este mare, puțin estetică, intrând de abia 19 rânduri pe pagină. Mai avem o literă ceva mai mică și care se întrebuințează mai ales, către sfârșitul volumului. Titlaturile și inițialele prezintă ligaturi și ornamentațiuni.

Frontispiciile înfățișează mai întotdeauna, scene biblice, semnate în partea de jos de gravorul ucrainian Ilia. Xilogravurile sunt inferioare celor românești de mai târziu, din sec. XVIII și în special celor dela Neamțu din sec. XIX, influențate de gravura germană a lui Albrecht Dürer. Să luăm spre edificare, scena cea mai vie „Intrarea lui Isus în Ierusalim“. Ce simplu ne este redată scena aceasta în Cazania lui Varlaam și câtă viață, câtă mișcare găsim în aceeași scenă din Triodul din 1768 !

Pe lângă cele 74 predici, Cazania mai cuprinde viețile sfinților Dumitru, Sf. Gheorghe, Petru și Pavel, Teodor Tiron, Sf. Ioan cel Nou, Cuv. Paraschiva.

Limba lui Varlaam e populară, plină de imagini și căldură sufletească, plină de farmec și de mireasma trecutului.

„Cum u's iarna viscole și vânturi reci și vremi geroase de carile să îngreuează oamenii și sânt supărați în vremea iernei, iar dacă vine primăvara, ei se ușurează de acelea de toate și să veselesc căce c'au trecut iarna cu gerul și s'au ivit primăvara cu caldul și seninul.—Așa și în vremea de demult, au fost viscole și vânturi de scârbe și de dosăzi pe oameni, ca și într'o vreme de iarnă, în care vreme împărații cei necredincioși, cari strica sfintele icoane și le lepăda diîn biserică, în multe chipuri dosădea și muncea pe creștini, pentru să nu se închine sfintelor icoane".

În ce privește limba, Varlaam ne duce cu mintea spre „o samă de cuvinte“ ale cronicarului de mai târziu, Ioan Neculce.

Găsim multe forme arhaice ca : *ziși* pentru *zisei*, *curse* p. *alergări*, *cunusu* p. cu dânsul, a *invis* p. a înviat și foarte rar, forma verbală în *areți*, *ereți*, *judicareți*, *grijireți*, așa de frecventă în Noul Testament dela Bălgrad (1648).

Editarea unei noi ediții a Cazaniei lui Varlaam de către „Fundafia Regală pentru Literatură și Artă“, nu este o simpă întâmplare așa după cum greșit o afirmă cineva foarte grăbit și puțin iritat într'un mare ziar din Capitală. Retipărirea este cel mai frumos omagiu se se putea aduce mitropolitului moldovean, astăzi, când originalul a ajuns așa de rar.

Cine a retipărit această nouă ediție din „Carte românească de învățătură“, nu ni se spune. Nu ne vine a crede însă, ca retipărirea să fi avut loc sub supravegherea și îngrijirea unui jidan, așa după cum lasă să se înțeleagă o revistă săptămânală bucureșteană. Ar fi prea mult.

În tot cazul, autorul a căutat să ne redea cât mai exact limba originalului, fără a izbuti întotdeauna, căci a menținut unele semne grafice slave sau a introdus altele noi, îngreunând lectura. Mărturisim că se citește mai ușor originalul decât ediția despre care vorbim. Ea este totuși folositoare tuturor acelor care vor să cunoască „limba veche și înțeleaptă”, nu numai specialiștilor.

Cazania lui Varlaam a cunoscut pe vremuri o răspândire foarte largă pentru că rupea haina slavicismului și da în românește sfintele învățături. Ea s'a găsit în toate provinciile românești pentru că era, după cum însuși autorul o intitulează : „*Carte românească de învățătură*”. Ion C. Nicola

UN RĂSPUNS

Cerând o lămurire în privința familiei Alecsandri, ne-am trezit, în numărul trecut al revistei, cu o recenzie întreagă a d-lui G. Ungureanu, care în felul acesta a ținut să creeze o anume atmosferă în jurul scrierii noastre : „*Boerimea Moldovei dintre Prut și Nistru*” (volum. II). Ne surprind multe în „notele” d-lui Ungureanu, dar spațiul revistei nu ne permite să dezvoltăm acest răspuns. Ciudat este și procedeul d-sale, de-a sublinia unele neprecizii, asupra cărora am revenit în volumul II. Autorul el însuși, și de această dată, scapă pe soția lui Iordache Alecsandri, Elena, fata sulgerului Iordache Teodor. Am specificat, apoi, contribuția informativă a *Arhondologiei Moldovei*, în volumul I. p. 6—7, și II, p. 16; totuși d. Ungureanu vine să critice prea larga folosire a acestui izvor, pe care-l aprecia cam altfel în propria sa lucrare *Familia Sion* (p. 70) : „date contemporane formează valoarea acestei lucrări”. Înșirând 800 de familii pe 200 pagini, cităm arhive, nu însă comunicările „cutărei persoane”, acolo unde e posibil să documentăm. Sunt sute de izvoare tipărite și de arhivă, din care d-sa îl scoate doar pe Sion. Să cităm pe larg documente, când de pildă, numai familia Roșca, are la Arhivele Statului din Chișinău, cinci dosare, cu 1487 file, devine cam imposibil. Facem un adevărat dicționar bio-bibliografic și numai spre informația altora, iar nu pentru documentare, mai arătăm unde s'ar fi putut afla un material în plus.

Pentru a dovedi lipsurile noastre, provenite din citarea lui Sion, d. Ungureanu aduce ca exemplu din volumul II, *familia* Docan. În primul rând, în partea I-a a volumului vorbim despre *Boierii dintre anii 1819-1821*, și numai când familiile lor rămân în Basarabia, vorbim și despre familii. Menționăm că paharnicul Vasile Docan a avut o moșie Paustova (Ilotin); cum îl găsim pe acest Vasile Docan la Sion, completăm datele cu ceea ce a scris contemporanul Sion. De-ar fi să vorbim despre *familia* Docan, n'ar ajunge un volum întreg. Încât, de ce atâta critică și râvnă pentru o familie care nu intră în preocupările noastre? În felul acesta d. Ungureanu pornește să înșire două pagini de familii care au documente depuse la Arhivele Statului din Iași. D-sa uită numai, că dacă am fi putut înșira câtuși

de puțin mai pe larg materialul publicat, n'am fi avut nevoie de aceste lumini, căci la Arhivele Statului din Chișinău se găseau (sperăm, și să găsească) peste 700 dosare familiale ale nobilimii, întreaga arhivă a Adunării Deputaților nobilimii, Arhiva Senatorilor (1806—1812) etc.), la care trebuie să adăugăm zeci de arhive particulare cercetate de noi și alte izvoare importante. Apoi, majoritatea documentelor despre familiile boierești din Basarabia, care se află depuse la Arhivele Statului din Iași și sunt amiutate de d. Ungureanu, nu sunt decât copiile celor cerute pentru a fi prezentate instanțelor în drept, din Chișinău. Încât, d. Ungureanu repetă ceea ce am arătat, sau completează ceea ce avem mult mai complet, neavând însă posibilitatea de a le publica mai pe larg. Este un procedeu nepotrivit, mai ales când tinde să arunce o umbră asupra unei lucrări. Încheind cele ce spune despre *familia* Docan, d. Ungureanu adaugă :

„Un cercetător însetat de adevăr se va obosi totdeauna să ajungă la izvorul curat și clar al documentelor, neatingându-se de mocirlele lucrărilor sau afirmațiilor neadevărate“.

Deși, după cum am specificat, nu era cazul să insistăm prea mult asupra materialului arătat de d. Ungureanu, totuși ținem să dăm o lămurire. Când am stat un an întreg la Iași, am vizitat de multe ori Arhivele. Dar documentele se aflau evacuate în altă parte. De aceea, am semnalat comunicările personale ale d-lui Ungureanu, care ne reproșează chiar aceasta, când era vorba despre documentele care nu puteau fi folosite. La pagina 13, sunt înșirate familiile despre care se găsește un material la Arhivele din Iași, printre care și Docan, ceea ce d-sa uită să semnaleze. D-l Ungureanu nu este sincer în cele ce afirmă, deoarece cunoaște prea bine *setea* noastră de a cunoaște documentele.

De-ar fi să procedăm ca d-sa, am fi criticat și noi scrierile d-sale. Dar tocmai în ajunul recensiei, care intitulată : „note“, aducea învinuiri neîntemeiată în adresa noastră, i-am arătat un spirit de înțelegătoare colaborare, vorbind într-o scrisoare, de un *Kole*, din lucrarea sa : *Familia Sion* (p. 52), care nu este decât Costache Rola, cunoscut membru al Comitetului Unirii, și despre strania nepotrivire a morții unui paharnic C. Sion (p. 53), arătat decedat la 1875 și 1876 ! Nici spița neamului, alăturată, nu-i completează. Și o altă greșală, cândva publicată : data nașterii profesorului A. C. Cuza.

Ținem la o colaborare, în interesul activității comune. De aceea stăm la dispoziția tuturor, cu tot materialul în plus, pe care nu avem posibilitatea să-l publicăm. Și ca dovadă, putem spune, că această lucrare criticată, volumul II *în manuscris*, a fost prezentată spre cercetare chiar d-lui Ungureanu, care a binevoit să-l completeze, atât cât e arătat în text cu unele comunicări, fără să găsească acele lipsuri, despre care vine să se spovedească acumă când e supărat de o cerere de lămuriri despre familia Alecsandri: li păstrăm recunoștință, și sperăm să colaborăm pe viitor în acelaș spirit de considerație față de opera tuturor cercetătorilor trecutului.

G. Bezviconi

CEZAR PETRESCU ȘI SOCIETATEA SCRIITORILOR MOLDOVENI

Printre numeroasele și interesante solidarizări venite din toate părțile Moldovei și ale țării, reținem în mod deosebit adeziunea d-lui Cezar Petrescu. Duiosia ei profund nostalgică ne îndeamnă să o publicăm cu un ceas mai devreme:

Bușteni 12 August 1943

„Iubite prietene,

răspund atât de târziu, fiindcă am lipsit de aici și abea ieri, la întoarcere, am găsit broșura și invitația de a colabora la înființarea unei «Societăți a Scriitorilor Moldoveni».

Punctul meu de vedere?

Mai este nevoie de-un răspuns?

Tot scrisu-mi de peste douăzeci și cinci de ani, l-a exprimat în permanență, destul de neted.

M'am socotit scriitor al Moldovei încă din anii uceniciei și scriitor al Moldovei am rămas, ca sentiment, ca tradiție, aspirații, indiferent de meandrele pe unde m'a purtat viața, depărtându-mă dela matca lașilor. Sufletul mi-a rămas acolo, cu pecetea copilăriei și adolescenței.

Altfel de ce m'aș întoarce în fiecare an, singuratec pe-lerin, să caut atâtea umbre—și poate propria-mi umbră?

Sunt deci alături de voi, din toată inima.

Cu veche prietenie.

(ss) Cezar Petrescu”

Adeziunea marelui nostru romancier va avea desigur darul să „dumirească” multe nedumeriri bucureștene, bine înțeles dacă ele sunt de bună-credință. Nici nu se putea o mai strălucită ratificare a temeiniciei inițiativei noastre! Precum am arătat, S. S. M. înțelege să trăiască în afară de preocupăția beneficiilor materiale sau a râvnelor de ajungere individuală. Născută din necesitatea unei înmănunchieri a scrisului provinciei și a slujitorilor săi de pretutindeni, ea tinde în primul rând să îndeustuleze o cerință de esență pur sufletească, am pute-o numi, familiară. Societatea caută să dea o existență concretă unei frățietăți profund organice, prilejuind celor risipiți pe alte meleaguri puțința unei regăsiri și celor rămași acasă bucuria îmbrățișărilor tămăduitoare.

Iată ce nu vor putea înțelege cei ce vorbesc de rivalități scriitoricești, de ierarhizări sau de ambiții regionale. Preferăm deci să rămânem în ochii lor niște incorigibili romantici, și să ne vedem mai departe de treburile noastre în care intră numai suflet și nici o socoteală isteată. Dealtfel, ne-am adresat numai acelor susceptibili de a fremăta la adierea unui ideal iar răsplata inițiativei noastre, bucuria de-a afla că numărul celor ce ne înțeleg, depășește cu mult așteptările noastre. G. A. C.

GEORGE VOEVIDCA

apreciatul sonetist bucovinea, a împlinit cei cincizeci de ani de viață la aniversarea cărora a dăruit literilor românești un nou volum de versuri, „Pro Patria”, — ca o mărturisire veșnic proaspătă a strălucitei și rodnicei sale cariere de virtuos al iambului. G. R. C.

A 7-a ȘEZĂTOARE A REVISTEI NOASTRE LA CÂMPUL LUNG-MOLDOVENESC

Continuând seria de șezători literare prin orașele Moldovei, în ziua de 6 August, gruparea noastră, a ținut a 7-a șezătoare în orașul C.-Lung (Bucovina), în cadrul Asociației Profesorilor secundari din jud. C.-Lung (Bucovina), de sub președinția d-lui profesor Țugui.

Ținem să remarcăm că, deși în plină vacanță, șezătorea a fost în-cununată cu un desăvârșit succes, participanții atingând o cifră obișnuită doar în timpul anului școlar, când toată intelectualitatea unei localități este prezentă.

Au participat toți cărturarii orașului, înțelegând din plin rosturile noastre de răspânditori ai cuvântului creator, în toate unghiurile ținuturilor lui Ștefan cel Mare.

În ziua de 6 August (Schimbarea la față), la orele 4 p. m. sala de festivități a liceului local era înțesată de lumea care venise să ne răsplătească prin prezență, strădanile.

După o scurtă dar inimoasă prezentare a grupării, făcută de către d. prof. Țugui, d. prof. Gh. A. Cuza și-a rostit conferința „*Naționalismul în poezia lui Mihai Eminescu*”, conferință îndelung aplaudată pentru felul cu totul inedit cum a fost prezentată această față așa de puțin cunoscută a operei marelui și nefericitului nostru poet.

Au citit apoi din operele lor, d-nii: Eusebiu Camilar, Gh. N. Cârțu, Petre Stati și Șt. Pop și d. prof. George Voevidca, din noul d-sale volum „Pro Patria”.

La urmă d. prof. Gh. A. Cuza a citit o scenă din piesa d-sale inedită „Armașul lui Ștefan”, în curs de repetiție pe scena naționalului ieșan.

A doua zi, 7 August, gruparea a făcut o frumoasă excursie la Rarău.

„CETATEA MOLDOVEI” LA VATRA DORNEI

Duminică 8 August, tot în cadrul Asociației Profesorilor Secundari din jud. C.-Lung, gruparea „Cetatea Moldovei” a ținut a 8-a șezătoare la Vatra Dornei, în sala Teatrului Comunal. După un însuflețit cuvânt introductiv rostit de părintele Petriuc, a urmat același program, ca și la C.-Lung.

Șezătorea a fost onorată cu înalta prezență a I. P. S. Irineu, Mitropolitul Moldovei și I. P. S. Veniamin, Episcop al Caransebeșului, care se aflau la băi, cât și de foarte mulți alți vizitatori sezoniști.

Luni, 9 August, gruparea noastră întovărașită de d. Nichifor Robu și având în frunte pe I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei a vizitat frumusețile Dornei Cândrenilor unde vrednicii gospodari localnici au clădit cu neprecupețite sacrificii una din cele mai frumoase școli primare rurale din România.

După o caldă primire făcută de către corpul învățătoresc și toată intelectualitatea comunei, a urmat o masă la școala primară, dată în cinstea I. P. S. Irineu și a grupării noastre.

Nu putem încheia aceste scurte însemnări, fără a aduce pe această cale, viile noastre mulțumiri, Asociației Profesorilor secundari din C.-Lung, condusă de d. prof. Țugui, pentru înlesnirea șezătorilor cât și prietenilor noștri, Nichifor Robu, fost deputat, și avocat Tit Cudelca, a căror oste-neală a prilejuit trecerei noastre prin acele frumuseți de munte, clipe neuitate de avânt și întremare. c. m.

POȘTA REDACȚIEI

Vifor Maxenflu : Mai încercați. „De laborator“ are prea mulți termeni științifici și e departe de a fi realizată.

„Întrebări“ e prea argheziană, fără niciun aport personal. Cetiți și scrieți mni mult. Poezia nu se face printre picături și din amuzament, poezia se muncește.

Petruță Gh. : „Germenele ce te face să râvnești la nemurire“ este încă prea neînsemnat că să ne ocupăm de el.

Gr. I. Grecu : Divagații rimate dar exasperant de prozaice. Prezicem „volumului în manuscris“ un fiasco strălucit.

D-voastră nu urmăriți deloc mișcarea literară contemporană, altfel ați fi singur uimiți de banalitatea acestei strofe :

Sinistru-și plimbă luna prin arini
Livida-i față, spectru rece-al morții,
La zidurile vechi și 'n fața porții
N'au mai sosit de veacuri pelerini
Doar lilieci ieșiți din umbra bolșii.

Marii romantici din apus și Eminescu la noi, au scos tot ce s'a putut scoate din tema aceasta a ruinelor scăldate de lună; înțelegeți bine că vă trebuie geniu sau măcar o expresie personală, ca să o puteți relua.

Haralamb Mihailescu : D-ta poți să fii mulțumit cu ele, noi însă nicidecum. Dăm și cetitorilor noștri o strofă ca să poată judeca motivul nemulțumirii noastre :

„Și niciun semn din nicio parte
Ca să ne fie gândul slobod.
Ci 'nvins de depărtări nespate
Eu cu tristețe mi-l îmbrobod.”

N. D. Procovanu : Ne-a impresionat îndeosebi poezia în stil popular „Amor“ :

„Și de dragoste și amor
Curge sânge roșior,
Curge sânge ne 'nchegat
Ca măsele amestecat.”

Foarte interesant. Și acestea le spuneți ca lelița să fie ispitită a veni în satul dumneavoastră.

Noi credem că nu numai la revista noastră, dar nici la lelița din poezie nu veți avea trecere cu asemenea producții.

D. C. Sturzu : În numărul viitor.

G. N. C. : Idem.

V. Nicău : Sperăm, în unul din numerele apropiate.

Daniel C. : Prea multe și fără selecție.

S. Hrist.-Vlașca : Admirabil din partea d-vs. că țineți așa de mult la cel plecat la datorie.

Dar întrucât chestiunea are prea puține legături cu ceea ce se numește literatură, credem c'ar fi bine să trimiteți poeziile deadreptul celui căruia i le închinați. I-ați face o mare bucurie...

Revista are altă misiune decât aceea de confident.

Liviu Teclu :

„În loc de adevăr au fost vedenii
Și iată umbra albă pe cărare,
Cum s'apropie pe negândite,
Iar vântul suflă brusc în lumânare”.

Bine c'a stâns vântul lumânarea la timp ; altfel, cine știe ce ispravă în versuri mai comiteați..

Nu merge. Apucați-vă de altceva...

Mih Nedeia : Sonetul „Castelul romantic” e bunișor. Mai încercați.

I. V. Cr. : Ce rău v'am făcut, că ne pedepsiți așa des, cu „poeziile” D-vs. ? După umila noastră părere, n'aveți talent. Cine-i vinovat ?

RECENZII

Ioan Gh. Savin: *Apologetica*, vol. II. Existența lui Dumnezeu; probe: cosmologică și teleologică, pg. 274. Tipografia Cărților Bisericești, București 1943.

Studiile d-lui prof. univ. Ioan Savin s'au impus, în Teologia românească, prin sistemul lor bine încheiat și prin dialectica folosită la tălmăcirea și apărarea adevărilor fundamentale religioase. Într'un domeniu atât de spinos, unde filosofia religioasă se întâlnește la orice pas cu cea profană, amândouă discipline folosindu-se de aceleași mijloace de investigație, d. prof. Savin găsește căile limpezi ale unei precise orientări. Mai mult decât acest fapt, d-sa are o mare putere de sesizare pentru probleme ce multora le scapă din balanța aprecierii. E deajuns să amintim de reabilitarea făcută probei *ontologice*, pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu. În timp ce la unele Facultăți de Teologie argumentul *ontologie* era tratat pe plan secundar, — desigur din pricina atacurilor ce i s'au adus de către kantieni și neokantieni, — d. prof. Savin, chiar dela începutul carierei la Chișinău, i-a reluat firul și i-a redat puterea inițială. După d-sa au apărut și alți teoreticieni ai filosofiei existențialiste, ramură de metafizică întemeiată pe ontologie. Meritul însă îl are d. prof. Savin, cel puțin pentru domeniul teologic, că a introdus în preocupările filosofice problema ontologică în toată amploarea ei.

Apologetica, vol. II, de curând apărută, cuprinde dezvoltarea altor două probe, pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu pe cale rațională, și anume: proba cosmologică și cea teleologică.

„Argumentul cosmologic pleacă — după cum stabilește autorul — dela lume către Dumnezeu, dela creatură către Creator, dela contingent către absolut, ceea ce înseamnă, logicește, dela *efect* la *cauză*. În formularea sa, el își are, nu numai o puternică stringență *logică*, ca și o adâncă determinare *psihologică*. Logicește, argumentul cosmologic se bazează pe două principii: *principiul sau legea cauzalității* și *principiul rațiunii suficiente*. După primul principiu, nu se poate efect fără cauză; după cel de al doilea, orice efect trebuie să aibă o cauză, care să-l explice suficient.”

În sprijinul argumentului cosmologic stau alte două temeuri: mișcarea și contingența materiei. Primul temeu duce la descoperirea unei cauze ne-cauzate, ca cea care determină prima mișcare, „*primum movens*“, iar al doilea temeu, în conexiune cu cel dintâi, cere lămuriri: pentru ce există, *ceva*, dacă este posibil și contrarul să nu existe?

De aici, urmând căile discursive ale raționamentului, se descoperă creatorul mișcării contingenței materiei, adică Dumnezeu.

Se înțelege că filosofil materialişti, care exclud posibilitatea existenței lui Dumnezeu, au născocit teoria că materia este veșnică, deci n'are nici început și nici sfârșit.

În asemenea condiții existența lui Dumnezeu este exclusă. Falsitatea acestei teorii este combătută cu rezultatele obținute de științele pozitive, care dovedesc că atât materia cât și mișcarea — dacă mișcarea îi socotită ca element energetic al materiei — sunt supuse legii *degradării*. Deci, dacă mișcarea are un *sfârșit* în mod necesar trebuie să aibă și un *început*.

Formulatorii și susținător clasici ai argumentului cosmologic au fost Aristotel și Toma d'Aquino.

Atacatorii acestui argument încep cu materialişti antici, înrolând apoi pe Hume, John Stuart Mill, Kant, Auguste Comte, Bergson și Ed. le Roy, nemaipomenind de Ernest Haeckel a cărui teorie s'a prăbușit în ridicol.

Ceea ce este demn de remarcat, e faptul că d. prof. Savin nu se mulțumește numai cu formulările genetice de ce-a spus cutare sau cutare pentru sau contra argumentului cosmologic, ci d-sa subliniază, *prin citațiuni*, părerile filosofilor și oamenilor de știință pe care apoi le analizează și-și face concluziile necesare. Metoda e strict științifică, fiecare aducând contribuția proprie. Lectorul se poate documenta singur după indicațiile date și în același timp se îndepărtează orice suspiciune. (S'a întâmplat, bunăoară, că fețe destul de simandicoase au avut, nedorita plăcere, să asiste la spectacolul degradant, când „savantele“ lor lucrări au fost puse pe două coloane.

Diletantismul în știință are și el chirurghi speciali. Pe vremuri, descoperitorii de braconieri științifici în domeniul teologiei, erau d-nii Niță Mihai și Aristotel Popescu).

Al doilea argument dezvoltat de d. prof. Savin este cel *teleologic*. El are următoarea formă silogistică:

„Ordinea presupune o inteligență ordonatoare; în lume vedem ordine și armonie; această ordine și armonie presupune o cauză inteligentă, ordonatoare a lumii și diriguitoare a armoniei din ea; pe această cauză noi o numim Dumnezeu“.

Și în acest argument se urmărește descoperirea cauzei eficiente, „prin care se naște, își ia ființă un lucru sau o plantă dar și o cauză finală, în vederea căreia se naște și pe care are a o îndeplini, sau căreia are a-i servi“. Cauza aparentă stabilește ordinea, *nomologia*, armonia ce există în univers; cauza finală hotărăște scopurile. De aici și dubla ipostază a argumentului teleologic, pe deoparte se profilează *nomologia*, pe de alta apare teleologia propriu zisă sau *finalitatea în lume*.

În susținerea acestui argument autorul întâlnește pe adversarii divinității, pe acei ce exclud o inteligență ordonatoare în lume. Rând pe rând sunt combătute teoriile evoluționiste, a influenței mediului, a luptei pentru existență, a selecțiunii naturale, etc. etc.

Argumentul teleologic îl găsim prezent atât în lumea organică cât și cea anorganică. D-l prof. Savin depășește materialul prelucrat de alți apologeți și atacă, cu mare succes, o altă problemă și anume *teleologia istorică*. În lumea *valorilor* culturale autorul vede prezența unei inteligențe ordonatoare. În istorie nu intră orice eveniment, numai prin faptul că s'a produs în timp, a dăinuit și a fost conturat într'un anumit loc. Istoria nu trebuie să fie o înșirare monotonă a faptelor săvârșite, ci ea înălțuește numai *valori*, care urmăresc scopuri de progres cultural. Xenopol, bunăoară, refuza elementul de *valoare* ca factor constitutiv al istoriei, rămânând numai la elementul pur temporal: *sucesiune* și *serie*. Dar peste elementele de înregistrare temporale, filosofia postulează o lume a valorilor, formulând idealuri, postulate sau forme transcendente. Pentru religie aceste determinante constituiesc *realități transeendente*, și tocmai în acest câmp ea descoperă *adevărata viață*. Aici își găsesc existență valorile *Adevărului*, *Binelui*, *Frumosului* și *Sacralului*.

Valorile apar în istorie planificate și ierarhizate și prin scopurile ce le urmăresc ele implică ideea de Dumnezeu dela care emană și către care se întoarnă. Există deci în istorie o economie stabilită de *Providență*, care indică *săgeata de direcție* încotro trebuie să-și îndrepte privirea omenirea, ca să-și poată realiza destinul. Căci destinului, d. prof. Savin, îi dă alt sens decât acel de fatalitate, anume acel de înmănunchere a finalităților universale către care trebuie să fie dirijate insul, popoarele și întreaga omenire. Iar „realizarea totală a destinelor, desăvârșirea lor, fie pe linia insului, fie pe aceea a universului depășește cadrul istoriei, — deci nu pe cel al lumii — și intră în cadrul religiei”, acolo unde este *mântuirea*.

Capitolul acesta, cu interpretarea valorilor în istorie, pentru însemnătatea lui deosebită, d. prof. Savin l-a tipărit în volum aparte, sub titlu: *Teleologie și Istorie*.

Intr'adevăr, aici se surprinde nu numai o expunere personală a teoriei valorilor, dar formularea ei e cu totul originală. Fapt ce nu poate produce mirare, dată fiind adâncă putere de cugetare manifestată continuu în scrierile marelui apologet și filosof român, care este d. prof. I. Savin.

Scurta prezentare făcută de noi are mari lacune, deoarece nu ni-a stat la îndemână extinderea să redăm puterea de argumentare a autorului în probleme cosmologice și teleologice. Sesizarea acestui prețios studiu, într'un spațiu limitat al revistei, a constituit intenția noastră. Rămâne ca pasionații pentru adevăruri fundamentale, legate de viața religioasă, să încerce singuri euforia unei lecturi din domeniul științii, scrisă cu metodă și necontestată competență.

Const. Nonea

George Voevidca: *Pro Patria*. Colecția Scriitorilor bucovineni.

Poezia patriotică și poezia de dragoste sunt cele mai greu de scris. Uneori ești ispitit să spui că-i trebuie cuiva geniu ca să le reușească. Într-adevăr, nicio temă n'a fost mai îndelung exploatată ca cea patriotică. Însăși ținuta marțială și de gală a cuvintelor care se pretează la declamare și emoționează cu ușurință, mai ales când se scriu poezii patriotice ocazionale, sau a unor împrejurări care stau la inima fiecăruia, cum sunt poeziile asupra războiului nostru de azi.

De aceea, poate, unii poeți se feresc de subiectul patriotic și actual, ca să nu împrumute dela strălucirea faptelor sau momentelor cântate o lumină care nu le aparține. Dar se înțelege, mulți alții tot atât de poeți ca și primii, sunt atrași tocmai de această măreție, sau de dramaticul momentului pe care-l trăiește neamul și-atunci de cele mai multe ori calitatea artistică a producției lor e slabă, căci nu intensitatea emoției îl face pe poet să fie poet, ci posibilitatea de transfigurare și de vis, deci de contemplare a obiectului cântat în'to perspectivă a timpului.

D-l George Voevidca reușește în volumul „*Pro Patria*“, poezii de-un accent aproape religios, care redau de cele mai multe ori o emoție în stare brută, fără prea multe artificii formale, ceea ce este un merit. Frumoasă e „Tatăl nostru“, cu care se deschide volumul:

„Pânea noastră cea de toate zilele
In scunde bordee, în 'nalte palate
Smerenii hrănește, îngrașă păcate
Mana 'mbelșugatelor toamne
Dă-ne-o nouă astăzi Doamne“.

Socotim că aceasta este calea pe care d. George Voevidca ar realiza la maximum talentul d-sale. O poezie religioasă, solemnă, cu accente de umilință și smerenie creștină. Foarte realizată, ca muzică și atmosferă, poezia; „Morminte sub robie“. În întregime citabil psalmul dela pagina 39:

„Domnul sălășluește 'n inima mea
Nu este altul afară de dânsul
Stâncă nu este ca Dumnezeuul meu.

Domnul umilește și 'nalță
Din pulbere 'nalță pe cel strivit
Și tronul măririi îi dă,
Căci ai Domnului stâlpii pământului sunt
Pe ei, el lumea zidi.

Ca trunchiul trăsniit se vor așchia
Impotrivitorii Domnului meu,
Domnul puternicul va judeca
Până 'n amurg pe pământ“.

Este o poemă biblică, o simplitate de mare artă și o simțire profund creștină, care ni se transmite aproape direct.

Pe calea aceasta prezicem d-lui Voevidca realizări care să înfrunte timpul. E. C.

D. Iov: *Covor basarabean* ; Iași 1943.

D. Iov este cântărețul Basarabiei, al sbuciumului ce-a trecut peste răzeșii și mazilii de dincolo de Prut, și-a fost natural că acum când destinul istoric al pământului Basarabiei a fost împlinit, să strângă la un loc poeziile ce le-a scris în răstimpul cât ciubota bolșevică stăpânea acolo unde nu avea niciun drept, în timpul cât armata noastră în iureș căuta să mute hotarul la Bug.

Volumul, bine alcătuit, o izbândă a tehnicei tipografice, înzestrat cu frumoasele gravuri ale pictorului Kiriacoff, începe cu poezia *Covor basarabean*, cea mai frumoasă poezie a d-lui Iov. Despre *Covor basarabean*, poetul Brătescu-Voinești scrie următoarele: „Citiți, vă rog și recitiți această minunată poezie *Covor basarabean*. Ah! Ce dumnezeesc de nobil rol a dat Dumnezeu poezilor: ca din durerile, din sfâșierile lor sufletești să poată face cântece pentru alții... Și iată-l cum prefăce chinuitoarea lui sfâșiere în cântec pentru alții, în poezie pe care n'o poți celi cu voce tare, pentru că te 'neacă plânsul, poezie care merită să figureze în toate antologiile noastre viitoare”.

Cele spuse de d-sa se potrivesc la multe din creațiile d-lui Iov, încât prefațarea volumului de caldele cuvinte ale autorului lui „Intuneric și lumină” e binevenită. Intreg volumul e un covor țesut de iubirea Basarabiei, de frumoasele peisagii de dincolo de Prut, de învolburarea la care au fost aduși mazilii și răzeșii basarabeni.

Pe câmpul tău bogat, cum e un lan,
Privirea mea citește ca 'n scrisoare
Gândindu-mă la biata țesătoare,
Frumosule covor basarabean.

Eu parcă văd o frunte cum asudă
Și-obrajii aburiți ca niște pâni!
Aș vrea ca să sărut acele mâni,
Ce te-au înflorit cu dragoste și trudă.

Impresionante sunt acele poezii în care ni se face elogiul eroismului soldaților, începând cu *Moldovă, sună-ți clopotele toate*, și sfârșind cu *Scrisoare pentru ostași*. Figuri de răzeși ne sunt creonate cu mult talent cum e *Țăran basarabean* etc.

La casa ta îmi face dorul gazdă,
Pe prispa ta popas aciu în noapte.
Și când apeși pe plug să urzești brazdă,
Dragostea mea te urmărește 'n șoapte.

Poate că ciclurile poeziilor ar fi trebuit să fie aranjate ținându-se mai mult seama de cronologia creației lor...

Volumul d-lui Iov ne-a plăcut mult și pentru calda simțire a iubirii de neam, dar mai ales pentru arta cu care a fost scris. Gravurile d-lui Kiriacoff formează cu poeziile un tot de-o armonie desăvârșită. Const. Vârtej

Ion Siugariu: *Țara de foc, Meșterul Manole*, 1943.

Cartea e un poem comemorativ. Tonul lirismului e de litanie. În litanie însă, respirațiile apar largi și nu trebuiesc siluite de repetiții care înlătură incantația instituind monotonia. D-l Siugariu păstrează suflul litaniei, uneori cu inegalități, alteori cu aripi suave. *Țara de foc* e o insulă poetică ținând apocalipsul în vegetația ei inexistentă. Către ea năzuște poetul:

Spre țara de foc, peste larguri,
Vaporul din basme plutea.
Și lungi, ascuțite catarguri,
Făclii, către cer înălța.

Peripețiile poetice sunt comune. Cititorul nu întâlnește decât „o palidă seară“, un „trist vapor“, o „pară de soare“, și o „muchie de nor“. Apariția marinarilor este de reținut:

Și ies marinarii pe punte,
Să vadă cerescul apus
Cu mâinile duse la frunte,
Măsoară distanțele sus.

Lăsarea nopții are ceva din Bolintineanu:

Când noaptea cumplită se lasă,
Greu undele gem în afund,
Ce negre porunci le apasă?
Ce crunte blesteme ascund?

Isonul litaniei îl ține în versurile:

— Străine, ce vezi peste ape?
Afară tu singur nu sta,
Ci vino de noi mai aproape.
Străinul nimic nu zicea.

În Echipajul fictiv al poetului, un singur călător este prins în momente de solitudine, mai interioare:

Doar unul din ei, peste moarte,
Amarnic în sine privea.
O cale de-aici tristă foarte...
Și singur, și singur, tăcea.

Ultimul obstacol îl ține însuși Apollo:

Apollo, el însuși e 'n frunte.
Țărilor voastre stăpân,
Puternic, grăbește să 'nfrunte
Al nopților rege hapsân.

Crisparea eroilor, înfăptuită din ceară, de remarcă :

Ce palizi și galbeni la față,
Privesc muritorii spre zări !
În clara de foc dimineață,
Par triste din morți arătări.

Poemul e lipsit de o circulație interioară și se reține doar prin intenția muzicală, strict formală. Jirair Magardician

Aurel Vasiliu : *Bucovina în viața și opera lui M. Eminescu*; Cernăuți 1943.

Despre Eminescu s'a scris enorm de mult și totuși sunt fațete nustudiate încă, atât din viața cât și din opera sa, așa cum e de pildă influența biblică—mai exact oglindirile biblice în poezia eminesciană—mergând până la crearea unei atmosfere speciale.

Studiul de față vine să elucideze încă o problemă: aceea a vieții lui Eminescu la Cernăuți, când copilul genial se forma intelectualicește la lumina unei culturi ce-i convenea temperamental. Această epocă, în care musteau motive și opere, prezintă cea mai mare importanță și autorul a știut să evoce atmosfera de atunci, prietenii poetului, dascălii ce l-au școlit, dar mai ales a insistat asupra cărților ce i-au dat imbolduri și l-au format intelectualicește. Desigur, biblioteca liceului, cu diversitatea de cărți, prezintă cea mai mare importanță pentru copilul genial, de unde primește imbolduri pentru marile lui capodopere.

În germene, mai toate poeziile mari există din această epocă și aici d. Aurel Vasiliu a pus la punct o problemă esențială, utilizând aproape toată bibliografia referitoare la viața lui Eminescu la Cernăuți și tocmai de aceea ne miră faptul că n'a insistat asupra formațiunii sale religioase: Eminescu citea pe atunci Biblia asiduu, și credem că mai mult din punct de vedere literar; reminiscențe biblice sunt chiar dela debutul său: *Poezia La o mamă*:

Că îngerii din cer cobor
Și-și dau pentru ele nemurirea lor

sau :

Ah! din a mea țară de ce vrei să sbori
Ca floarea din crânguri, ca roua din flori... etc.

Sunt și multe contraziceri, cum e cea dela pag. 19, unde în subsidiar scrie: „Deci Scuri, așa cum afirmă D. Furtună și nu Șcurei“, pentru ca mai departe să scrie: „decî Șcurei cum propune Leca Moraru și nu Scuri, cum credea părintele Furtună“ (p. 21).

Desigur nici autorul n'are pretenția ca opera să fie perfectă și nici prea completă, este însă foarte utilă chiar pentru specialiști, și pe lângă studiile d-lui profesor Leca Moraru scrise în legătură cu această chestiune, această carte rămâne să fie luată în considerație la viitoarele monografii de proporții mai mari. Const. Vârtej

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI

D. Iov, „Covor Basarabean“, versuri. Cartea Moldovei, Iași 1943.

George Voevidca, „Pro Patria“, versuri. Cernăuți, 1943.

Tudor Mănescu, „Întâmplări vesele pentru oameni triști“, Cartea Românească, București 1943.

N. Grigoraș, „Mănăstirea Golia“. Iași 1943.

Dr. S. Reli, „Mănăstirea Putna“, Cernăuți, 1943.

G. Bezviconi, „Viața bisericească a Odesei, 1794—1943“. M-rea Neamțu 1943.

N. P. Vaidomir, „Originea Tracă a Macedonenilor Preromani“, Mediaș 1943.

Sebastian Popovici, „Iarba fiarelor“, poeme. Ed. Universul, București 1943.

Arhimandrit Dr. Antim Nica, „Viața religioasă în Transnistria“. Chișinău 1943.

Aurel Vasiliu, „Românii în două geografii“. Cernăuți 1943.

Leca Morariu, „Bucovina turistică“. Cernăuți 1943.

Maria S. Pallade, „Numai o primăvară“, roman. Ed. Cartea Românească, București 1943.

Ion Munteanu, „Spitalul 2 de Campanie“. Cernăuți 1943.

Lucian Mircea, „Tristul destin“, versuri. Piatra Neamț, 1493.

Jean Livescu, „Romanul evolutiv german“. Iași 1943.

Jean Livescu, „Grimmelshausens 'Simplicius Simplicissimus' als Bildungsroman“. Iași 1942.

Har. Mihailescu, „Gândind la depărțări fecioare“, poczii. P. Neamț 1943.

Har. Mihailescu, „Eugen Lovinescu — după M. Dragomirescu“. P. Neamț 1943.

Nicolescu D. Ștefan, „Regimul muncii în Transnistria“, 1942.

N. Tcacu Albu, „Poezii chinezești“. Cernăuți 1943.

Gavril Galinescu, „Muzica în Moldova“, București.

+ + „Academia de înalte studii comerciale, Cluj-Brașov“, 1943.

REVISTE

DIN STRĂINĂTATE

Die Kunst im Deutschen Reich, Berlin, an. VII, nr. 6, Iunie 1943.

Südostforschungen, Berlin, an. VII, nr. 3-4, Dec. 1942.

Deutsche Literaturzeitung, Berlin, an. LXIV, nr. 13-14, 15-16, 17-18, 1943.

Service Mondial, Frankfurt a. Mein, an. IV, nr. 12, 13, 14, 15, Iunie-Aug. 1943.

Welt Dienst, Frankfurt a. Mein, an. X,

nr. 12, 13, 14, 15, 16, Sudenum., Iunie-August 1943.

Service Mondial, Frankfurt a. Mein, an. X, nr. 11, Iunie 1943.

Il libro italiano nel Mondo, Florența, an. IV, nr. 3-4, 1943.

Bolletino bibliografico italiano, Milano, an. IV, nr. 1, 2-3, 4, Ian., Febr., Mart., April, 1943.

DIN TARĂ

Saeculum, Sibiu, an. I, nr. 4, Iulie-Aug., 1943. Dir. Lucian Blaga.

Viața Basarabiei, București, an. XII, nr. 6, Iunie 1943. Dir. Pan Halippa.

Revista de Drept penal și știință penitenciară, București, an. XXVIII, nr. 1-5, 1943. Dir. I. Ionescu-Dolj și Vespasian V. Pella.

Observatorul social-economic, Brașov, an. X (seria II), nr. 4, Iulie-Aug. 1943. Dir. Victor Jinga.

Făt-Frumos, Cernăuți, an. XIII, nr. 3, Mai-Iunie 1943. Dir. Leca Morariu.

Pagini literare, Turda, an. IX, nr. 7-8, 1943. Redactor Teodor Murășanu.

Basarabia literară, București, an. II, nr. 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, Iulie-August, 1943.

Muncitorul român, București, an. VI, nr. 2, Iulie 1943. Dir. Pan M. Vizirescu.

Alaci, București, an. XIV, nr. 3-5, Martie—Mai 1943.

Apostolul, P. Neamț, an. IX, nr. 5-6, Mai-Iunie 1943. Dir. M. Avădăci.

Biserica basarabeană, Bălți, an. II, nr. 5-6, Mai-Iunie 1943.

Satul, București, an. XIII, nr. 152-153, Iulie-August 1943. Dir. Andrei Udrea.

Luminătorul, Chișinău, an. LXXVI, nr. 5-6, Mai-Iunie 1943.

Revista Bucovinel, Cernăuți, an. II, nr. 7, 8, Iulie, August 1943.

Solidaritatea, Soroca, an. XX, nr. 1-6, 1943.

Bucovina literară, Cernăuți, an. III, nr. 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, Iulie-August 1943. Dir. George Drumer.

Graiul românesc, Timișoara, an. I, nr. 7-8, 9, 10, Iulie, Aug. 1943. Dir. C. Zales.

Neamul nostru, București, an. I. Dir. N. Georgescu.

Gazeta dela Turda pentru tineret, an. III, nr. 6-8, Iunie-Aug. 1943. Dir. Vasile Iluțiu.

Cuvântul românesc, Balta, an. II. Redactor-șef Valeriu Olanuc.

Detunata, Alba Iulia, an. I. Director Ioan Popa-Zlatna.

Vizitați SLĂNICUL MOLDOVEI!

Stațiunea Slănic Moldova, proprietatea Epitropiei Sf. Spiridon din Iași, este situată în jud. Bacău, la 18 km. de Tg. Ocna, în bazinul Slănicului, având o altitudine de peste 500 metri. Este cea mai renumită stațiune de băi și ape minerale din țară.

Această stațiune se află așezată la poalele munților, în una din cele mai frumoase poziții ale Carpaților, bucurându-se de un climat dulce. În general, în Slănicul Moldovei, avem o vară plăcută, puțin răcoroasă față de arșița dogoritoare din regiunile de șes și deluroase și nici iarna nu e atât de aspră. Precipitațiunile sunt relativ puține în cele 3 luni de vară și de cură.

Stațiunea Slănic, cu cele mai vaste posibilități de cură și tratament din țară, posedă ape minerale renumite, fiind indicată în bolile de ficat, boli de stomac, de intestine și de nutriție. În această stațiune se găsesc ape minerale de băut, ape minerale pentru inhalatii și pulverizatii pentru balneo-terapie, băi de acid carbonic, hidroterapie, institut de fizioterapie, etc. În inhalatorul acestei stațiuni, se tratează bolile aparatului respirator ca : astm, bronșite, etc.

Slănicul mai oferă vizitatorilor și numeroase distracții : cinema, teatru, bibliotecă, sală de dans, orchestră, diferite sporturi, (tenis și pescuit), precum și excursiuni în împrejurimile minunate ale stațiunei.

În această stațiune se găsesc numeroase vile, hoteluri și restaurante de primul rang.

Un repaus în stațiune este indicat și reconfortant, ape minerale cu minunate efecte, altitudine potrivită și o climă dulce, iată ce oferă Slănicul vizitatorilor săi.

Distanța Tg. Ocna—Slănic se parcurge cu autobuzele C. F. R., pe o șosea de un pitoresc minunat, prin cheile Slănicului. Toată valea e strânsă între munți uriași, iar utilul se armonizează cu frumosul. Epitropia Sf. Spiridon n'a cruțat niciun sacrificiu pentru a desăvârși cu tot confortul acest cuib de liniște, sănătate și voie bună.

Vizitați Slănicul Moldovei. Stațiunea este deschisă între 1 Iunie—1 Octombrie ; în lunile Iunie și Septembrie se acordă reducere la toate taxele.

Preferați Slănicul Moldovei, celorlalte stațiuni !

COMERCIALA FARMACEUTICĂ

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

BUCUREȘTI

STRADA GENERAL BERTHELOT Nr. 39

Telefon 5-05-89

Telefon 5-12-68

DEPOZIT DE MEDICA-
MENTE ȘI CHIMICALE,
ULEIURI ETERICE
PENTRU PARFUMERIE
ȘI SCOPURI COMES-
TIBILE, FIOLAJE

REPREZENTANȚE PENTRU ROMÂNIA A FABRICILOR
DEUTSCHE KABELWERKE A. G., BERLIN; CAUCIUCĂRIE
MEDICINALĂ GEHE & Co., A. G., DRESDEN;
SPECIALITĂȚI FARMACEUTICE

COLECȚIA „CETAȚII MOLDOVEI”

- Ștefan Berechet, *Care din trei*, trad. din Cehov.
- G. Bezviconi, *Roirea familiilor românești peste Nistru*.
 — *Costache Negruzzi, scriitor basarabean*.
 — *Legăturile familiale ale lui A. C. Cuza cu Basarabia*
 — *Scriitorul Leon Donici*
 — *Prințul Constantin Moruzi*.
 — *Romancierul Dimitrie Moruzi*.
- Gh. A. Cuza, *Frankfurt, Cetatea antiludalismului mondial* (epuizat)
 — *Cuza-Goga, o înfrățire ideală*, (ed. II-a), 40 lei.
 — *Prin Tighina și Cetatea-Albă*, 60 lei.
 — *Profanare scelerată sau act de demență.* (Cazul Gh. Călinescu).
 — *Bugeacul—drumuri și popasuri basarabene* (epuizat)
 — *Tit Liviu, cântăreț epic al Romei*.
 — *Naționalismul și generațiile studențești ale României moderne*.
 — *Alătura de Mareșal, pentru țară*.
 — *4 Martie 1923*.
 — *Brăila, cuib de simțire românească*.
 — *O societate a scriitorilor moldoveni*.
- V. I. Cataramă, *Sufletul Junimii: Vasile Pogor*.
- D. Florea-Rariște, *Rătăcire prin vis*, (versuri).
- A. M. Frimu, *Prăznuirea slovei naționaliste din Moldova*.
 — *Inaugurarea Institutului German de Știință*
- Aurel H. Golimas, *Încercări de românizare*.
- N. Grigoraș, *Orașele Moldovei și populațiile de origine străină*
 — *Ceva despre urmașii lui Petru Vodă Rareș*
 — *Mănăstirea Cetățuia*.
 — *Naționalismul antisemit al lui A. D. Xenopol*.
- Claudius T. Giurcăneanu, Prof. Dr. Th. C. Nicolau (1863—1913).
 Petru Iroaie, *Natură și sens popular românesc*.
- I. G. Loghin, *M. Eminescu și provinciile desrobite*.
- C. Martiniuc, *Moldova de Sus*.
- Marga Mateescu, *Assisi, cetatea Sf. Francisc*.
- Anton Nițu, *Simbolul religios egeean de pe figurina plastică neo-eneolitică dela Casimcea (Dobrogea)*.
- Ion G. Savin, *Mitropolitul Movilă și Sinodul dela Iași*.
 — *Religia creștină, — formă fundamentală a civilizației și culturii române*.
 — *Politica religioasă a Axei*
- Th. Simenschy, *Cugetări (II)*.
 — *Destinul în concepția antică*.
 — *Morala hindusă*.
- C. Toma, *Societatea Comunală de Electricitate*.
- Gh. Ungureanu, *Un act de dreptate istorică*.
- Alexandru Vioreanu, *Vasile Gherasim*.

PREȚUL 150 LEI